

סדר

ליל

פסח

הנוסח מוגה על פי הרוקח.
בתוספת קלת פירושים ומדרשים ופיוטים.

בענין ברכות ההלל כליל פסח והמסתעף

אינו מונה כל הצורך

א. חנן "לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לבדר לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאכל ליום טוב ומאכלה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה. עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה ובית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים וחותם בגאולה ר' טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממארים ולא היה חותם רבי עקיבא אומר כן ייי ר'הינו ור'הינו אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בצנין עירך וששים בעבודתך ונאכל גם מן הפסחים ומן הזבחים כו' עד בא"י גאל ישראל". ובהמשך גם "רביעי גומר עליו את הלל ואומר עליו ברכת השיר"

ב. והנה לא נחבאר במשנה אם מצרכים לפני אמירת ההלל או לא, ויש שרואים לפרש תיבת "הללויה" שבמשנה דהיינו "הללויה" וכו' כלומר שאומר את ההלל (כליל לכפול תיבת הללויה), ועל זה קאי המשך המשנה "עד היכן הוא אומר" (כלומר עד היכן ה- וכו' מגיע), ולפי זה נמצא דמוכח במשנה שאין מצרכין (על כל פנים על החצי הראשון).

ג. אמנם אין פירוש זה במשנה מוכרח, ד"ס לפרש שקורין להלל "הללויה" (על גם שמתחיל בלשון זאת) ואחר שאמר "ונאמר לפניו הללויה" מובן מאליו שאומרים "הללויה" ואפשר כבר לשאול "עד היכן הוא אומר", אך אין תיבת "הללויה" שבמשנה חלק מאמירת ההלל – אלא סוף ההקדמה לאמירתו, ואפשר שבין ההקדמה לאמירה מצרכין על מִנְחָת האמירה.

ד. והנה גם בראשונים דסבירא להו שלא לבדר, נמצאו שאמרו הללויה פעמים, ודלא כפירוש הראשון הנ"ל, ומוכח דלא סבירא להו הכי, וכן מוכח גם בירושלמי שגביא לקמן שהקשה מדוע ברכת "אשר גאלנו" פותחת בברוך אף על פי שהיא סמוכה לברכת ההלל – ואי תימא דמדקן המשנה אין מצרכין אם כן אף אם הירושלמי נהג לבדר ומתקנה מאוחרת יותר לא קשה מידי על הברכה שנתקנה קודם לכן.

ה. ולכאורה יש להוכיח מהבבלי שצריך לבדר דאיתא התם "חנן התם מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט לבדר אחריו יבדר הכל כמנהג המדינה אמר אבוי לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו ומאז"ל לבדר דא"ר יהודה אמר שמואל כל המצות מצדד עליהן עובר לעשייתן מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא א"ר נחמן בר יצחק דכתיב וירץ אחימעיץ דרך הככר ויעבור את הכושי אבוי אמר מהבא והוא עבר לפנייהם איכא דאמרי מהבא ויעבור מלכס לפנייהם ויין בראשם תניא רבי כופל בה דברים רבי אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים מאי מוסיף אמר אבוי מוסיף לכפול מאוחד למטה" והנה מימרא דאבוי שלפניו מצוה לבדר לא היה שום צורך להביאה פה אם לא בשביל לומר שגם בהלל של ליל פסח צריך לבדר לפניו. ומה שלא הביאו הראשונים ראייה זאת נראה שהוא לפי שראיה זו תלויה בשינויי גירסאות שיש ספרים שלא גרסו הכא למימרא דאבוי כלל אלא מייד אחר הציטוט מהמשנה בסוכה מובאת הברייתא ד"רבי כופל בה דברים" וכו' (ובירתי הגוסס בכתבי יד, ואמרו לי שצדוק כתבי יד ישנה למימרא זו כלפנינו ונבאח מכתיב הדי הגירסא "חייב לבדר", ונבאח מכתיב הדי נמצאת מימרא זו בהמשך כמו במסכת סוכה), אך בדפוס ונראה ליתא למימרא זו כלל, וכן נראה שהיא גירסת ר"ח ורש"י ורשב"ם).

ו. והרא"ש כתב לדיוק שאין מצרכין מדתנן "גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר" ולשיטת רב יהודה היינו יהללוד, ואם מצרכים לפניו פשיטא שמצרכים אחריו יהללוד ומאי קמ"ל מתניתין לדברי רב יהודה. ודחה דאי לאו דתנן ואומר עליו ברכת השיר הוא אמינא שזה תלוי במנהג כמו בשאר הלל. ועוד יש לדחות על פי רב עמרם גאון שפירש שיהללוד האמור כאן אינו יהללוד שאומרים אחר הלל במקום שנהגו, שהברכה שאומרים אחר הלל במקום שנהגו היא "יהללוד מעשיך ישבחוך עמוסיד יודוך חוסיד כפי גל נסיד וכתוב כל הנשמה תהלל יי הללו" ברוך אתה

- י"י מלך מהלל בתשצחות", וברכת השיר לרב יהודה היא ברכה אחרת כמנהגינו (וואחי שפיר לפי זה גירסתו בדברי רב יהודה "יהללך יי ליהנו" שאם היה אומר רק "יהללך" היה אפשר להבין שכוונתו ל"יהללך מעשך" ולא ברכה המיוחדת לליל פסח), אלא שאנו נוהגים לאמרה גם אחר שאר הלל וכיון שהוא מלתא דתליא במנהגא שפיר דמי למעבד הכי. ועוד יש לדחות על פי דברינו לקמן דברכת השיר לרב יהודה אינה יהללך בלבד (וכן לר' יוחנן אינה נשמת כל חי בלבד) אלא כוללת את הלל הגדול (וכעין הברכות של תענית).
- ז'. ועתה נבוא לדברי הירושלמי בזה וז"ל: "אלו ברכות שפותחין בהן צדק כל הברכות פותחין בהן צדק ואם היתה ברכה סמוכה לחצירתה כגון ק"ש ותפילה אין פותחין בהן צדק. התיב רבי ירמיה הרי גאולה? שנייא היא דמר רבי יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יאל. התיב ר' אלעזר בי ר' יוסה קומי ר' יוסה והא סופה? א"ל שתיס הגה אחת לבא ואחת לשעבר"
- ח'. והנה לגבי קושית רבי ירמיה הסכימו כמעט כל הראשונים שהכוונה להקשות למה ברכת אשר גאלנו פותחת צדק והרי סמוכה היא לברכת ההלל (ולגבי התירוצ נחלקו אם הכוונה לתוספתא או למסכת סופרים – ולכאורה אין נפקא מינה בזה), אלא שניסו לדחות את הראיה מכאן בכמה אופנים:
- ט'. מהלך אחד: שדווקא במי שעושה את הסדר בלי להפסיק מצדק לבד לדין שחולקים את ההלל אין מצרכים, ולא זכיתי להבין דחייה זאת כלל – חדא דאי הכי מדוע הקשה ר' ירמיה את קושיתו, ועוד שאם כן היה התירוצ כריך להיות שניא היא דמאן דמפסיק בסעודה אינו מצדק.
- י'. ומהלך שני: שר' ירמיה סבר שמצרכים וענה לו התרצן שכיון שהקורא בבית הכנסת יאל לפיכך אף מי שלא קרא בבית הכנסת אינו מצדק שלא רצו חכמים לחלק בזה שיהיו מקצתם מצרכים ומקצתם אינם מצרכים, וגם תירוצ זה לא זכיתי להבין – חדא דלא משמע וגם לא נראה שנחלקו ר' ירמיה והתרצן בזה דבר, ועוד דלפי זה גם על המרור אין לצדק כיון שמי שאין לו שאר ירקות אכל את המרור כבר קודם (ובזמנם היה זה מאי שלא יהיה לו שאר ירקות שהירק הנפוץ לטיבול היה חסא, וכן הלשון בגמרא "מהדר אשאר ירקי").
- י"א'. ולכאורה היה אפשר לומר מהלך שלישי, שבאמת קושית הירושלמי אינה מסמיכות ברכת אשר גאלנו לברכת ההלל אלא מסמיכותה לברכות הקידוש והירקות, ועל זה מתרץ הירושלמי שאם שמעה בבית הכנסת יאל, והיינו ששומע שם גם ברכת אשר גאלנו עממה (כתוספתא) ואז איננה סמוכה – ולפי זה אדרבה מוכח מהירושלמי שאין לצדק לפני ההלל (על כל פנים לא לפני חזי הראשון), אמנם אין נראה לי כמהלך זה, חדא דנראה לי עיקר כדעת אותם הראשונים שפירשו למימרא דר' יוחנן "הלל אם שמעה בבית הכנסת" כמסכת סופרים ולא כתוספתא (ובל"ג אאריך בזה קצת לקמן) ועוד קושיות בזה שיבוארו לקמן.
- י"ב'. אך את קושית ר' אלעזר בירבי יוסה "והא סופה" ואת תירוצ ר' יוסה "שתיס הגה אחת להבא ואחת לשעבר", פירשו בזה כמה פירושים:
- י"ג'. פירוש א': שהקושיא היא מברכת השיר מה טעם אינה פותחת צדק, והתירוצ שיש שתי ברכות ראשונות להלל זה אחת לחצי הראשון ואחת לחצי השני. ופירוש זה קשה קצת דתמוה לומר שהמנהג היה לצדק על החצי השני ור' אלעזר צדקי יוסי לא ידע זאת.
- י"ד'. פירוש ב': שסופה היינו סוף ברכת אשר גאלנו ולא סוף ההלל, והקושיא היא למה חותמת צדק דקס"ד ללא אמרין כן יגיענו ואין בברכה זו אלא הודאה, והתירוצ לדחות ברכה מיירי משתי גאולות אחת לשעבר ואחת להבא. ופירוש זה תמוה מאוד; חדא מה ענין קושיא זו לסוגיא זו (ואין להוכיח מסוף הסוגיא – דגם שם אפשר לפרש "והא סופה" על ברכת הזמן שבסוף הקדוש, ועל זה מתרץ שכיון שהיא ברכה קצרה פותחת צדק אע"ג דסמוכה, וחוזר בו ממה שלא תירץ כן על קושיות אחרות שהיה אפשר לתרץ כן), ועוד וכי לא ידע את המשנה שר' טרפון שאינו אומר כן

- יגיענו אינו חותם ור' עקיבא שאומר חותם. ומה שבעלי פירוש זה הקשו על שאר הפירושים "דסופה לא משמע שר"ל סוף הלל אלא משמע דקאי אברכת גאולה" אינו מובן ההכרח לזה.
- ט"ו. פירוש ג': סופה היינו ברכת זורא פרי הגפן שאחר ברכת אשר גאלנו – אמאי פותחת בברוך והרי היא סמוכה לאשר גאלנו, והתירוץ ששני ענינים הם; ברכת אשר גאלנו היא לשעבר דהיינו ברכה אחרונה על ההלל, וברכת הגפן היא להבא על שתיית הכוס (שלא נתקנה ברכת אשר גאלנו עם ברכת הגפן כדין ברכה על הכוס, אלא שקודם ששותה צריך לברך כיון שהגדה והלל הוו הפסק). וגם פירוש זה מוקשה קצת, דכיון שברכת הגפן קבועה תמיד אין סיבה שישנוה כאשר היא בלא אחר ברכה אחרת, ואם היו רוצים להקשות בכל זאת היו מקשים על כל הגפן שלאחר ברכת המזון ולא צריך להגיע להגפן של אשר גאלנו (ומה שהקשה הירושלמי שם הרי הבדלה אין הכוונה לברכת הבשמים אלא לברכת הגר ולברכת ההבדלה וולפי זה כדי שיובן התירוץ על ברכת הבדלה צריך לומר שרבי מפזרן קאי גם עליה עיין שבת קנ: ופסחים קג: ואכמ"ל).
- ט"ז. פירוש ד': (כמדומה לי שראיתיו היכן שהוא, וכעת לא מצאתי) "סופה" היינו ברכת השיר ומקשה מדוע אינה פותחת בברוך כיון שאין ברכה לפניו, ומתוך שברכת אשר גאלנו היא גם ברכה אחרונה על חצי ההלל הראשון וגם ברכה ראשונה על חצי ההלל האחרון. ופירוש זה גם כן קשה מאוד, דהרי מצינו טעם נקט המקשה שאין ברכת השיר סמוכה לברכה הראשונה שלפני ההלל – בגלל ההפסק, ואם כן מה תועילנו ברכת אשר גאלנו.
- י"א. פירוש ה': סופה היינו הברכה הראשונה על סוף ההלל (דהיינו ברכת "לגמור את ההלל" לאחר ברכת המזון) ומקשה שהיא סמוכה לברכת המזון וברכת הגפן או לברכת על הגפן, ומתוך ששני ענינים הם אחת לשעבר על מה שכבר אכל ושחה, ואחת להבא דהיינו ברכה ראשונה על ההלל.
- י"ח. פירוש ו': פירוש הרמב"ן לפי גירסתו: "החצי ר"א ב"ר יוסי קומי רבי יוסי והא סופה אמר ליה שחיס הגה להבא ואחת לשעבר", ופירוש "והא סופה" היינו מדוע ברכת השיר אינה פותחת בברוך והא אינה סמוכה לחברתה שהיא סבור שהברכה שמצרכים לפני חצי ההלל הראשון קאי רק על חצי זה וברכת אשר גאלנו ברכה אחרונה שלו, ועל החצי השני אין ברכה לפניו כלל. ופירוש רבי יוסי ברכות של הלל שחיס הן לפועל מלותה של קריאה וא' הודאה לשעבר על גאולה של מזרים; ראשונה של קריאה לגמור את ההלל ואחרונה ברכת השיר ושתייהן סמוכות לעולם שאין מצרכין אחת בלא חברתה אלא שתייהן בבית הכנסת ולא על שלחנו או שתייהן על שלחנו ולא בבית הכנסת אבל גאולה שבאמצע פריקים אינה לקריאת הלל אלא הודאה על יציאת מזרים ואינה נקראת סמוכה לעולם. (אלו דברי הרמב"ן, והר"ן הקשה מה שהקשה ותיקן מעט את התירוץ בצופן שחתורץ קושיתו – אך עמם המהלך נשאר כדברי הרמב"ן).
- י"ט. ולכאורה הפירושים היחידים שמובנים ללא קושיא הם החמישי והשישי (ואולי גם הראשון אך לענין דינא הוא שזה לחמישי, ואולי גם השלישי ואין ממנו הברכה ביניהם), נמצא אם כן שהשאלה אם לברך גם על החצי השני של ההלל תלויה במחלוקת הגירסאות, ואם כן לכאורה אין אפשרות להכריע. אך יש לומר שהפירוש החמישי מתקבל בלשון הירושלמי לפי גירסתו יותר מהפירוש השישי לפי גירסתו, אלא שהרמב"ן הוכרח להידחק כך לפי גירסתו – אך כאשר יש לפנינו גם את הגירסא השניה שעמדה לפני רוב הראשונים והיא מתפרשת יותר ברוח – ודאי יש לגרוס ולפרש כן, ולפי זה הנראה להלכה לברך פעמים.
- כ'. והנה אם תמצא לומר שמי שקרא בבית הכנסת אף על פי שאינו מצריך בביתו לפני ההלל מכל מקום מצריך לאחר ההלל, אם כן נראה דמוכרחים לפרש "והא סופה" על ברכת השיר מפני מה אינה פותחת בברוך כברכת אשר גאלנו והרי טעם אחד לשניהם, וצריך עיון איך לפרש לפי זה את התשובה. אך בפשטות נראה שבאמת הקורא בבית הכנסת נפטר גם מברכת השיר (אך אולי ראוי לברך שוב דשמן בברכות כאלו לא שייך דין ברכה לבטלה), ואולי אפשר שלא לברך בבית הכנסת

אלא לפני ההלל ולבדך בביתו לאחר ההלל – ובפרט לפי מה שציאר בזה הרמב"ן, ובזאת יובן דיון לשון המסכת סופרים "וכשהוא קורא אותו בביתו אינו צריך לבדך שכבר צריך ברבים" גם לפי המהלך השלישי שכתבנו לחדש בריש הסוגיא בירושלמי (לעיל סעיף י"א) נראה דמוכרחים ללמוד בסיפא דהירושלמי כפירוש החמישי שהבאנו, ולפי זה נמצא למהלך זה שעל החזי הראשון של ההלל אין מזכרים ועל החזי השני מזכרים, ונביא בדרך את כל המהלך הזה מתחילתו ועד סופו: לכאורה יש לדחות הראיה מהירושלמי דיש לומר שטונית הירושלמי שברכת "גאל ישראל" סמוכה לברכות הקידוש והכרפס ומשני שאם אומר בבית הכנסת יאל כדאיתא בתוספתא "בני העיר שאין להן מי שיקרא את ההלל נכנסין בבית הכנסת וקורין פרק ראשון והולכין ואוכלין ושוחין וחוצרין וצולין וגומזין עד סוף ואם אי אפשר להן כן גומזין את ההלל" ואז בבית הכנסת אין לפני ברכת "אשר גאלנו" קידוש וברפס, ומוכה לאידך גיסא שאין מזכרין קודם תחילת ההלל, אבל גבי החלק השני של ההלל אפשר שמזכרין, וישרע על פי זה המשך דברי הירושלמי: "והרי סופה" פירוש הדברה שלפני סוף ההלל למה פותחת בברוך והרי סמוכה בבית לברכת המזון וטובה וצבית הכנסת ליאשר גאלנו, ומשני "שחים הנה אחת לבא ואחת לשעבר" דהיינו שמפסיקים ביניהם והולכים לביתם לטבול ולשחות כחופ הראשון שבתוספתא – וקודם אכילה בירכו על לשעבר, ואחר אכילה מזכרים על הבא. והטעם לסבדרא זו לבדך רק על החלק השני לכאורה הוא לפי ששתיים מזה אחת ואין מזכרים על מזה שאין עשייתה גמר מלאכתה – אך זה צריך עיון שהרי שיטת הירושלמי שמזכרים, ועוד שבמקרה שקורין בבית הכנסת את כל ההלל היה צריך לבדך לפני החלק הראשון (ואם כן לפי הסלקא דעתא של המקשה בקושיא השניה לא הובן התירוץ הראשון), אך יש ליישב שבאמת אף החלק הראשון היה ראוי להיות טעון ברכה אלא שלא ראו להפסיק בין ה"לפיכך" שנתקן לפתיחת ההלל לבין ההלל (ובפרט אם נאמר שתקנת הלפיכך קדמה לתקנת ברכת ההלל).

וכ"ז. ועוד דהא דליאתא במסכת סופרים "מזה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גלויות בבית הכנסת ולבדך עליהן ולאמרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא בביתו אינו צריך לבדך שכבר צריך ברבים" לא מסתבר לאוקמיה בקריאת ההלל לצורך מי שאינו בקי (ובפרט שאם כן הרי צריך גם אשר גאלנו, וקתא תמיה לומר שלא יברכו בביתו) אלא מסתבר שהכוונה לאמרם מתחילתו לסופו כדרך שאומרים אותו ביום (וכמנהג הספרדים) ועל זה קאמר "וכשהוא קורא בביתו אינו צריך לבדך שכבר צריך ברבים" משמע שבלי זה מצדך בביתו ומסתבר דהיינו הא "דמר רבי יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יאל", ולא מסתבר לומר דכוונתו לדברי התוספתא – חדא דאי פשיטא ליה לריכא קריאת הלל בבית הכנסת וכוונתו לקריאת ההגדה עם ההלל לצורך מי שאינו בקי אם כן פשיטא שיוצאים בזה (ואם תמצא לומר שהיה מנהג כזה והיו שערערו עליו ולפיכך הוצרך ר' יוחנן לומר שהעושה כן יאל – היה לו לומר את עצם הדבר כפי שהוא שנוי בתוספתא – אם הכירה בשמה ואם לאו בשם עצמו, ואם תאמר דהוא אמינא שדוקא מי שאינו בקי יואל בבית הכנסת וקמ"ל שגם הבקי יואל אם כן היה לו להדיגש זאת, ועוד דמדוע הוצרך לומר את השני כבר בתוספתא (ויש לומר שלא שמעה), ועוד דכיון שדברי ה"מסכת סופרים" מקבילים לדברי ר' יוחנן הפשטות דהיינו אותו דין ואין טעם לחדש שהמסכת סופרים מחדשת דבר חדש שלא אמרו ר' יוחנן, (ומה שהוכיח מזה הירושלמי ששתאן צבת אחת יאל היינו שאם אין צריך שתהא קריאת ההלל העיקרית [שיוצא בה ידי חובתו] בין כוס שלישיית לרביעית, מסתבר דהוא הדין נמי דאם לא קרא ההלל כלל ביניהם יאל דיעבד).

וכ"ג. על כן נראה עיקר כפירוש הראשונים ש"הרי גאולה" היינו שסמוכה לברכת ההלל ומשני שאם שמעה בבית הכנסת יאל ואינו מצדך בביתו ולא איכפת לן מסמיכותה לברכות הקידוש והכרפס שאינם מעניין ההגדה וההלל אי נמי שפעמים אינו סמוך להם כגון שאינו יודע את ההגדה והלך לשמעה אלא חזרו, וקפרידן והרי סופה היינו ברכת ההלל שלאחר המזון מפני מה פותחת בברוך

והרי סמוכה לזכרת המזון ולכוסה ומשני שהם שתי עניינים שזכרת המזון שייך לשעבר וזכרת ההלל לבא ואין ההלל סמוך לזכרת המזון ומוותר לעבור מקום או לשהות ביניהם, ואין נראה לפרש פירושים אחרים כמו שכבר הארכנו בזה לעיל.

כ"ד. נמצא לסיכומה של סוגיה, שצירושלמי ובמסכת סופרים ולגירסת רוב הספרים גם בצבלי מוכה מזכרים על ההלל בבית בליל פסח אם לא קרא בבית הכנסת, אלא שאם לבדך רק קודם תחילת ההלל או גם קודם "לא לנו" זה תלוי במחלוקת הגירסאות צירושלמי ונראה יותר בגירסת רוב הספרים שמתפרשת יותר ברוח ולפיה מזכרים גם על החלק השני וגם הטעמים למה לא לבדך על החלק השני אינם נראים כל כך דאף אם נאמר שהיא מנחה אחת מכל מקום נורת קיום מנחה זו היא בשני חלקים וכמו בספירת העומר, וכן לאידך גיסא אין נראה לדמותו ל"מנחה שאין עשייתה גמר מלאכתה" ככתובת מזוזה וקשירת ליאות).

כ"ה. והאזונים והראשונים שכתבו שלא לבדך פירשו שני טעמים, ולכאורה שניהם מוקשים ועכ"פ אין באף אחד מהם בכדי להכריע נגד הראיות הנזכרות; א' כיון שמפסיק בו, ב' כיון שאומרו דרך שירה ולא דרך חיוז. ושניהם תמוהים, ההפסקה מה לנו ולהפסקה הא תקנת חכמים היא להפסיק בדרך שאנחנו מפסיקים ועל התקנות מזכרים, והשירה – א"כ יבדך לשיר את ההלל אבל למה לא יבדך כלל, אמנם יש לומר כל שהוא מזכר כבר אינו דרך שירה אלא דרך חיוז.

כ"ו. וענה נבוא לענין זכרת השיר והלל הגדול, וזו לשון הגמרא בזה: "רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו זכרת השיר: מאי זכרת השיר רב יהודה אמר יהללך ויי ראהו ורבי יוחנן אמר נשמת כל חי תנו רבנן – רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול / חמישי אומר עליו הלל הגדול – דברי רבי טרפון ויש אומרים ויי רועי לא אחסר. מהיכן הלל הגדול אמר רב יהודה מהודו עד על נהרות צב ורבי יוחנן אמר משיר המעלות עד נהרות צב רב אחא בר יעקב אמר מי יעקב צחר לו י' עד על נהרות צב ולמה נקרא שמו הלל הגדול אמר רבי יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה"

כ"ז. וצירושלמי תענית (פ"ג הי"א): "אי זו היא הלל הגדולה? רבי פרנך בשם רבי חנינה הוה לרבי ה'הים כי לעולם חסדו הוה לאדוני' האדונים כי לעולם חסדו, אמר רבי יוחנן ובלבד שעומדין בבית ייי, ולמה באלו תרתיין פרשתא? רבי זעירא רבי אבהו בשם רבי שמואל בר נחום מפני שירידת גשמים כלולה בהן, על דעתיה דרבי יוחנן נחא דכתיב מעלה נשאים מקצה הארץ, וברבי חנינה מה? בגין דכתיב נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. רבי בא ורבי סימון תריהון אמרין הדא דידן, רבי יהושע בן לוי אמר הדא דידן, בר קפרא אמר הדא דידן, בר קפרא כדעתיה דתנינן תמן מימיה של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע ייי מפני שעמה מועטין תני בר קפרא זו היא הלל הגדולה..."

כ"ח. נמצא שרבי פרנך בשם רבי חנינה אמר כרב יהודה, ור' יוחנן שצירושלמי אמר כרב אחא בר יעקב, ור' יוחנן שצבלי יש לו שיטה שלישית, ורבי בא ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי ובר קפרא יש להן שיטה רביעית בפני עצמה.

כ"ט. ולכאורה היא מחלוקת הצבלי והירושלמי אליבא דר' יוחנן, אך יש לומר דלית מאן דפליג (וזלית רבי בא ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי ובר קפרא) שהלל הגדול הוא כרבי יוחנן שצבלי משיר המעלות עד על נהרות צב (שמקצת מבני ארץ ישראל נהגו לאמרו בכל יום כפסוקי דזמרה) ושעיקרו הוא בשבח הקב"ה המחלק מזונות לכל בריה, אלא שנחלקו גבי אמירתו בליל פסח וצירידת גשמים שאף שאמרו חכמים לאמרו אין כריך לומר כולו, ודעת רב יהודה ורבי פרנך בשם רבי חנינה שמספיק לומר את הפרשה האחרונה שבו שבה נמצא העיקר שהוא הפסוק "נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו" וזה מספיק גם להודאה על ירידת גשמים שמטרתה נתינת לחם לכל בשר וכן בליל פסח אין כריך להוסיף על פרשה זו שגם בה נזכר וליאת מזרים (למכה מזרים

בזכוריהם כי לעולם חסדו ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו וכו'), ודעת ר' יוחנן שצירידת גשמים צריך לומר את שתי הפרשיות האחרונות ולא מספיק הפרשה האחרונה – כדי להזכיר להדיא את ירידת הגשמים, ובלייל פסח לשיטתו צריך לומר את כל הלל הגדול שיש בו דברים רבים הקשורים גם לענין יציאת מצרים (כגון: אל ייזכרה לי קרואי ויענני, רבת צררתי מנעורי יאמר נא ישראל רבת צררתי מנעורי גם לא יוכלו לי על גבי חרשו חרשים האריכו למענתי), ודעת רב אחא בר יעקב שגם בלייל פסח מספיק לומר את שתי הפרשיות האחרונות שבהם נזכר ענין יציאת מצרים במפורש (שהכה בזכרי מצרים מאדם עד בהמה שלא אחת ומפתים בתוכי מצרים בפרעה ובכל עדיו).

והנה לשיטת רבי בא ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי ובר קפרא אי אפשר לגרום בצרייתא המובאת בלבלי כאן לא בגירסת הגאונים "חמישי אומר עליו הלל הגדול" ולא בגירסת הרשב"ם "רביעי אומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול" דלשני הגירסאות נמצא לשיטתם שאומר את ההלל

ב' פעמים ואינו מסתבר (וזהו דעת הריטב"א שמלבד ההלל המוחלט צריך לומר לפני או אחרי הסדר את ההלל כולו בראש – ולשיטתו יש לומר לשיטת האמוראים הזכרים הלל זה טעון כוס ואינו ממנין הכוסות מפני שאינו מן הסדר ואומר בעמידה כאשר ה'לות), אלא צריך לגרום בגירסתם של הראב"ה ושל הרא"ש בשם הרשב"ם "רביעי אומר(ים) עליו הלל הגדול וי"א יי רועי לא אחסר" ומפני שלשיטות המובאות בתלמוד דידן לכאורה אין זה מסתדר עם המשנה (והיה לגמרא להקשות מתניתין מני לא ר' טרפון ולא יש אומרים) לפיכך הגיהו או חמישי במקום רביעי ופירשו שהוא רשות, או שהוא סופו "אומר עליו את ההלל" ולפי זה נמצא שתחת המבואר במשנתנו "ואומר עליו ברכת השיר" תנא בצרייתא "ואומר עליו הלל הגדול" ומדלא הקשה הגמרא מזה על זה נראה דפשיטא לגמרא ד"ברכת השיר" היינו ברכה הכוללת שיר – שהיא מזמור מן התהלים בתוספת חתימה בברכות של תענית ותחילה פירשה הגמרא מה היא החתימה (לרב יהודה יהללך יי ר'הנו ולרבי יוחנן נשמת כל חי) ואחר כך הביאה צרייתא המפרשת מה המזמור, ונראה נמי דאם נגרום ממש בגירסת הרא"ש בשם הרשב"ם (דכיון שלאמוראים הגזכרים מוכרח דהכי גרסינן, נראה שכן הגירסא המקורית, ובפרט שלפי זה מובן איך הגיעו ב' הגירסאות וכו') נמי יש לפרש כן – דהא אם נפרש בענין אחר נמצא סתירה בין המשנה לצרייתא והיה לגמרא להקשות זאת (ואף דאף אם זה הפירוש היה מקום שתפרש זאת הגמרא להדיא מכל מקום לא קשה כל כך שלא טרחה הגמרא לפרש זאת).

וכן אפשר לכאורה לפרש כך אף לפי גירסת הגאונים, ואומר שמה שלא הקשה הגמרא מאי חמישי והא ארבעה תנו – הוא לפי שלשון המשנה "ולא יפחתו לא מארבעה כוסות" משמע שאפשר להוסיף ומקום ההוספה מסתבר שהוא באותה כוס שאמרו לומר עליה שני דברים דהיינו הכוס הרביעי שאמרו זה "רביעי אומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר" (ובכוס השניה אין הלשון כעין זה עיי"ש), וכיון שכל דבר קבעו על הכוס וכאן קבעו שני דברים על כוס אחת מסתבר שהמדרש בכוסות יחלקם לשני כוסות אומר את ההלל על הרביעי ואומר ברכת השיר על החמישי, ומכאן ואילך יתבאר הכל כנ"ל. אך נראה שאין פירוש זה נכון אליבא דלמא, שהרי שנינו "רביעי אומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה בין שליש לרביעי לא ישתה" (ואולי יש לומר שאמרה זאת המשנה בכונה לאפוקי מהאיי סברא).

והנה בגירסת הגאונים מי ששתה ארבעה כוסות אומר אחר ההלל את ברכת השיר (שלמנהג הגאונים כרב יהודה היינו "יהללך") ואינו אומר הלל הגדול כלל, אך אם שותה חמישה כוסות ואומר על החמישי הלל הגדול נחלקו הדעות מתי יברך את ברכת השיר; יש אומרים שיברכה לאחר ההלל ועל הכוס החמישית אומר הלל הגדול בלא ברכה – וזאת פשטות הגמרא אך זה קשה קצת מסבירא שיאמרו הלל הגדול תכף לאחר ברכת השיר, ויש אומרים שאומר על כוס רביעיית הלל בלא ברכה לאחריה ואחר כך אומר על כוס חמישית הלל הגדול וברכת השיר – והסבירא בדעה זו היא כנ"ל שפאשר אומרים הלל הגדול בסמוך להלל וברכת השיר ראוי לכוללו לפני ברכת

השיר אך זה נגד פשטות המשנה "רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו זכרת השיר" ודוחק לאוקומי דווקא כשאנו שותה כוס חמישית (ואלא אם כן נאמר שלדעת המשנה אסור לשתות כוס חמישית, אלא שאם כן היה לגמלא כלאר מהניחון מני לא ר' טרפון ולא יא אומרים כ"ל), ויש אומרים שמבדך זכרת השיר פעמים על ההלל בפני עצמו ועל הלל הגדול בפני עצמו שכל כוס טעונה זכרה (ולבני נוסח זכרת השיר יא אומרים שיאמרו בשניהם יהללך כמנהג ויש אומרים שכיון שמזכרים פעמים יקיימו דברי שניהם ויזכרו על ההלל יהללך ועל הלל הגדול נשמת וכמנהג אשכנז הקדום) – וסברתם מובנת וגם מקיימים את דברי המשנה ואין משתיקת הברייתא ראייה נגד זה אך קשה לחדש זאת מסברא בלי מקור (וכן כתב רבינו האי שלא אמרו חכמים שתי זכרות). ולכאורה מציין דעות אלו העיקר כדעה הראשונה, ומה שהיא מוקשית קצת מסברא הוא קושיא על גירסא זו.

ל"ב. ולפי הגירסא "רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול" וכפי שזכרנו לעיל, נמצא שזכרת השיר לרב יהודה היא הלל הגדול (מהדור) ויהללך, ולכאורה נראה פשוט שאין מזכרין אלא זכרה זו בלבד ואין מזכרין לפני כן "יהללך" כמו אחר הלל – שאינו מסתבר שיזכרו שני זכרות זכרף שהשניה מהם כוללת את הראשונה (אם כי אינו מופקע שהרי מלאנו כן בזכרות יוצר האדם, ויש לחלק, ולרב עמרם שיהללך של הלל במקום שנהגו בנוסח שונה לגמרי גם כן ייתכן לכאורה שיזכרו שניהם), ועוד דאם תמצא לומר שמזכרין גם יהללך – אם כן מי שקרא בבית הכנסת לכאורה לא נפטר אלא מזכרת יהללך שעל ההלל ולא מזכרת השיר ואם כן צדור שזאת קושיא הירושלמי "והא סופה" וצריך עיון איך לפרש לפי זה את התשובה.

ל"ג. ולרבי יוחנן זכרת השיר היא הלל הגדול (משיר המעלות) ונשמת, וזוהי לכאורה אפשר לומר כמנהג אשכנז הקדום שהיא מלבד זכרת "יהללך" (במקום שנהגו) ואפשר לומר שאין ראייה מהירושלמי דין לומר דסבירא ליה כרב יהודה, אך בפשטות יותר נראה דלא נחלקו אלא בנוסח חתימת זכרת השיר ולא בשאלה אם זכרת השיר היא עצמה הזכרה שאחר ההלל או שהיא זכרה שניה לאחר הזכרה הראשונה שלאחר ההלל, ועוד שלא מסתבר כל כך שצעוד שמקום שנהגו לבדך אחר ההלל בזה זכרת השיר כזכרה נוספת אחר הזכרה האחרונה של ההלל ואלו במקום שלא נהגו לבדך אחר ההלל בזה זכרת השיר עצמה כזכרה אחרונה של ההלל, וטעם מנהג אשכנז הקדום יא לומר שהוא משום "נימריננהו לתרווייהו" כרב פפא וכמו בזכרות התורה.

ל"ד. ולפי דברינו יא לבאר את דעת רבינו חיים כהן שאין חותמין ביהללך, ולכאורה פשטות דברי הראשונים שלדעתו זכרת יהללך היא חלק מזכרת השיר (אך נראה שהגר"א [בשו"ע] לא למד כן בדבריו אלא נקט שכונתו שאין צריך לומר יהללך כלל אלא שאין איסור לאמרו כמנהג ובלבד שלא יחתום, וכן נהג הגר"א למעשה שלא לאמרו כלל), וגם משמע שאמירת יהללך גם לשיטתו היא במקום שהיא נאמרה לפי המנהג הרגיל דהיינו לפני הלל הגדול, ולולי דברינו זה קשה איך אפשר שיהא יהללך חלק מזכרת השיר אם בינו לחתימה אומר את ההלל הגדול, אך לפי דברינו יא לומר כעין דברי הרשב"ם שרבי יוחנן דאמר נשמת כל חי כוונתו אף נשמת כל חי – אך באופן שונה קצת דלרב יהודה חתימת זכרת השיר היא יהללך ואין לה פתיחה ולרבי יוחנן חתימת זכרת השיר היא נשמת כל חי ופתיחת זכרת השיר היא יהללך, ומכל מקום לכאורה הפשטות אינה כן ולרבי יוחנן אין צריך לומר יהללך כלל (וכשיטת הגר"א, אך עיין בהמשך דברינו).

ל"ה. ולענין הלכה – לכאורה אמור להיות שרב יהודה ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, אך הגאונים וחלק מהראשונים כתבו דמנהגא כרב יהודה ויש שגם פירשו בזה הטעם שהוא בתראה. ואף דבעלמא אמרינן דהלכה כבתראי רק מאבזי ורצא וקודם לכן אין הלכה כחלמיד במקום הרב ורבותיו של רב יהודה הלכה כר' יוחנן נגדם, מכל מקום את הכללים האלו קבלנו מהגאונים ומהם גם קיבלנו שכאן הלכה כרב יהודה נגד רבי יוחנן (ואפשר גם לנמק זאת בהלכה כבתראי, שאף דבעלמא לא אמרינן הכי באתם דורות מכל מקום הרי עמם הסבירא שיש בדין הלכה כבתראי הרי שייכת תמיד), ואולי יא לומר דאין כאן מחלוקת בדין בין רבי יוחנן לרב יהודה אלא מחלוקת במנהג ורב יהודה העיד על המנהג בצב

ורבי יוחנן העיד על המנהג בצרף ישראל ולפי זה אחי שפיר שמנהג בכל כרז יהודה לפי שלח נשתנה המנהג – אך נראה דאין זאת הכרעת הלכה כדעתו דאין לאו שהגמרא התייחסה גם למנהג צרף ישראל כחפירות שאפשר לנהוג בה לא היתה מביאה את המנהג הזה (כיון שאין זאת מחלוקת הלכתית) ואם היתה מביאה זאת היתה מסיימת והלכתא כרז יהודה כדי שלא נטעה לפסוק כרבי יוחנן, אלא ודאי שני מנהגים הם ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד.

וכיון דלא אייתמר הלכתא לא כמר ולא כמר נהגו באשכנז כדברי שניהם, והמנהג הקדום היה גם לחתום בשניהם וכעין שמאלנו בצרכות התורה, והמנהג הגפוף היה שיהללוד קודם הלל הגדול ונשמת אחרי, והיו שנהגו לומר שניהם בצרף קודם הלל הגדול או אחרי.

ואחר כך התקבל מנהגו של רבינו חיים כהן שלא לחתום ביהללוד, והכי שפיר טפי שכיון שיש שני מנהגים מהי ברכת השיר עבדינו כתרוייהו לגבי נוסח הברכה אך מכל מקום אין מצרכין ברכה נוספת אלא אמרינן לתרוייהו בברכה אחת, ומה שנהגו שיהללוד קודם להלל הגדול שפיר דמי לדברינן שגם הלל הגדול מן הברכה – ואף שבמקורו לשיטת רב יהודה הוא נאמר בסוף הברכה מכל מקום כאשר אנו מוסיפים להלל הגדול שני נוסחאות שבה מתאים יותר לאמרם אחד כפתיחה ואחד כחתימה מלומר שניהם בצרף כחתימה ואין צוה פחות קיום לדעת רב יהודה מאשר אם היינו אומרים אותו בין הלל הגדול לנשמת, ועוד רווח יש בזה לכאן ידי דעת הגאונים דסבירא להו (על כל פנים למי ששונה רק ארבעה כוסות) שמצרכין תכף לאחר הלל יהללוד ואם נחיל בהלל הגדול יש לומר שהפסקנו בין ההלל לבין ברכת יהללוד שאחריו מה שאין כן אם אנו פותחים ביהללוד אלא שקודם חתימתו מוסיפים הלל הגדול ונשמת אפשר דשפיר דמי טפי לשיטתם.

ואחר כך התקבל (על פי השולחן ערוך) גם המנהג לומר יהללוד לאחר נשמת (ויעשו מבורא ב"י סוף סימן תפ"ו שהא דאין לא להכנס למחלוקת הפוסקים אם לחתום בנשמת "מלך מהלל בתשבות" או "ל מלך גדול בתשבות" להודלות ארון הגפלות הבורח בשירי זמרה מלך ל חי העולמים" ולפיכך מסיים ביהללוד וחותם ביהללוד), ולכאורה מנהג זה עדיף טפי שאומר את שתי נוסחאות החתימה במקומן בסוף הברכה לאחר הלל הגדול ויהיו נמי טעמא למה לומר יהללוד לאחר נשמת ולא קודם לפי שאם יאמרוהו קודם איננו בסוף הברכה ואינו נראה כל כך כחתימת הברכה אלא כפתיחת החתימה, מה שאין כן אמירת יהללוד אחר נשמת איננה מצבילת מנשמת את היותו חתימת הברכה כיון שהיא קצרה ממנו ונראית כתוספת לו, ואף שבאופן זה אין את המעלה שכתבו במנהגו של רבינו חיים כהן שיואל ידי חובת הגאונים מכל מקום נראה דאף לשיטת הגאונים אין קפידא אם מוסיף מזמורים של הלל בין ההלל לברכת השיר ואף שלכאורה אין זה ראוי כל כך לכתחילה מכל מקום לדין דנקטינן לעיקר כגירסת "רביעי" שלפיה מנהג זה עדיף טפי אין צריך לחוש לדברי הגאונים עד כדי כך גם בדבר שאף לשיטתם אין בו קפידא כל כך (והחושש

לכך יוכל לומר בין הלל להלל הגדול את נוסח "יהללוד מעשיך" דרע"ג).

ולגבי נוסח החתימה (בצדוד) שלדעת רוב הראשונים חותמים לרבי יוחנן "ל מלך גדול בתשבות" ל הודלות ארון הגפלות הבורח בשירי זמרה מלך ל חי העולמים" ויש אומרים דגם לשיטתו חותמים "מלך מהלל בתשבות" כיון שכאן באה ברכה זו אחר ההלל ולא לאחר פסוקי דזמרה (ולא שייך לומר על זאת "הבורח בשירי זמרה"), והנה אם נאמר שגם בזמן חז"ל נהגו לומר נשמת לאחר פסוקי דזמרה (וכמצארים שלכן נקראה ברכה זו ברכת השיר) אם כן הרי שאם לא פורש להדיא אחרת הכוונה גם לחתום באותה חתימה שנתקנה לאחר פסוקי דזמרה וצריך לומר שגם ההלל בכלל "שירי זמרה" ולא רק בכלל "תשבות" ובפרט שבתחילת ברכת השיר אומרים את ההלל הגדול הכלול לפעמים (למנהג אשכנז בכל שבת ויו"ט ולמנהג מסכת סופרים ביום טוב אחרון של פסח) בפסוקי דזמרה ובפרט שיש מבני ארץ ישראל הקדומים שנהגו לומר כפסוקי דזמרה את ההלל הגדול דרבי יוחנן (משיר המעלות עד על נהרות בבל, ובשנת המשיכו עד סוף התהלים). אמנם מכיון דלרבי יהודה ודאי חתמינן בחתימה של הלל ולרבי יוחנן אף שלכאורה נראה דנהג אחרת ואפשר לנהוג או כזה או כזה מכל מקום יש ראשונים שסוברים שנהג כרז יהודה אם כן לכאורה עדיף לנהוג בזה כרז יהודה. ויש שנהגו לכאן

גם בחתימה ידי רב יהודה ורבי יוחנן יחד ואומרים "ל מלך גדול ומהלל בתשכחות ל' ההודאות" וכו' אך לקבלת הרוקח שהמטבעות שטבעו חז"ל יש בהם טעם למנין החיבות (וכן הוא גם בזוהר) אין ראוי כל כך לשלל את שתי החתימות באופן זה (ויש מקום לחלק בין זה לבין אשר יצר והודאת הגשמים) אך אולי אפשר רק להחליף את תיבת "גדול" בתיבת "מהלל" (וכנסת הטור בלאו הכי), ויל"ע בזה.

סיכום הנראה לכאורה למעשה כולי דברי הפוסקים

- א. אחר "יגאמר לפניו [שירה חדשה] הללויה" קודם תחילת ההלל מצרכים "לקרוא את ההלל".
- ב. אחר "שפוך חמתך" קודם "לא לנו" מצרכים "לגמור את ההלל".
- ג. ברכת השיר שלאחר ההלל כוללת את הלל הגדול בתוספת נוסח של חתימה – לרב יהודה יהללוד ולרבי יוחנן נשמת.
- ד. הלל הגדול נהגו להתחיל אותו מ"הודו" כרב יהודה, והרואה להתחיל אותו (אם יש לו זמן) מ"הללו" י' הללו את שם יי' הללו עבדי יי' כרב אחא בר יעקב (ומנהג איטליה) או מ"שיר המעלות אל יי' בצרחה לי קראתי ויענני" כרבי יוחנן – שפיר דמי לכתחילה.
- ה. אם לסיים את ברכת השיר ביהללוד או נשמת לעבד כמר עבד ועבד כמר עבד, ומנהג הגאונים כרב יהודה ומנהג הגאון כרבי יוחנן, ומנהג האשכנזים (וכיום גם שאר העדות) למימר תרווייהו ויש בזה שני מנהגים אשר שניהם כאלה טובים; האחד לומר יהללוד בלי חתימה קודם הלל הגדול, והשני לומר יהללוד בסוף נשמת אחר "ברכות והודאות מעתה ועד עולם" ומנהג זה עדיף קצת שאומרים יהללוד במקומו המקורי כמו בדעת רב יהודה (לדין דנקטינן הכי) ואפשר שהרואה להריח את המעלות שבשני האופנים יאמר קודם הלל הגדול את נוסח "יהללוד מעשך" דרע"ג ובסוף נשמת את נוסח "יהללוד יי' ראינו" כרגיל.
- ו. למנהגינו שאומרים שניהם – אם לחתום בזה או בזה לעבד כמר עבד ועבד כמר עבד, ויש מקום לומר לעדיף לחתום "מלך מהלל בתשכחות" כרב יהודה, ויש אומרים שאם מסיים בישתבח יחתום בחתימת ישתבח ואם מסיים ביהללוד יחתום בחתימת יהללוד (ומכיוון דיש מקום לומר שעדיף לחתום בחתימת יהללוד עדיף לנהוג כמנהג השני בסעיף הקודם, מלבד הטעם המבואר שם), ויש נוהגים גם בחתימה למימר תרווייהו אך אין לאמרם זה אחר זה אלא ישלכם יחד "ל מלך (גדול) מהלל בתשכחות ל' ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך ל' חי העולמים".
- ז. מי שקרא הלל בבית הכנסת אינו מצריך בביתו לא לפני תחילת ההלל ולא לפני המשך ההלל ולא אחר ההלל, אלא מסיים את ההלל ומצריך הגפן ושותה את הכוס, ולפי זה ראוי לכאורה שבבית הכנסת יאמר אחר ההלל את ברכת השיר כולה עם הלל הגדול ונשמת, אך אפשר שאף שפטור מלצרך בבית ראוי לצרך ואם כן אולי אין ענין להאריך בצרכה בבית הכנסת, ועוד אפשר שאם רואה יוכל שלא לצרך אחר ההלל בבית הכנסת כלל ויצרך לאחר ההלל שבבית כדיו, ואריך עיון בכל זה, והמובחר שלא לקרוא בבית הכנסת כלל ולצרך בבית כעיקר הדין – ופרט אם יש לו מניין בבית (ומאי דליחא במסכת סופרים שמתנה מן המוציא לקרוא בבית הכנסת הוא כדי שיהיה הקריאה בציבור).

טבילה

מבעוד יום י"ג בניסן יבדוק עצמו היטב מחציצה ויטבול במקוה הכשרה לטבילת כלים, וכן יטבול את בגדיו שהוא מתכוון ליכנס עמם למחר לעזרה לצורך שחיטת הפסח אם נזכה (וגם יטבול למחר שנית קודם כניסתו לעזרה, וגם יגלח שער ראשו). ואם לא טבל ישגר את פסחו ביד אחר אך צריך גם הוא עצמו לטבול לפני ששוחטים עליו.

בדיקת חמץ

אור ל"ד (וכשחל י"ד בשבת אור ל"ג) בודקים את החמץ לאור הנר. בודקים מיד אחר תפילת ערבית (ולחגרי"א לפני תפילת ערבית, ומתפללים באמצע הבדיקה), ואין לאכול לפני הבדיקה.

יש הנוהגים לפני הבדיקה להניח עשרה פתיתי לחם במקומות מפורזים, ויש שנמנעים מכך. לפני הבדיקה יברך, ויזהר שלא לדבר בין הברכה לבדיקה. וראוי שלא לדבר בשעת הבדיקה דברים בטלים שלא יסיח דעתו מן הבדיקה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וְצִוָּנוּ עַל בְּעוֹר חָמֵץ:

ישמור את החמץ שמצא בתיבה או שקית, ומיד אחר הבדיקה יבטל כל חמץ שברשותו הבלתי ידוע לו שהוא נעלם ממנו, ויאמר בלשון שמבין:

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִיכָא בְּרִשּׁוֹתֵי. דְלֹא חֲמִיתִיה. וְדִלָּא בְּעֲרִיתִיה. לְבָטִיל וְלִהְיוּ כְּעַפְרָא דְאַרְעָא: (תרגום = כל שאור וחמץ שיש ברשותי, שלא ראיתיו ושלא בערתי, יבטל ויהיה כעפר הארץ).

ביעור חמץ

בדורות עברו היה השמש קורא ברחוב היהודים לבוא לשריפת חמץ. בקהילות רבות הונהג לשרוף את החמץ באופן מאורגן ומסודר בחצר בית הכנסת או במקום קבוע אחר.

את החמץ שנמצא שומרים עד שעת הביעור ושורפים בערב פסח בתחילת שעה ששית. ומנהג טוב לבטל החמץ גם בשעת הביעור, וצריך לבטלו קודם שעה שישית דווקא, ולפיכך הורגלו לשרפו בסוף חמישית כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו.

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִיכָא בְּרִשּׁוֹתֵי. דְחֲמִיתִיה וְדִלָּא חֲמִיתִיה. דְּבְּעֲרִיתִיה וְדִלָּא בְּעֲרִיתִיה. לְבָטִיל וְלִהְיוּ כְּעַפְרָא דְאַרְעָא: (תרגום = כל שאור וחמץ שיש ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שבערתי ושלא בערתי, יבטל ויהיה כעפר הארץ).

כשחל ערב פסח בשבת מבערים בערב שבת לפני חצות, ובשבת לפני שעה ששית צריך לבטלו כדינו.

תענית בכורות

תענית בכורות נהגו מקדם להשלים ויש מי שהקל לאכול קמעה אחרי השעה התשיעית, כדי שלא להיכנס לחג מעונה.

בכורים קטנים שלא הגיעו למצוות, אבותיהם מתענים עליהם. אם האב חלש, יכול לפדות את תענית בנו הקטן.

בדורות האחרונים פשטה בכמה מקומות ההנהגה, שהבכור פוטר עצמו מתענית על ידי סיום מסכת שסיים בעצמו. יש שהקילו עוד יותר שאף מי שלא נשתתף בלימוד המסכת ובא אל הסיום הזה אך כדי לפטור עצמו מן התענית, גם הוא נפטר מסיומו של חברו, ויש מפקפקים בהיתר זה.

נוהרים מאוד שלא לאכול בבית הכנסת, לא סעודת סיום ולא סעודת מצוה אחרת, מלבד שתיית יין קידוש שעושים בו ליל שבת ויו"ט, יין הבדלה במוצאי שבת ויו"ט ויין ברית מילה.

אם חל ערב פסח בשבת, הבכורים מקדימים להתענות ביום חמישי שלפניו.

עירובי חצרות

הנהיגו קדמונינו לעשות עירוב חצרות במצה שמתקיימת ימים רבים ואינה מתעפשת, ולכן קבעו לערב החצרות בערב פסח, שהוא זמן אפיית המצות.

לפנים בישראל היו מכינים לעירוב זה מצה גדולה ביותר שנאפתה מקמח שנאסף מכל בני הקהילה, ובדורות האחרונים אחר שהורגלו לאפות מצות במאפיות ציבוריות ואין אוספים קמח מבני הקהילה, יש נהגו לאפות מצה גדולה מיוחדת לשם עירוב חצרות ולהקנותה לבני הקהילה באופן המבואר להלן.

שיעור מצת העירוב הוא כשש ביצים, וי"א כשמונה ביצים, כאשר מספר בעלי הדירה או החצר הוא י"ח ויותר, אבל כשמספר הדיירים פחות מ"י"ח די לקח בשביל כל אחד ואחד שיעור גרוגרת שהוא שליש ביצה, וי"א שליש ותשיעית ביצה.

אין מברכים על העירוב אלא אם ברור שעל פי הדין אותו המקום חייב בעירוב, כדי שלא להיכשל בברכה לבטלה.

בקהילות בהן מתפללים ערבית של ליל פסח מבעוד יום, עושים עירובי חצרות לפני 'ברכו', ובקהילות המאחרות להתפלל ערבית בלילה, עושים כן לפני תפילת מנחה או קבלת שבת.

הרב, או החשוב שבקהל, עולה ל'אלממור', נוטל את המצה ומסורה לידי השמש או אחד מבני הקהילה ואומר לו (בשפה המובנת להם): זָכָה בְּעִרּוֹב זֶה לְאַחֲנֵנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים פֶּה עָמְנוּ וְשִׁיבּוֹאוּ לְדוֹר בְּמִשְׁפָּחָה שְׁנָה בְּעִיר הַזֹּאת [בְּחֶצֶר הַזֹּאת, בְּבֵית הַזֶּה] שִׁסְמְכוּ עָלָיו לְטַלְטֵל עַל יְדֵי מְרִשּׁוֹת לְרִשּׁוֹת בְּשִׁבְתוֹת וּבְיָמִים טוֹבִים הַבָּאִים.

השמש מגביה את המצה טפח ומתכוון לזכות עבורם ואומר: הֲרִינִי זֹכָה.

הרב נוטל את המצה מידי השמש ומברך בקול רם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עִרּוֹב.¹

וממשיך ואומר:

בְּדִין עִרּוֹבָא יְהֵא שְׂרִי לָנָא לְאַפּוֹקִי וְלַעֲיּוֹלִי וְלַטְלִיטוֹלִי, בְּרַחוּבוֹת וְהַתְּצִירוֹת וְהַתְּבִתִּים, וּמַהֲתִיבִים לְהַתְּצִירוֹת וְהַתְּרַחוּבוֹת, וּמַהֲרַחוּבוֹת וְהַתְּצִירוֹת לְתִבִּתִּים, וּמַבִּית לְבִיתִי, וּמַחְצֵר לְחֶצֶר, וּמַגְג לִגְג, וּמַהֲתִיבִים וְהַתְּצִירוֹת לִגְגוֹת, וְלִכְל אֲתֵר דְּצִרִּיד לָן, בְּכָל שְׁבֻתוֹת הַשְּׁנָה (וְיָמִים טוֹבִים), לָנוּ וּלְכָל הַדְּרִים וְהַתְּצִידִים לְדוֹר בְּעִיר הַזֹּאת.

בכמה מקומות הורגלו לקרוא כן מתוך נוסח הרשום ב'ממורבוך' המונח על הבימה. אין באמירה זו נוסח אחיד, ויש אומרים זאת בנוסחים אחרים.

מניחים את העירוב בבית הכנסת (דעירובין שלנו יש להם דין שיתוף [הרמ"א], אבל באופן שאין להם דין שיתוף אלא דין עירוב צריך להניחו בבית דירה) במקום משומר שלא יאבד ושלא יאכלוהו עכברים או מזיקים אחרים, ונהגו בקהילות שאכנו לתלותו סמוך לתקרה במערב בית הכנסת במקום גלוי לעין בתוך קופסת עץ מפוארת, שדלתה בצורת מגן דוד וניתן לראות דרכה את המצה. אם התעפשה מצת העירוב במרוצת השנה או התליעה, עושים מחדש עירוב חצרות כפעם בפעם, כפי הצורך.

לפנים בישראל, כאשר מצת העירוב נאפתה מקמח הנאסף מהקהל, היו מחלקים בערב שבת הגדול בין בני הקהל את מצת העירוב של אשתקד, ולאותה שבת בלבד היו עושים עירוב מפת של חמץ. משחדלו לאסוף קמח לאפיית המצה, לא חילקהו בערב שבת הגדול, אלא שרפוה עם החמץ בערב פסח, וכן היה מנהג הקדמונים.

בעיר או שכונה שאסור לטלטל בהם בשבת, אין עושים עירוב חצרות, אך כדי שלא תשתכח תורת עירוב, יש העושים עירוב חצרות בלא ברכה.

הכנת הסדר

טוב להעמיד על שולחן הסדר כלי כסף או זהב הן לשימוש והן לנוי, להראות דרך חירות.

מני קדם היו פורסים באשכנו יריעות לנוי, בדומה לנוי סוכה, כמבואר במהרי"ל, ועד ימינו נהגו שעל קיר החדר תולים מפת-פסח מיוחדת, המכונה 'צ'נעהל', בערך מטר וחצי גובהה וקרוב לחצי מטר רוחבה, מעוטרת בציורים רקומים, עניני החג, מאמרי התעוררות, שמות הרוקמים וכיו"ב.

לעורך הסדר נהגו להכין 'כר ליל הסדר' עם כיסוי רקום ומעוטר, על מושב מיוחד, רצוי ספה.

¹ כך נהגו על פי הרמב"ם, ולולי דבריו היה נראה לי לומר "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על העירוב" ואכמ"ל.

יש מהדרין (אם יש ביכלתם) אחר קערת כסף נאה וכוסות כסף מיוחדים שחרוטים בהם ציורים וכיתובים מעניין החג.

במשפחות רבות בעל הבית או מי שעורך את הסדר – גם אם הוא אָבֵל – לובש סארגנס (קיטל) ומצנפת לבנה בליל הסדר, להזכיר את יום המיתה בעת שנוהגים בנימוסי בני מלכים. במשפחות אחרות נוהג עורך הסדר ללבוש בגדי יום טוב חגיגיים.

נהגו ליטול שלוש מצות שנאפו בשמות 'כהן', 'לוי' ו'ישראל', ושניתנו בהן סימנים מיוחדים, כגון חורים או סימון קוים (חור אחד: 'כהן', שני חורים: 'לוי', שלושה חורים: 'ישראל'), ומניחים אותן על קערת הסדר, את 'ישראל' למטה, את 'לוי' באמצע ואת 'כהן' למעלה. בעת האפיה נהגו לעשות מצה רביעית, מצת ספק, שאם תתקלקל אחת משלוש המצות המיוחדות, יקחו אותה.

ישנם שלושה מנהגים במנין המצות, יש הלוקחים לעולם ב' מצות דסבירא להו שבפסח יוצאים ידי חובת לחם משנה בשלמה ופרוסה, ויש הלוקחים כשחל בחול שתיים ובשבת שלוש דסבירא להו שללחם משנה של שבת בעינן שתי שלמות, אך מנהגינו על פי רוב הראשונים ליקח גם כשחל בחול שלוש מצות דנקטינן דבעינן לחם משנה גם ביום טוב שחל בחול. ובזמנינו שרגילים ליקח מצות קשות לכאורה נראה דודאי צריך ליקח שלוש מצות שהרי אמרו חז"ל להניח את הפרוסה בתוך השלמה (אך כנראה שגם בזמן הגר"א היו המצות קשות ואעפ"כ נהג ליקח ב' מצות והניח הפרוסה למעלה).

לפנים בישראל לא היתה קערה, אלא היו מגישים לפני עורך הסדר לאחר הקידוש את הירקות ומטבלם, ולאחר מכן הגישו לפניו מצות וחזרת וחרוסת ושני תבשילין (על גבי שולחן אישי קטן). בדורות מאוחרים יותר במקומות שלא היה מקובל להשתמש בשולחנות אישיים קטנים – אלא בשולחן אחד גדול שכולם מסבים סביבו, הנהיגו הראשונים להניח את כל הדברים הנזכרים על גבי קערה (היינו קערת הגשה הקרויה בזמנינו "מגש").

בדורות מאוחרים יותר נהגו להניח את המצות בבסיס הקערה, עם מפה להפריד בין מצה למצה ומעל כיסוי הבד של המצה העליונה הניחו את הכרפס והחומץ, המרור והחרוסת, הזרוע והביצה. ובדורות האחרונים, יש שהתקינו מבנה קערה משוכלל, בן ארבע קומות, להניח בשלוש התחתונות את המצות, ובעליונה את שאר המינים (ומי שהיו בידו האמצעים לקיים בהידור 'זה אי ואנהו', רכש קערה כזו מכסף מפותחת פיתוחים נאים). אמנם בזאת הוחטאה במקצת מטרת הקערה – שכן במקור הבאת המצות והמרור היתה נזכרת כהבאת צרכי הסעודה, מה שאין כן בקערת אלו.

יש שהתקינו לשם נוי מצוה גם קעריות נאות מיוחדות להנחת חצאי המצוה בהן, כגון עגלת טיט קטנה מכסף לחרוסת או גביע כסף לביצה.

על פי מסורת אשכנזי, וכפי שהוא להלכה בשולחן ערוך על ידי הרמ"א, מסדרים את הכל באופן שמה שצריך תחילה יהיה מונח הכי קרוב אל עורך הסדר מפני שאין מעבירין על המצוות. לפיכך מניחים סמוך לו את הכרפס ואת הכלי עם החומץ או מי מלח, לאחרים את המצות, לאחרים את המרור ואת החרוסת, ולאחרים בקצה האחרון את שני התבשילין (והמנהג שהם ביצה צלוייה וזרוע צלוייה על גבי גחלים ומקפידים שלא תהא עצם בלבד אלא שיותר בה עי"פ כוית בשר ועיין לקמן).

לדעת רש"י ורשב"ם יש לשים בחרוסת ירקות הרבה כדי שתהא סמיכה – והם הם התבשילין שבאים כזכר לתבן, ומלבד זאת שמים בה תפוחים חמוצים ליתן בה טעם חמוץ זכר לתפוח ולכאורה צריכים הדברים החמוצים להיות עיקר החרוסת שמהותם מקטל חמוץ, אלא שעל ידי ריבוי הירקות יכול להיטשטש הטעם החמוץ ולפיכך יש לזוהר שתהיה בכל זאת חמוצה כתפוח ונהגו לעשות זאת על ידי תפוחים). והתוס' כתבו בשם תשובת הגאונים לעשות חרוסת בפירות. תפוח רמון תאנה תמר אגוז ושקדים, ולא נתבאר אם כוונתם להוסיף זאת לחרוסת של רש"י ורשב"ם או דסבירא להו שזה עיקר החרוסת וכדעת הרמב"ם ועוד ראשונים ולתבלין לוקחים קינמון או זנגביל שנשארו בהם חוטים זכר לתבן.

לשני התבשילין שצריך להביא לפני בעל הבית נהגו ליקח זרוע וביצה צלויים, אמנם זה צריך עיון שלכאורה מוכח בגמרא שהתבשילין באים על מנת להאכל (דפשיטא לגמרא מכא משנה זו שצריך לאכול חזרת שוב, ואם התבשילים באים רק לראותם בלבד מהיכי תיתי שהחזרת אינה כן [וזהו כוונת המהרש"א]) ואם כן במקום שנהגו שלא לאכול צלי בלילי פסחים לכאורה לא אריך למעבד הכי, ויש לומר דכדרך פפשיטא שאין צריך לאכול דווקא את החזרת שבקערה ויוצא בחזרת אחרת – הוא הדין נמי שיוצא ידי חובת אכילת שני תבשילין בתבשילין אחרים ממה שהביא. ומכל מקום אין זו צורת התקנה אף אם נימא שלא עובר עליה, והראוי להביא אחר אכילת הכרפס את כל צרכי הסעודה ויביא בכללם את קערת הבשר המרכזית [ויניח עליה באופן סמלי את הזרוע] ואת קערת המרק ובתוכה הביצים. ולעולם עיין אכילת הצלי עיין מה שנכתב בשולחן ערוך.

ברכת הבנים

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפילה, בלילה, בבוקר ובמוצאי היום, טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם. בליל הסדר, לעתים שוכחים האבות לברך את בניהם, מחמת טרדות הלילה, אך דוקא ליל זה מסוגל ביותר לברכה, שבו נתן יצחק אבינו ברכתו ליעקב, מפני שבו "אוצרות טללים נפתחים". המברך מניח ב' ידיו על המתברך ואומר:

לבנות
יְשַׁמְךָ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה רַבָּקָה רַחֵל
וְלֵאָה:

לבנים
יְשַׁמְךָ אֱלֹהִים כְּאַפְרַיִם וְכַמְנֶשֶׁה

וְיִבְרַכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יֵאָר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיַחַנֶּךָ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשֶּׁם לְךָ שָׁלוֹם:
וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

הדלקת נרות

לפי המנהג הנפוץ באשכנז הדלקת נר של יום טוב נעשית על ידי הנשים אחר תפילת ערבית, לפני התחלת הסדר, ויש שנהגו להדליק מבעוד יום כדי לא לבוא מבית הכנסת לבית אפל ואף שטעם זה אינו שייך בדרך כלל בזמנינו שיש תאורה בבית מלבד הנר אך לאידך גיסא יש לחשוש מהאיי טעמא שהדלקת הנר אינה לצורך ואסורה ביום טוב.

בהדלקת נר יום טוב מקדימות גם הנשים את ברכת הנר להדלקתו, בלא פרישת ידים לפני הנר. נהגו מקדם שנשים מברכות 'שהחיינו' על הדלקה זו, וצריכות לכוין גם על שאר המצוות שנעשות בליל הסדר.

אם חל בשבת, מדליקות בערב שבת, ומקדימות את ההדלקה לברכה, כדרך כלל ערב שבת, אלא שמוסיפות ברכת 'שהחיינו'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק
נֵר שָׁל (שֶׁבֶת וְשָׁל) יוֹם טוֹב:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיְּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה:

קָדֵשׁ וְרַחֵץ.

כִּרְפָּס יַחַץ.

מְגִיד רַחֲצָה, מוֹצִיא מִצָּה.

מָרֹר כּוֹרֵךְ.

שְׁלֶחַן עוֹרֵךְ.

צָפוֹן [נוֹטֵל] בֶּרֶךְ, הֵלֵל נִרְצָה.

אף אם חל בשבת אין שרים "שלוס עליכם" ויש ששרים.

קָדֵשׁ.

כשבאים מבית הכנסת שוטפים את הכוסות מבחוץ ומדיחין אותם [היינו שגם משפשפים את הכלכלים אם ישנם] מבפנים. (ונוהגים להוסיף כוס אחת יותר ממנין המסובים שאם ייכנס אורח ב"כל דכפין ייתי וייכול" יהיה לו כוס לקדש, וקוראים לכוס הזאת "כוס של אליהו" לפי שהוא האורח שאנו מצפים לו.) ויושבין על השולחן, ומוזגין את היין (ומהדרין אחר יין אדום).

מקדש רק אחר צאת הכוכבים.
שיעור רביעיית² כ-69 סמ"ק וי"א כ-75 סמ"ק, וי"א שהשיעור הנ"ל הוא מדת היבש ומדת הלח יתרה שליש (מלבר) ויש לקחת 113 סמ"ק.

² בימי קדם היו בארצות השונות אמות שונות, דרך משל באמה המצרית הקדומה היו שלושה סוגי אמות; הקטנה בת חמשה טפחים והיא כ-2'2 סנטימטר, הבינונית בת ששה טפחים והיא כ-מ"ד סנטימטר ו-ד' מילימטר (ושיעור זה תואם למידת אמת היד במצאיות), והגדולה (ונקראה מלכותית) בת שבע טפחים שהשביעי בהם גדול יותר ומדתה כ-נ"ב סנטימטר ושליש (כאלכסון של אמה קטנה) או משהו יותר. בארץ ישראל הוכח קיומן של כמה מיני אמות ביניהן אמה בת מ"ד סנטימטר וד' מילימטר כאמה המצרית הבינונית הנ"ל, וכן אמה של כ"ב עד נ"ב וחצי סנטימטר כאמה המצרית הגדולה הנ"ל. ובהלכה יש אמות בנות חמש ואמות בנות שש, יש שלוש מיני מדידות – מכוונות עצבות ושוחקות, ונראה שהעצבות שיעורן כמו האמה המצרית הבינונית הנ"ל, והמכוונות שיעורן שש טפחים מהם כאמה המצרית הגדולה הנ"ל, והשוחקות יותר גדולות. – וכן נראה ממידת הר הבית (שיש בו שרידים לכל ארבעת התלים של החמש מאות על חמש מאות ואכמ"ל) שאמור להיות חמש מאות אמות בנות ששה טפחים, ומידות המקדש צריכות להיות לכאורה באמות מכוונות כיון שאין בזה חומרא לא בהגדלה ולא בהקטנה אלא בדיוק וכן נראה מהא דתנן "האמה שאמרו באמה הבינונית" (והיינו בת ששה טפחים כמבואר בתוספתא ובגמרא) וכן "ר' יהודה אומר אמת הבנין ששה טפחים" ולא קאמרי שלא יהא אמה בת חמשה טפחים מכוונים היא פחותה מ-מ"ד סנטימטר (ואמה בת חמשה טפחים שוחקים היא כמ"ו סנטימטר ורבע). והנה כל זה הוא בענין מדות האורך אך בענין מידות הנפח רבו ההוכחות שהשיעורים קטנים בהתאם לשיעור האמות העצבות שכתבנו, ונראה שההסבר לכך הוא דמים שכל גופו של אדם עולה בהם אם העצה על אמה עצבה ברום שלש אמות עצבות – שכיין שהאדם עומד דיו באמה קטנה וכיון שהמים עולים [כמבואר בתוס' ד"ו בשלוש אמות קטנות, והא דאמרינן "אמתא באמתא היכי מטבליה" היינו אמה גדולה באמה קטנה ולפיכך אי אפשר לתרץ "באלכסון", ולפי זה צריך לומר שים שעשה שלמה באמות עצבות וזהו שפורש בדברי הימים על הבית "אמות במדה הראשונה" דהיינו ב"אמה של משה" ועל הים והמכוונות "בְּאִמָּה" דהיינו לא במדה הראשונה אלא באמת היד במצאיות [אך צריך עיון בדמלכים איתא לפעמים "באמה" גם במקומות שודאי נמדדים באמת הבנין], והא ד"אמר רב חסדא רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע" לא בגודלים אלא באצבע ממש ששיעורה אחד מארבע בטפח עצב שהוא אחד מששה באמת ידו של אדם כדתינא בתוספתא "אצבע אחת מארבע בטפח אחד מששה באמה" והא"י אמה ליכא לפרש אמה בת ששה טפחים דאי הכי לא קאמר מידי אלא ודאי באמה הטבעית קאמר [דהיינו אורך אמת היד במצאיות], ועל כרחין סתם אצבע בתלמוד לאו אחד מארבעה בטפח מכון היא דהא ד"תנא אצבע שאמרו אחד מארבעה בטפח של כל האדם" אוקמוהו בגמרא במקומות פרטיים ולא בכל מקום, וליכא למימר שהכוונה שבמקומות הפרטיים ההם זה בדיוק אחד מארבעה בטפח מכון ובשאר המקומות זה בדיוק כרוחב אגודל שהוא מעט יותר [ולכאורה היינו אחד מארבעה בטפח שוחק] דהא תנן "רום אצבעים על רוחב הגודל" ולא קאמר על רוחב אצבע, ועוד דהא גבי אחד מהמקומות שאמרו בהם "אחת מארבע בטפח של כל אדם" ק'אמר רב פפא טפח דאורייתא ד' בגודל שית בקטנה חמש באצבע ותילתא, ומשמע שבא לומר שהאצבע שהיא אחת

נוהגים שבעל הבית לא ימזוג בעצמו את ארבע הכוסות, אלא אחר, דרך חירות. יש שנהגו למזוג כוס אפילו לקטנים בעריסה ותינוקות בני יומם. לפי הנהוג שהקערה נמצאת על השולחן מתחילת הסדר, מקפידים שהמצות תהייה מכוסות בעת הקידוש, ושלא ישימו על השולחן לפני הקידוש מצות נוספות, שלא יראה הפת בושות. נהגו שכל אחד מהמסובים אומר בעצמו את הקידוש, גם הנשים. אך מעיקר הדין ראוי יותר שכולם יצאו ידי חובתם מעורך הסדר משום ברוב עם הדרת מלך (ובפרט אם יש שם מנין). (ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את נום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:)

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו יי אלהינו באהבה (שבתות למנוחה) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום (השבת הזה ואת יום) חג המצות הזה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. הגאונים

נהגו להוסיף כאן פיוט זה, ועל ידי זה נמצא הקידוש כולל גם כן ברכת המצות על ההגדה והחלל, ונראה שמי שנהג כמנהג הגאונים שלא לברך על החלל אף על פי שלא אמרו בבית הכנסת ראוי לנהוג כן ולומר פיוט זה (אך לכאורה יותר טוב לברך על החלל), ובנוסף הגאונים אומרים אותו בלשון נסתר וכגירסתם לעיל "ויתן לנו" – אך לגירסתנו "ויתת לנו" יש לאמרו בלשון נוכח (על "להודיע" ואכמ"ל) ונבחר בו ביום הזה מכל העמים. ותרצה בו ותקדשהו מכל הזמנים. להיות מהללים בו על פלא מעשהו. ולהיות מזכירין אותו בכל שנה ושנה. להודיע כי בו הוציא יי את עבדיו ממצרים. מכור הברזל אותנו מלש. להודיע כי בו קבלו מלכותו ברכון. ולעבדו בלבב שלם. (להודיע כי בו עשה נקמות באויביהם. ובו שקע צריהם בים). להודיע כי בו עשה יי אלהים נסין ונבירות לאהביו. ונפלאות רבות לבני ירדיו. להודיע כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים (שבת ו) מועדי קדשך (באהבה וברצון) בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יי מקדש (השבת) ישראל והזמנים:

חל ליל פסח במוצאי שבת אומרים בקידוש לפני ברכת 'שהחינו' ברכות נר והבדלה וסימנו: יקנה"ז (ברכת הנר בניגון חול, וברכת ההבדלה בניגון יום טוב).

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש:
 בברכת 'שהחינו' יכונו לפטור גם את כל המצוות הנעשות בליל זה (מתיבת 'שהחינו' והלאה בניגון פסח).

מארבע בטפח של כל אדם היא הגודל ולא דייקין בהא"י משהו שבין רוחב הגודל לבין רבע טפח מכון, אלא ודאי סתם אצבע היא רבע טפח עצב כרוחב האצבע הנקראת אצבע (וליתר דיוק כחצי רוחב זוג האצבעות – האצבע השניה הנקראת אצבע והאצבע השלישית הנקראת אמה, ששיעור שניהם קרוב להיות שווה וכשמדדים חמשה בשניהם יחד [שתיים מזו ושלוש מזו] נמצא השיעור מכון כארבע בגודל ושית בקטנה).

אמנם בהרבה ראשונים מבואר דלא כמהלך זה אלא האמה העצבה והמכוונת היינו הך והיא כ"ד גודלים ובגודלים אלו משערים את כל האצבעות שאמרו חכמים, ועל כן יש אומרים ששיעורי הנפח הקטנים (המוכרחים) הם שיעורי היבש אך במידות ההלכתיות יש לגדוש את מידות היבש ומידות הלח גדולים שליש כשיעור הגודש, ולמהלך זה תהיה האמה העצבה (שהיא גם המכוונת לשיטה זו) כשיעור שמצאנו בהר הבית כ-52.5 ס"מ ולפיה תמצא הרביעית 113 ס"מ"ק המתאימה לשיעור 75 ס"מ"ק למדת היבש של רביעית.

³ נראה ששורה זו מיועדת לשביעי של פסח, ואינה מתאימה כל כך לליל הסדר ושאר ימים טובים. (ונראה שבמקור היתה שורת להודיע מיוחדת לכל יום טוב, היינו "להודיע כי בו הוציא" ליו"ט ראשון של פסח, "להודיע כי בו קבלו" לשבועות, "להודיע כי בו עשה" קמא – לשביעי של פסח, ואייתר "להודיע כי בו עשה" בתרא – לחג, וצ"ע.

לפי מנהג אשכנז שנשים מברכות 'שהחיינו' בהדלקת נר יום טוב, אין להן לברך כאן 'שהחיינו' פעם שניה. (ותשתינה את הכוס מייד, ואחר כך תשמענה את הברכה ותכוינה על מצוות הלילה [במקרה שברכו מבעוד יום] ותענינה אמן.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיָּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה:

מסיבים על צד שמאל ושותים את רוב הכוס.

באשכנז נחשבו הנשים לחשובות, והצריכו גדולי אשכנז להקפיד על הסיבה (ולא סמכו על הראב"ה).

לדעת רוב הראשונים מברכים כאן מעין שלוש, ויש חולקים (הנוסח כאן על פי הרוקח בסידור, ועיי' הערה 4): בְּרוּךְ

אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל אֶרֶץ הַמִּדְבָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׁ(רָצִיתָ) וְהַנְחִילָתָ

לְאַבֹתֵינוּ לְאֹכֹל מִפְרֶיהָ וּלְשָׂבוֹעַ מִטּוֹבָהּ רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עָלֵינוּ) עַל יִשְׂרָאֵל עַמּוֹךְ וְעַל יִירוּשָׁלַם עִירָךְ כִּי

אַתָּה טוֹב וּמְטִיב לְכָל בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאֶרֶץ וְעַל פִּירֻחָתֶיהָ/פְּרֵי נִפְתָּה (על יין חו"ל על הארץ ועל הפירות/פרי הגפן):

אחרי כוס ראשון יש הנוהגים לחלק אגוזים לילדים, החל בקטן שבהם וכלה בגדול. ("מנהג אחרונה" תיכף

לאחר הקידוש עוד לפני נטילת ידים.)

וּרְחֵץ

נוטלים ידים לצורך טיבול ראשון.

לדעת המהר"ם ועוד ראשונים בזמן הזה אין מברכים על נטילה זו, וכן נהגו באשכנז לא להקפיד על נטילה זו בשאר השנה, אך בבילי הסדר עורך הסדר נוטל את ידיו דרך שררה, והמנהג הפשוט (באשכנז) ששאר המסובים אינם נוטלים ידיהם אף בבילי פסח. בעל הבית נוטל בכלי שמובא אליו אל השולחן ואדם אחר שופך את המים על ידיו. היות ומנהג הקדמונים היה לברך על נטילת ידים זו בשם ומלכות, ובמקצת הגדות ישנות נדפסה הוראה לברך כאן 'על נטילת ידים' (ועיי' בלבוש שכך היה מנהגם), יש שהציעו לברכה כיום בלא שם ומלכות (חות יאיר על פי סדר היום).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדִים:

כַּרְפָּס

מביאים ירקות לפני עורך הסדר, ומצה לחזר על שאר ירקות שאינם כשרים למרור (וראו לכתחילה ליקח

תירדן [מבושלים] כרב, ואם לאו, נהגו בכרפס דהיינו סלרי, או פטרוזיליה, ואם אין לוקחים צנון [צנונית]).

לא מצא שאר ירקות יקח חסא או שאר מיני מרור, ובמקרה זה מברך עליהם לאחר ברכת "בורא פרי

האדמה" גם את ברכת "על אכילת מרור" ואוכל כזית, ואחר אכילת מצה אוכל שוב מרור בלא ברכה.

נתקבלה באשכנז דעת רבנו תם שטיבול ראשון אינו בחרוסת, ונחלקו בזה אם דווקא שלא בחרוסת או

שאין צריך דווקא חרוסת. המנהג הפשוט באשכנז הוא לטבול את הכרפס בחומץ, ויש שנהגו במי מלח.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאָדָמָה:

אם אכל כזית מברך לאחריו (ויש אומרים שאין מברכין, וכדי לצאת מן הספק נהג מהרי"ל לאכול פחות

מכזית) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נִפְשוֹת רַבּוֹת וְחִסְרוֹנָם עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָא.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ {א} חֵי הָעוֹלָמִים:

⁴ בספר הרוקח מצאנו שתי נוסחאות לברכה זו ושתייהן אינן כנוסח שבסידור, ובסידור כתב יד מבית מדרשו (שנכתב זמן לא רב לאחר פטירתו, ובמקומות רבים מציין את העובדה שהוא מסתמך בנוסחאות על פירושי' החסיד והרוקח, ובדרך כלל נוסחתו באמת קרובה לנוסח הרוקח [נוסתייעתי] בו רבות בהגהת הגדה זו) אך יש מקומות שברור שגירסתו שונה מהרוקח) הגירסא באופן רביעי. והנה הנוסחא הנדפסת בספר הרוקח לברכת על המחיה קרובה מאל לנוסח הראב"ה ושונה באופן ניכר משאר הנוסחאות הנזכרות, ואם אין הפשט בזה שנוסח ברכת על המחיה שונה מברכת על העץ (ולא משמע על ברוקח) צריך לומר שנוסח זה אינו מהרוקח (אלא נראה שנתרבר על ידי מעתיק שנהג לומר בנוסח זה. ואע"פ שנוסח ההזכרה של שבת שברוקח גם כן משולב בנוסח זה – אך גם נוסח ההזכרה הזה אינו נראה שהוא מהרוקח עצמו [אלא עדותו של הרוקח עצמו היא רק על עצם ההזכרה ואילו נוסח ההזכרה היא תוספת המעתיק] הן מפני שהפתיחה "רצה והחליצנו יי אלהים" בלי להמשיך "במצותיך ובמצות יום השביעי" אינה מובנת לפי פירוש הרוקח [אך אולי באמת הכוונה לומר הכל, וכמאן דאמר וכו' דמי] והן מפני שהסימט "והראנו יי אלהינו בנחמות ציון" וכו' אינו קיים בנוסח הרוקח לברכת המזון ולשבת ואפילו אם היה קיים מוזר שיאמרנו גם במעין שלוש). אך הנוסח הנדפס ברוקח לברכת על העץ כן דומה לנוסח שבסידור, אלא שהושמטה תיבת "רצית" (דגריס "שהנחלת" במקום "שרצית והנחלת" וכן הוא נמי במחזור ויטרי) ותיבת "עלינו" (דגריס "על ישראל עמך" ולא "עלינו ועל ישראל עמך" וכעין זה בסידור כתי' הג"ל דגריס "על עמך" בהשמטת תיבת "שאל" גם כן, וכן אחר כך גריס "ועל עירך" בהשמטת תיבת "ירושלם") ולאידך גיסא מוסיף "ועל נחלתך והעלנו בה ושמחנו בתוכה" (וכן גריס הכי בסידור כתי' הג"ל וכעין זה במחזור ויטרי, אך בסידור הג"ל ממשיך שם "ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברך עליה בקדושה ובטהרה" ולא גריס "כי אתה טוב ומטיב לכל" [ובמחז' אינו כן]. ובתחילת הברכה גרס "שרצית והנחלת את אבותינו" ולא גרס "לאכול מפריה ולשבע מטובה" ונראה כיוון שהוסיפה בסוף השמיטה בהתחלה), והחתימה שם בטעות "על העץ ועל פרי העץ" אך זה טעות מובהק דבהמשך דברי הרוקח שם מוכח דגריס "על הארץ ועל הפירות" או "ועל פרי העץ". והנה ההוספה שבנוסח זה יתרה על המין התיבות ונראה שמקורה בנוסח צרפת (שהרי גם במחז' אינו כעין זה) אך השמטת תיבת רצית או תיבת עלינו נצרכת כדי להעמיד המנין על מ"ד תיבות, ואם נגרסו בחתימה "ועל פרי הגפן" ולא "ועל הפירות" כבסידור הרוקח נצטרך להשמיט את שתיהן, אך אולי אין להשמיט כלום ומנין מ"ד תיבות לא קאי אברכת על הגפן אלא אברכת על המחיה.

מביאים לפני עורך הסדר מצה (לאחר שבע ברכות; גפן, קדוש, זמן, מעין שלוש, עיני, בפח"א, בורא נפשות) וחזרת וחרוסת ושני תבשילין ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח.

יקח את המצה העליונה ויש אומרים את השניה מג' המצות ויבצענה לשתיים, ויכוין לבצוע חלק אחד גדול מהשני להצפינו לאפיקומן (ונהגו להצפינו בתוך נרותיך בד מרוקם בעיטורים מתאימים), ואת החלק הקטן מכניס בין שני השלמות – ומכל מקום גם במקדש שלאפיקומן נאכל פסח ולא מצה נעשה כן לפי שאין טעם הבציעה בשביל האפיקומן. (לאחר נטילת ידים במקום לאכול לחם אוכלים ירקות ואחר כך לוקח סוף סוף את הלחם של פסח ובוצעו ואינו אוכלו אלא מספר שכזה לחם אכלו אבותינו במצרים מזמין אורחים ומסלק את הקערה ומוזג את הכוס [כביכול לברכת המזון]).

יש שנהגו שעורך הסדר משלשל על כתפו את האפיקומן המונח במפה ומחלץ אנה ואנה, ומספר לבניו: "ככה יצאו אבותינו ממצרים" **משארתם צרות בשמלתם על שמכם**. יש העושים כן עם מקל ביד, על שם הכתוב 'ומקלכם בידכם'. יש העושים זכר לקריעת ים סוף בהליכה זו, בהניחם גיגית מלאה מים בחדר, ומדלגים עליה, או בהניחם שתי גיגיות והולכים ביניהם עם ילדיהם. (ויש שעושים זאת קודם אכילתו).

לאחר מכן מצניעים את האפיקומן שבתוך המפה המיוחדת, בין כך לססת תחת מראשותיו.

יש נוהגים לפתוח את הדלת לפני אמירת 'הא לחמא', כדי שמי שעומד בחוץ ישמע את הכרזת 'כל דכפין ייתי ויכול', וכנס ויצטרף לסעודה.

עורך הסדר מגביה את המצה ואומר "הא לחמא עניא" וכו', והמנהג שמגביהים את כל הקערה ולפני כן נוהגים לחסיר את הביצה והזרוע (שהן זכר לפסח וחגיגה) מתוך הקערה (שלא יראה כמגביה קדשים בחוץ) והגר"א לא נהג להסירם מהקערה אלא לכסותם במצות.

הָא לַחְמָא עֲנִיא דְאֶכְלוּ אֲבֹתֵנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.

הרי זה הלחם העני שאכלו אבותינו בארץ מצרים.

כָּל דְּכָפִין יִיתִי וְיֵאכֹל. כָּל דְּצָרִיד יִיתִי וְיִפְסַח.

כל הרעב יבוא ויאכל. כל הצריך יבוא ויפסח.

הַשְּׁתָּא הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל.

השנה הזאת כאן. לשנה הבאה בארץ ישראל.

הַשְּׁתָּא עֲבָדִי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוּרִין.

השנה עבדים. לשנה הבאה בני חורין.

מחזירים את הביצה והזרוע לקערה. עוקרים את השולחן מלפני מי שאומר את ההגדה (ובזמננו שהשלחנות גדולים מסלקים מלפניו את הקערה), ואם לקחו התינוקות מצות חוטפין אותם מידם בשביל שלא יישנו, ומוזגים כוס שני (כביכול לשם כוס של ברכת המזון, והרגילים לשיר בסוף הסעודה "שיר המעלות" טוב שישירו כאן עד שיפסיקם התינוק).

מגיד

באמירת ההגדה יכוין כל אחד לקיים מצות עשה דאורייתא של סיפור יציאת מצרים, ונכון לפרש את ההגדה לנשים ולילדים לפי הבנתם. צריך לומר את ההגדה בלשון המדוברת, או לתרגמה ללשון זו, כדי שיבינו הבנים ושאר המסובים.

תינוק שואל ימה נשתנה בניגון יפה. אם אין שם תינוק, אשתו שואלת. ואם אין לו אשה ולא זולתו לשאול, הוא שואל את עצמו.

מַה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילֹת.

שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמָצָה.

שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת.

שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אֵין אָנוּ מְטְבִילִין אֶפְּיֵלוּ פַּעַם אַחַת.

שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אֵין אָנוּ מְטְבִילִין אֶפְּיֵלוּ שְׁתֵּי פַּעַמִּים.

⁵ בניהו בן יהוידע ערכין י, ואמרי אמת ימים ראשונים של פסח שנת תרפ"א (ירושלים).

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין שְׁלֹק בֵּין מִבְּשֵׁל בֵּין צָלִי. (ו) הַלֵּילָה הַזֶּה צָלִי:

במקום שנהגו שלא לאכול צלי (וכן במקום שלא נהגו לאכול צלי) אומרים

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילֹת אָנוּ שׁוֹתִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסִבִּין. (ו) הַלֵּילָה הַזֶּה פָּלְנוּ מְסִבִּין:

מחזירים את הקערה לשולחן, ומגלים את המצות, ועורך הסדר אומר את ההגדה (ונהגו לכסות את המצות ולהגביה את הכוס ב"והיא שעמדה" עד "מצינו מידם" ובי"כמה מעלות טובות" עד "לכפר על כל עוונותינו" ובי"לפידך" עד הסוף, ובסוף כל קטע מהנ"ל כשמניחים את הכוס מגלים את המצות. וכן נהגו להטיף מן היין שבכוס ט"ז שפיכות ב"דם ואש ותימרות עשן" ועשרת המכות וסימניהם.)

מתחיל בגנות ומסיים בשבח (שמואל ופסחים קט"ז)

עֲבָדִים הָייְנוּ לַפְרָעָה בְּמִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְשִׁוּיָה. וְאַלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. הָרִי אָנוּ

בְּנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מְשַׁעֲבָדִים הָייְנוּ לַפְרָעָה בְּמִצְרַיִם וממילא אנו עבדי יי' כמה שנאמר "פי'לי כְּנִי-יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עָבְדִי הֵם אֲשֶׁר-הִנָּחֵלְתִּי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִצְרַיִם אֵינִי יְיָ אֱלֹהִים:" וזו בעצם התשובה לכל השאלות (מעשה נסים לבעל הנתיבות) ומה שלא הובאו כאלו הפסוקים "ויאמרו יי"י וגו' "לדקה תהיה לנו" וגו', לפי שזאת התשובה לכן החכם דווקא וכו' קבעו את התשובה לכלל הבנים, ואם הבן חכם יש לומר לו גם את הענינים הכתובים בפסוקים אלו כדמנן ולפי דעתו של בן אביו מלמדו:

וְאַפִּילוּ פָלְנוּ חֲכָמִים פָּלְנוּ נְבוֹנִים פָּלְנוּ זָקֵנִים פָּלְנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁכָּל הַמְּסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי

זֶה מְשַׁבַּח, לפי שעיקר החובה לדאורייתא היא לומר על המצא "בעבור זה" וגו' ועל הפסח "זבח פסח הוא" וגו' ומלרצנן גם לומר שהמזמר הוא על שום שמרדו המצרים את חיי אבותינו במצרים, אבל "לפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מאדמי אבד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה" אינו "חובה" גמורה אלא "מזרה":

מַעֲשֵׂה בְרָבִי אֱלִיעֶזֶר וּרְבִי יְהוֹשֻׁעַ וּרְבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וּרְבִי עֲקִיבָא וּרְבִי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסִבִּין בְּבֵנֵי בֶרֶק. וְהָיוּ מְסַפְּרִין בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה. עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִית שִׁמְעַ שֶׁל שַׁחְרִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. הָרִי אָנִי כְּבֵן שִׁבְעִים שָׁנָה. וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יִצִּיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילֹת. עַד שֶׁדִּרְשָׁה בֶּן זֹמַא. שֶׁנֶּאֱמַר "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת-יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:" "יְמֵי חַיֶּיךָ" הַיָּמִים, "כָּל" הַלֵּילֹת. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים "יְמֵי חַיֶּיךָ" הָעוֹלָם הַזֶּה, "כָּל" לְהִבְיֵא לִימֹת הַמְּשִׁיחַ: אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר לָכֵן הִגִּיד יְמֵים בְּיָמֵינוּ

וְלֹא-יִאֱמָרוּ עוֹל חַיֵּינוּ אֲשֶׁר הִעֲלָה אֱת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: פִּי אִם-חַיֵּינוּ אֲשֶׁר הִעֲלָה וְאֲשֶׁר הִבְיָא אֶת-יָדָע בְּיַד יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחָתִים שָׁם וַיִּשְׁבּוּ עַל-יָדָמָם: אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתאמר שעבוד מלכות עיקר ויציאת מצרים טפל לו, וכן הוא אומר "אֶל-תִּזְכְּרוּ לְרַשָּׁעוֹת וְהִתְנַחֲמוּ לְאֵל-תִּתְּנֵנָּה:" אֶל-תִּזְכְּרוּ לְרַשָּׁעוֹת זֶה שְׁעִבּוֹד מַלְכוּתוֹ, וְהִתְנַחֲמוּ לְאֵל-תִּתְּנֵנָּה זֶה יִצִּיאַת מִצְרַיִם, הִגִּיד עֲשֵׂה חֲדָשָׁה עִפְיָה תִּלְמַח חֲנִי רַב יוֹסֵף ז"ל מלחמת גוג ומגוג, משל למה הדבר דומה ללדס שהיה מהלך בדרכו ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וניצל ממנו והוא מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו שכן מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש אף כך ישראל לרות אחרונות משכחות את הראשונות. רבי נתן אומר אֲשֶׁר הִעֲלָה וְאֲשֶׁר הִבְיָא מְגִיד שְׁמִיכִירִין יִצִּיאַת מִצְרַיִם לְעֵתִיד לְבֹא:

⁶ כך גירסת הרוקח, ונראה דשיטתו שהכרפס אינו טעון הסבה, ולפיכך אין התינוק יודע שמסבים גם באכילה אלא רק בשתייה שאת זה הוא כבר ראה, וגירסת הספרדים "אוכלין ושותין" וגירסת רוב האשכנזים "אוכלין" היינו לשיטת המסבים באכילת הכרפס.

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הוּא:
בִּנְיָד אַרְבָּעָה בָּנִים דְּבִרָה תּוֹרָה: אֶחָד חֶכֶם. וְאַחַד רָשָׁע. וְאַחַד תָּם.
וְאַחַד שְׂאֵינִי יוֹדֵעַ לְשָׁאֵל:

חֶכֶם מָה הוּא אוֹמֵר מָה הָעֵלֶת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ
אוֹתָנוּ [יִרְסָא מֵאוֹחֶרֶת: אֲתָכֶם]: וְאַף אֶתָּה אָמַר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח אֵין מִפְטִירִין

אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן: נִרְאֶה לִפְרֵשׁ, דִּהְתַּשּׁוּבָה הַמְבוֹאֶרֶת בְּתוֹרָה לֹא הוֹלֵךְ לְשׁוֹתָהּ דְּלוֹל קָרִי בִּי רַב הִיא, וְהִנֵּה הַתַּם
כְּתִיב "עֲבָדִים הָיִינוּ לִפְרֻעָה בְּמִצְרַיִם וַיִּצְּלֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: וַיִּקַּח יְיָ אֶת־אֶתְּכֶם מִמִּצְרַיִם וְעָשָׂה עִמָּכֶם כְּכָל־צִוְּתוֹ
לְעֵינֵינוּ: וְאַתֶּם הוֹצֵאתֶם מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא חֲקֵנוּ לְתֶת לָנוּ חֵת־הַחֲרָץ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְבָבְכֶם: וַיִּצְּלֵנוּ יְיָ לְעֵשׂוֹת חֵת־כָּל־הַחֲקִים הַחֲלָה לִיְרֵאָה
אֲתֵינוּ: וְהָיָה לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ כִּהְיִים הָאֵל: וְגִדְּתָה תְּהִיָּה־לָנוּ כִּי־נִשְׁמָר לְעֵשׂוֹת חֵת־כָּל־הַמִּצְוֹת הַזֹּאת לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר
אָמַר: וְלִכְאוֹרֶה הַתַּשּׁוּבָה הִיא כַּעֲשׂוֹת הַשְׂאֵלָה שֶׁבְּשָׂאֵלָה חֵלֶק הַבֶּן בֵּין עֵלֶת חָקִים וּמִשְׁפָּטִים וּמִשְׁמַע שְׂרָוֶה לְקַבֵּל תַּשּׁוּבָה מִפּוֹרְטַת חֵיוֹ
מֵאוֹרֶה בָּהֶם כַּעֲדוֹת וְעַל מֵה וְחֵיוֹ מֵאוֹרֶה בָּהֶם כְּחַק וְחֵיוֹ מֵאוֹרֶה בָּהֶם כְּמִשְׁפָּט וּמֵה טַעֲמוֹ, אֲךָ בְּתַשּׁוּבָה לֹא הוֹזַכַּר כָּל זֹאת (וְאֵלֶּה חָקִים
בְּלִבָּד), וְהִנֵּה אֵשׁן בָּא לִמֹּר בְּזֹאת שֶׁאֵין עֵינֵינוּ טַעֲמִים הַמִּצְוֹת מִפְּנֵי הַטַּעֲמִים הַגִּמְרִים בֵּה אֵלֶּה מִפְּנֵי שֶׁכָּךְ כֻּוֹן יְיָ, וְעַל זֹאת קָאֵמַר
בַּעַל הַגְּדָלָה שֶׁמִּלְבָּד מֵה שֶׁתִּאֲמַר לוֹ אֵת הַתַּשּׁוּבָה שְׂרָוֶה הַתּוֹרָה לִמֹּר אֵף אֶתָּה הִדְגַּשׁ לוֹ עֵינֵינוּ זֶה וְאִמְרוּ לוֹ שֶׁאֵין לָנוּ הַבְּדֵל בֵּין הַלְכוֹת
פֶּסַח הַחַמּוּדוֹת לְבֵין "אֵין מִפְטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן" שֶׁהוּא דִּין שֶׁל חִיבוּב מֵאוֹרֶה בְּלִבָּד לְפִי שֶׁאֵת הַכָּל אֵנוּ מִקְיִימִין אֲךָ וְרַק מִפְּנֵי כּוּוִיו
יְיָ:

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר מָה הָעֲבָרָה הַזֹּאת לָכֶם: לָכֶם וְלֹא לוֹ. וְלִפִּי שְׂהוּצִיא
אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלָל כְּפָר בְּעֶקֶר. וְאַף אֶתָּה הִקְהָה אֶת שְׂנֵיו וְאָמַר לוֹ
בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֵלֶּה הָיָה שֵׁם לֹא
הָיָה נִגְאָל: דִּהֵיוּ שֶׁמִּלְבָּד מֵה שֶׁתִּאֲמַר "זִכַּח פֶּסַח הוּא" וְגַר כֹּאשֶׁר טָרַד יְיָ לֵהֲדִי עוֹד תּוֹסִיף (בְּאִמְרָתוֹ לְשֹׁאֵר בְּנֵיךְ "בְּעֵבוֹר זֶה")
וְתִרְמָזוּ לָבֵן הַלֵּל שֶׁאֵינוֹ הִיא אוֹתוֹ הַאֵשׁ בְּמִצְרַיִם לֹא הִיא רְאוּיָה לְהִיגָלֵל לְעוֹלָם:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר מֵה־זֹּאת וְאִמְרָתָ אֵלָיו בְּחֻזֵּק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדִּים: מֵה שֶׁכָּאֵן כֵּן הִבִּיא אֵת הַתַּשּׁוּבָה בְּתוֹרָה – בָּא לִמֹּר לְאִידֵךְ גִּיסָא, שֶׁכְּשֵׁינוּ שׂוֹאֵל עַל קְדוּשַׁת הַבְּתוּרוֹת אֵין
צָרִיךְ לִמֹּר אֵת הַהִמָּשָׁךְ הַכְּתוּב שֶׁם.

וְשְׂאֵינִי יוֹדֵעַ לְשָׁאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ וּלְמַדְהוֹ לְשֹׁאֵל מֵה נִשְׁתַּנֵּה (כֵּן מִשְׁמַע בִּירוּשָׁלַיִם) וְעֵנָה לוֹ אֵת הַהִגְדָּה.
שְׂנֵאֲמַר וְהִגְדַּתְּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם: יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁהָיָה "בִּיּוֹם הַהוּא" פִּירוּשׁוֹ בְּזִמְנֵה הַהוּא וְלֹא דוּקָא בְּשִׁבְעֵינוּ שֶׁל פֶּסַח, וְאִם כֵּן נִאֲמַר
דִּהֵיוּ כָּל הַחֹדֶשׁ לְכְּתִיב הַתַּם "וְעִבַּדְתָּ אֵת הָעֶבֶדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה". תִּלְמִיד לִמֹּר בַּיּוֹם הַהוּא מֵייתוּרָא קמ"ל
שֶׁבָּא לְמַעַט אֵת שֶׁאֵר הַחֹדֶשׁ שֶׁאֵינוֹ זִמְנֵה הָעֶבֶדָה עֲלֵמָה. אֵי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם מִשְׁעָה שְׁמִקְיָמִים
"וְלֹא יִרְאֶה לְךָ חֲמֹץ וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שֶׁאֵר בְּכָל גִּבְלֶךְ". תִּלְמִיד לִמֹּר בְּעֵבוֹר זֶה, בְּעֵבוֹר זֶה לֹא

אֲמַרְתִּי אֵלֶּה בְּשַׁעָה שִׁישׁ מִצָּה וּמִרּוֹר מִנְּחִים לְפָנֶיךָ – הֵיוּ שֶׁצָּרִיךְ לְהִרְאוֹת עַל הַמִּצָּה
(וּמִדְרַשׁוֹ גַּם עַל הַמִּרּוֹר) וְלִמֹּר "בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" וְאֵת זֶה לֹא שִׁיד לִמֹּר אֵלֶּה בְּזִמְנֵה שֶׁשׁ מֵאוֹרֶה בְּמִצָּה וְלֹא בְּעֵרַב
פֶּסַח שֶׁשׁ רַק אִיסוּר חֲמֹץ וְלֹא חוֹבַת אֲכִילַת מֵאָה (וּמוֹיָרָה נִרְאֶה לִי פִּשְׁטוֹ שְׁמִי שֶׁלֹּא סוֹפֵר בְּלִילֶה הָרַשְׁיוֹן יֵשׁ לוֹ תַּשְׁלוּמִין כָּל שְׁבַעֲה כִּיוֹן
לְכָל שְׁבַעֲתֵה הַיּוֹמִים מֵאוֹרֶה שֶׁאֵל אוֹכֵלִים לָחֵם יֵהָא זֶה מֵאוֹרֶה וְעוֹ"פ שֶׁאֵין חוֹבַת בְּעֵסֶם הַאֲכִילָה):

מִתְחִיל בְּנִתּוֹת וּמִסִּים בְּשַׁבָּת לְשִׁטַּת רַב. (וּפְסָחִים קוֹעִין)

מִתְחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשֵׁיו קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם
לְעֲבוֹדָתוֹ. שְׂנֵאֲמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל־

בַּעֲבֹר הַנְּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אַבְרָהָם וְאָבִי נָחוֹר
 וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְאַקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־אַבְרָהָם מֵעֶבֶר הַנְּהָר
 וְאוֹלָד אוֹתוֹ בְּכָל־אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַרְבֵּי אֶת־זֶרְעוֹ וְאַתָּן־לוֹ אֶת־יִצְחָק: וְאַרְבֵּי אֶת־זֶרְעוֹ
 אַחֵר רָבִי אַחֵר וְאַרְבֵּי כְּתוּבִים כְּתוּבִים עֲשִׂיתִי עִמּוֹ עַד שֶׁלֹּא נִתְּתִי לוֹ חַת יִצְחָק, דָּבָר אַחֵר וְאַרְבֵּי כְּתוּבִים נִעֲשִׂיתִי לוֹ אַחֲרַי, אִין חֲטָא וְלֹא
 מִיתָן לִיה וְאִין זָכָה מִיתָן לִיה (וירושלמי). וְאַתָּן לַיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאַתָּן־עֲשׂוֹ וְאַתָּן לַעֲשׂוֹ אֶת־הָרָר
 שְׁעִיר לְרִשָּׁת אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

וירוש מארמי אובד אבי, עד שיגמור כל הפרשה בלח: (פסחים פרק י' משנה ד')

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְחַשֵּׁב
 אֶת הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבִרְיַת בֵּין הַבְּתָרִים.
 שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי־גֵרן יִהְיֶה זֶרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם
 וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ בֵּין אָנְכִי
 וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל: וְיֹאמֶר לְאֶבְרָם יְדַע שֶׁלֹּא שְׂאֵנִי מִכְּנָסוֹ. יְדַע שְׂאֵנִי מִמִּשְׁכָּנוֹ,

פֶּלַע שְׂאֵנִי פִּירְקוֹ. יְדַע שְׂאֵנִי מִשְׁעִבְדוֹ, פֶּלַע שְׂאֵנִי גִּוְאֵל: כִּי־גֵר יִהְיֶה זֶרְעֲךָ מִשְׁתַּחֲוֶה כִּי זֶרַע חֲרָבָה מֵאוֹת שָׁנָה, אַחֵר רָבִי יוֹדֵן גִּרּוּת
 בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם עֲבֹדוֹת וְעִנּוּי - חֲרָבָה מֵאוֹת שָׁנָה לְאֶסְפִּיאוֹ (=לְהַשְׁלֵם הַחֲסִדוֹת) שֶׁלָּהֶם: וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ, גַּם לְרֹבּוֹת חֲרִיבָה מִלְּכֻיּוֹת.
 וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל, אַחֵר רָבִי אַחֵר חֹרֵן כִּי לֹא כְּתוּב כֹּחַ אֵלֶּה אַחֲרַי, מִשְׁאֲבִיחַ עֲלֵיהֶם עֲשֵׂר מִטּוֹת וְלֹאחֵר כִּי יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל

וְהִיא = הַבְּטָחָה שֶׁעֲמָדָה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שֶׁלֹּא אַחַד בְּלִבָּד עֹמֵד עָלֵינוּ

לְכַלּוֹתֵנוּ. אֲלֹא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקְדוֹשׁ

בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם. צֵא וּלְמַד. מַה בִּקֵּשׁ לָבֵן הָאֶרֶמִי לַעֲשׂוֹת

לַיַּעֲקֹב אָבִינוּ. שֶׁפָּרַעַה לֹא גָזַר אֲלֵא עַל הַזִּכְרִים וְלָבֵן בִּקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת

הַכָּל. שֶׁנֶּאֱמַר אֶרְמִי אֲבָד אָבִי. וַיִּירָד מִצְרַיִמָּה וַיִּגֵּר שָׁם בְּמִתִּי מַעֲט

וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עֲצִיּוֹם וָרָב: חֲרָמִי אֲבָד חֲזִי, חֲרָמִי אֲבָד זֶה יַעֲקֹב - מַמְלָחָה שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְאֶרֶץ

חֵלָה עַל מִנַּת לִבָּד שֶׁסָּ (וכי פירשונו על פי הַיְּהוּדִים וּמִקְצֵת הַחֲרָבִים וְהַמִּדְרָשִׁים). דָּבָר אַחֵר, חֲרָמִי זֶה לָבֵן וְלֹא תִּקְרִי אֲבָד חֵלָה אֲבָד מַמְלָחָה שֶׁבִּיקֵשׁ לָבֵן
 הַחֲרָמִי לְאֶבֶד אֶת יַעֲקֹב אֲבִינוּ וּמִנַּעֲלָה עֲלָיו הַכְּתוּב כֹּאֲלוֹ אֵיבְדוֹ (וכי פירשונו על פי הַמְּנוֹס אֲוֵנָה לְהַשְׁמִיט).

"וַיִּירָד מִצְרַיִמָּה". אָנוּס עַל פִּי הַדְּבָר:

"וַיִּגֵּר שָׁם". מִלְּמַד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֲלֵא לְגִוּר

שָׁם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֶל־פָּרַעַה לְגִוּר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוֹ כִּי־אִין מִרְעָה לְצֹאֵן

אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כִבֵּד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ

גִּשְׁן:

"בְּמִתִּי מַעֲט". כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה וְעַתָּה

שְׁמֶךָ יִיגֵד אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרָב:

"וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל" (=גָּדוֹל). מִלְּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִין שָׁם שֶׁלֹּא שִׂינּוּ שְׂמֵם לְשׁוֹם וּלְבֹשֶׁם:

"גָּדוֹל" (=עֲצִיּוֹם). כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצִמוּ

בְּמֵאֵד מֵאֵד וּתְמָלָא הָאֶרֶץ אֹתָם: 1. פָּרוּ 2. וַיִּשְׁרְצוּ 3. וַיִּרְבּוּ 4. וַיַּעֲצִמוּ 5. בְּמֵאֵד 6. מֵאֵד, רָבִי חִיטָּא אַחֵר כָּל אַחֵת

וַיֹּרֶב׃ כִּמָּה שִׁנְאָמַר רַבְּכָה כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךְ וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי בַּעֲדֵי עַדִּיּים שְׂדִים נִכְנֹו וְשַׁעֲרֵךְ צִמַּח וְאֵת עֵרֶם וְעֲרִיב׃ המדרש על פסוק זה יוצא להלן.

וַיִּרְעוּ אֶת־נֹחַ הַמַּצְרִים׃ כִּמָּה שָׁנָאִם הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה
כִּי־תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם־הוּא עַל־שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחֵם־בָּנוּ וְעָלָה

וַיֵּעָנוּבוּ. כְּמִהָ שָׁנְאוֹ מֶרֶץ לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרֻעַה

עלינו עברה קשה". כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

וַנִּצְעָק אֶל־יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת־קִלְנוּ וַיֵּרָא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלָנוּ
וְאֶת־לַחֲצָנוּ:

וַיִּנְצֹעַק אֶל-יְיָ אֱלֹהֵי אַבְתִּינִי. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל מִן-הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ וַתֵּעַל שׁוֹעַתָם אֶל-הָאֱלֹהִים מִן-הָעֲבָדָה:

וַיִּוצְאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבִמְרָא גָדֹל וּבִאֲתוֹת וּבִמִּפְתִּים:

"וַיִּוצְאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם". לֹא עַל יְדֵי מִלְאָךְ. וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף. וְלֹא עַל יְדֵי הַשְּׁלִיחַ. אֲלָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבַעֲצָמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ-מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהַפִּיתִי כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד-בְּהֵמָה וּבְכָל-אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֵשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ:

"וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ-מִצְרַיִם". אֲנִי וְלֹא מִלְאָךְ. "וְהַפִּיתִי כָּל-בְּכוֹר". אֲנִי וְלֹא שָׂרָף. "וּבְכָל-אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֵשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ". אֲנִי וְלֹא הַשְּׁלִיחַ. "אֲנִי יְיָ". אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

יש שנהגו להוסיף מדרש זה, ואינו מסדר ההגדה: אָמְרוּ רַבּוּתֵינוּ זְכוּרֵנוּם לְבָרְכָהּ. כְּשֶׁנִּרְדַּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִים בְּמִצְרַיִם. וַיְרֹד עִמּוֹ תִּשְׁעַת אֲלָפִים רַבָּבוֹת. מִהֶם מִלְאָכֵי אֵשׁ. וּמִהֶם מִלְאָכֵי בָרָד. וּמִהֶם מִלְאָכֵי זֵיעַ. וּמִהֶם מִלְאָכֵי רֶתֶת. וּמִהֶם מִלְאָכֵי חֲלָחֳלָה. וְרֶתֶת וְחֲלָחֳלָה אוֹחֲזוֹת לָמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתָם. אָמְרוּ לְפָנָיו רַבּוּנוּ שֶׁל עוֹלָם. וְחֵלָא מְלַךְ בְּשַׁר וָדָם. כְּשֶׁהוּא יוֹרֵד לְמַלְחָמָה שָׂרִיו וְעַבְדָּיו מְקִיפִין בְּכַבּוּדוֹ. וְאֵתָּה מְלַךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּין עָלֵינוּ. שֶׁאֲנַחְנוּ עַבְדֶּיךָ. וְהֵם בְּנֵי בְרִיתְךָ. גֵּרָד וְנַעֲשֶׂה עִמָּם מַלְחָמָה. אָמַר לָהֶם. אֵין דַּעֲתִי מִתְקַרְרֶת עַד שֶׁאֲרֹר אֲנִי בַּעֲצָמֵי. אֲנִי בְּכַבּוּדִי. אֲנִי בְּגִדְלִי. אֲנִי בְּקַדְשִׁי. אֲנִי יְיָ. אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

"בְּיַד חֲזָקָה". זֶה הַדָּבָר. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר הַזֶּה יְדֵי-יְיָ הַזֶּה בְּמִקְנֶה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בְּסוּסִים בְּחֻמְרִים בְּגִמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן דָּבָר כְּבֹד מְאֹד:

"וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה" זֶה הַחֶרֶב. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וְחֶרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל-יְרוּשָׁלַם

"וּבִמְרָא גָדֹל". זֶה גְּלוּי שְׂכִינָה. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר אֲוִן הַנִּסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לְקַחַת לֹא גוֹי מִקְרֵב גוֹי בְּמִסַּת בְּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים וּבְמַלְחָמָה וּבְיַד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כָּל אֲשֶׁר-עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

"וּבִאֲתוֹת". זֶה הַמָּטָה. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵת-הַמָּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת-הָאֲתוֹת: אָמַר לוֹ הַקֹּדֶ"ה לַמָּטָה אֵם אֵין אֲתָה רוֹאֶה לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתִי מִקַּל זֶה עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתִי, אֲלֵא אֲנִי רוֹאֶה לְחֻכְךָ, וְנִסִּים הִרְבֵּה אֲנִי נוֹתֵן עַל יָדְךָ הַמֶּנּוּ וּבֹאֵר וּשְׂכַת וְעַנְנֵי כְבוֹד וְהוֹרָסָה.

"וּבִמִּפְתִּים" זֶה הַדָּם. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבְאֶרֶץ דָּם וְאֵשׁ וְחִמְרוֹת עֵשָׂן:

דָּבָר אֲחֵר. "בְּיַד חֲזָקָה" שְׁתִּים. "וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה" שְׁתִּים. "וּבִמְרָא גָדֹל" שְׁתִּים. "וּבִאֲתוֹת" שְׁתִּים. "וּבִמִּפְתִּים" שְׁתִּים. אֵלּוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהִבִּיא

⁷ הַנּוֹסֵחַ עַל פִּי סִפְרֵי הַסְּפָרִים הַמְּצוּיִים כּוּם (וְלֹא בַּדְקָתִי בַּכְּתָבִי יֵד סִפְרָדִיִּים) וּבַכְּתָבִי יֵד אֲשַׁכְמִים הַנּוֹסֵחַ שׁוֹנֶה מַעַט, וְשֶׁם הַגִּירָסָא "וְהָלֵא מֶלֶךְ בֶּשֶׂר וָדָם שֶׁבִּרְאָת בְּעוֹלָמְךָ כִּשְׁהוּא יוֹצֵא לְמַלְחָמָה שָׂרִיו וְעַבְדָּיו מְקִיפִין אוֹתוֹ כִּדִּי שִׁלָּא יִמְצֵא עֶצֶר בְּגוֹפוֹ, וְאֵתָּה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים..." וּמִפְנֵי קֵל וְחוֹמֶר אוֹיֵלִי זֶה הַתִּנְגָדוֹ הָרָאשׁוֹנִים לֹא מִרִּית קֹטֵעַ זֶה (דְּלוּלִי זֹאת אֵף אִם אֵינוֹ מִמְּטַבֵּעַ הַהֲגָדָה אֵין אִיסוּר לֹאמְרוֹ).

הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן: דם. צפרדע. כנעם.

ערב. דבר. שחין. בדר. ארבה. חשך. מפת בכורות: וכולם מידה כנגד

מידה כדרך שעשו מצרים לישראל כך עשה להם הקב"ה, הם שפכו כמים דם עולליהם – לכן לדם נהפכו נחליהם, הם מיעכו למען השחיתם – לכן עלתה אפרדע ותשחיתם, הם לחלוט בעפר וחומר ללבוש לבנים – לכן הומר עפרם לבנים, הם הגלוס להביא חיות להגלות – לכן ערוב צא בגדולם להגלות, הם השחיתו כמו חללי קבר – לכן חיתם סגרה לדבר, הם אסרום להריק רצועות – לכן מס חמורם בצרעובות, הם העבירו בחרם ונשף – לכן סגר מקום לבדל וגם רשף, הם גלו במלך אין לארבה – לכן לא היה כן ארבה, הם האפילו ברה כשמש – לכן חשך אורם לאמש, הם יעלו לאחד בן בכור – לכן חזות לילה נוגף בם כל בכור, הם זמזמו לאחדם במים – לכן באו באש במים (רבי אלעזר בירבי הויה) שגאמח עתה ילעפו כי גדול יי מפל ה' להם כי בדבר אשר יזו עליהם:

רבי יהודה היה נותן בהן סמנין: דצ"ף ער"ש בא"ת"ב: בדל"ד כתיב "בזאת תלע פי

אני וי"י", בעד"ש כתיב "למען תלע פי אני וי"י בקרב הארץ:" בבאח"ב כתיב "צעביר תלע פי אין פמני צכל-הארץ:", ובכל אחד מסימנים אלו ההתראה על המכה הראשונה היתה בהשכמה ביאור ועל השניה בבית פרעה והשלישית בלי התראה (ועל מכת בכורות היתה התראה בבית פרעה אך לא ביאת משה לשם היתה על ידי קריאת פרעה ולא בזווי הקב"ה כצפדע דבר וארבה צבששחם כתיב "צא אל פרעה").

נהגו כל ישראל להוסיף מדרש זה, ואינו מעצם סדר ההגדה:

רבי יוסי הגלילי אומר. מנין אתה אומר שלקו המצריים במצרים עשר מכות. ועל הים לקו חמשים מכות. במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטמים אל-פרעה אצבע אלהים הוא. ועל הים מה הוא אומר וירא ישראל את-הינד הגדלה אשר עשה יי במצרים [וייראו העם את-יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו:] כמה לקו באצבע.

עשר מכות. אמור מעתה, במצרים לקו עשר מכות. ועל הים לקו חמשים מכות:

רבי אליעזר אומר. מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים היתה של ארבע מכות. שנאמר 'שלח-בם' חרון אפו עברה ונעם וצרה משלחת מלאכי רעים: "עברה" אחת. "ונעם" שתיים. "וצרה" שלש. "משלחת מלאכי רעים" ארבע. אמור מעתה, במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות:

רבי עקיבה אומר. מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים היתה של חמש מכות. שנאמר 'שלח-בם' חרון אפו עברה ונעם וצרה משלחת מלאכי רעים: "אפו" אחת. "עברה" שתיים. "ונעם" שלש. "וצרה" ארבע. "משלחת מלאכי רעים" חמש. אמור מעתה במצרים לקו חמשים מכות. ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות:

במקדש מוסיפים:

ויבאנו אל-המקום הזה ויתן-לנו את-הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: "ויבאנו אל-המקום הזה" זה בית המקדש.

"ויתן-לנו את-הארץ הזאת" זו ארץ ישראל. בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ הזאת: עד כאן.

במה מעלות טובות למקום עלינו:

אלו הוציאנו ממצרים.	ולא עשה בהם שפטים.	דינו:
אלו עשה בהם שפטים.	ולא עשה באלהיהם.	דינו:
אלו עשה באלהיהם.	ולא הרג בכוריהם.	דינו:
אלו הרג בכוריהם.	ולא נתן לנו את ממונם.	דינו:

יש שנהגו להוסיף, ואינו מן הפיוט ולא ממטבע ההגדה: ומנין שנתן לנו את ממונם. שנאמר וינצלו את מצרים. עשויה כמצולה שאין בה דגים. דבר אחר עשויה כמצודה שאין בה דגין. למה מחבב הכתוב את בנות הים יותר מבנות מצרים. אלא מה שהיה בבתים נטלו במצרים. ומה שהיה בבתי תשוראות נטלו על הים. וכן הוא אומר פנפי ונה נחפה בכסף זו בנות מצרים. ואברותיה בירקרק חרוץ. זו בנות הים. ותרפי ותגדלי ותבאי זו בנות מצרים. בערי עריהם. זו בנות הים. תורי וקב נעשה לך. זו בנות מצרים. עם נקדות הכסף. זו בנות הים:

אלו נתן לנו את ממונם.	ולא קרע לנו את הים.	דינו:
אלו קרע לנו את הים.	ולא העבירנו בתוכו בחרבה.	דינו:
אלו העבירנו בתוכו בחרבה.	ולא שקע צרינו בתוכו.	דינו:
אלו שקע צרינו בתוכו.	ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה.	דינו:
אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה.	ולא האכילנו את המן.	דינו:
אלו האכילנו את המן.	ולא נתן לנו את השבת.	דינו:
אלו נתן לנו את השבת.	ולא קרענו לפני הר סיני.	דינו:
אלו קרענו לפני הר סיני.	ולא נתן לנו את התורה.	דינו:
אלו נתן לנו את התורה.	ולא הכניסנו לארץ ישראל.	דינו:
אלו הכניסנו לארץ ישראל.	ולא בנה לנו את בית המקדש.	דינו:

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו.
 שהוציאנו ממצרים. ועשה בהם שפטים.
 ועשה באלהיהם. והרג בכוריהם.
 ונתן לנו את ממונם. וקרע לנו את הים.
 והעבירנו בתוכו בחרבה. ושקע צרינו בתוכו.
 וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. והאכילנו את המן.
 ונתן לנו את השבת. וקרענו לפני הר סיני.
 ונתן לנו את התורה. והכניסנו לארץ ישראל.
 ובנה לנו את בית הבחירה. לכפר על כל עונותינו:

רַבֵּן נַמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר.

כָּל שְׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח
אֵלּוּ הֵן פֶּסַח מִצָּה וּמְרוֹר

אמר רבא מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה בשר אי"צ להגביה ולא עוד אלא שנטראה כאוכל קדשים בחוץ (פסחים קטו):

במקדש מגביה הפסח ואומר פֶּסַח זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִין.

במדינה אומר פֶּסַח שְׁאֵחֵינוּ אוֹכְלִין בִּירוּשָׁלַם.

כשאין מקדש אומר פֶּסַח שְׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין בְּזֶמֶן שְׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם.
עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁפֶּסַח הַמָּקוֹם עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שְׁנֵאֲמַר
וְאָמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לֵי יְיָ אֲשֶׁר פֶּסַח עַל־בְּתֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקְדֵּר הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

מגביה את המצה להראותה למסובים ואומר:

מִצָּה זוֹ שְׁאֵנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שְׁלֹא הִסְפִּיק בַּצֵּקֶת שֶׁל
אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא וְנֵאֲדָרָם. שְׁנֵאֲמַר וַיֹּאפּוּ אֶת־הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֶגֶת מִצּוֹת
כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכֻלוּ לְהַתְמַהֵמֶה וְגַם־צָדָה לֹא־עָשׂוּ
לָהֶם:

מגביה את המרור להראותו למסובים, ואומר:

מְרוֹר זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁמְרָרוּ הַמִּצְרַיִים אֶת חַיֵּי
אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שְׁנֵאֲמַר, וַיִּמְרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
וּבִלְבָנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל־עֲבָדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָּהֶם בַּפֶּרֶךְ:

באמרו "בעבור זה" יגביה המצה:

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חֵיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאֵלּוּ הוּא יֹצֵא מִמִּצְרַיִם.
שְׁנֵאֲמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם:

אמר רבא צריך שיאמר ואותנו הוציא משם (פסחים קטו):

לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבְדָּה נֵאֵל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. אֲלֵא אִף אוֹתָנוּ נֵאֵל
עִמָּהֶם. שְׁנֵאֲמַר וְאוֹתָנוּ הוּצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתֵינוּ:

לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח
 לְבָרֵךְ לַעֲלֹה וּלְקַלֵּס.
 אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים.
 מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה.
 וּמֵאֲפֵלֶה לְאוֹר וְגָדוֹל.
 וְנֹאמַר לְפָנָיו (שִׁירָה מְדֻשָּׁה)

לְפִיכֶךְ אֲנַחֲנוּ חִיבִי
 לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדָּר
 לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ
 הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת.
 וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב.
 וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאֻלָּה.
 הַלְּלוּ יי:

אומר ההגדה ואמר את ההלל והמסובים עונים על כל דבר ודבר (חצי או שליש פסוק) "הללויה". שמע ולא
 ענה יצא, ענה ולא שמע לא יצא. מי שרוצה לומר בעצמו הכל (שמא לא ישמע) לא יענה הללויה. מי שהיה
 עבד או אשה או קטן מקרינ אותו אומר אחריו מה שהוא אומר, ותבוא לו מארה. קודם שמתחיל מי
 שאומר ההגדה את ההלל מברך (ויש חולקים ועיין מה שכתבנו בקידוש) והמסובים שומעים ועונים אמר.
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְקַרֵּא אֶת הַהֵלֵל:

הַלְּלוּ אֶת־שֵׁם יי:
 מִעֲתָה וְעַד־עוֹלָם:
 מְהֵלֵל שֵׁם יי:
 עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
 הַמְּגַבִּיהִי לְשָׁבַת:
 בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
 מְאַשְׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן:
 עֵם נְדִיבֵי עָמוֹ:
 אִם־הַבָּנִים שִׁמְחָה

בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעֹז:
 יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלּוֹתָיו:
 תִּירֶדֶן יִסֵּב לְאַחֹר:
 גְּבָעוֹת כְּבִי־צֶאֱן:

הַלְּלוּ עַבְדֵי יי
 יְהִי שֵׁם יי מְבָרֵךְ
 מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאֵ
 רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יי
 מִי כִיִּי אֱלֹהֵינוּ
 הַמְּשַׁפִּילִי לְרֵאוֹת
 מְקִימִי מֵעַפְרֵי הָאֵל
 לְהוֹשִׁיבִי עַם־נְדִיבִים
 מוֹשִׁיבִי | עֶקְרַת הַבַּיִת
 הַלְּלוּ־יי:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
 הִיְתָה יְהוּדָה לְקַדְּשׁוֹ
 הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס
 הַהָרִים רָקְדּוּ כְּאֵילִים

מִה־לֵּךְ הָיִם כִּי תָנוּס
הַהָרִים תִּרְקְנוּ כְּאֵילִים
מִלִּפְנֵי אֲדוֹן תּוֹלֵי אָרֶץ
הַהִפְכִי הַצּוֹר אָנֹס-מִים

תִּירְדֵּן תִּסָּב לְאַחֹר:
נִבְעוֹת כְּבִי-צֹאן:
מִלִּפְנֵי יְיָ יִעֲקֹב:
חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ-מִים:

הרמב"ם פסק שבמקדש מברכים עד "לאכול בו מצה ומרור" והעירו עליו שלכאורה היה צריך לומר "לאכול בו פסח מצה ומרור" ונאם נזכה להקרבת קרבן פסח טרם נזכה לטאולה השלמה מסתבר שנאמר את כל הברכה).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ וְגָאֵל
אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. וְהַגִּיעָנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לְאָכֹל
בּוֹ מִצָּה וּמָרֹר: כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ
לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם,
שְׂמִיחִים בְּבִגְדֵי עֵירֶךְ, וְשֹׁשֵׁים לַעֲבוֹדָתְךָ, וְנֹאכֵל שֵׁם מִן
הַפֶּסַחִים וּמִן הַזִּבְחִים אֲשֶׁר יַגִּיעַ דְּרָמָם עַל קִיר מִזְבִּיחְךָ
לְרִצּוֹן וְנוֹדָה לָךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גָּאֲלָתָנוּ וְעַל פְּדוּתָנוּ בַּפֶּשַׁח.

עושה פלא במצרים
במצרים שלחת ארורות ומופתים
במצרים פסחת על הבתים
במצרים רכבת על עב קל לבוא
במצרים אחרנו קול דודי הגה זה
במצרים שלחת משה ואהרן
במצרים הושעתנו שוכן רומה
קול נתנה מי זאת מקצר רוח ומעבודה קשה
לא שלותי בצבל ולא שקטתי במדי
ובכן פאשר ינוס איש מפני האלי ופגעו הדב וצא הצית וסמך ידו על-האֵר ונגשן הנחש
כן בזו אדום עמלי ואכלו ישמעאלים חילי
רס עשה משפטי ודיני כי אתה כורי וגאלי.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָאֵל יִשְׂרָאֵל:

יכוון לפטור את המשקין שישתה בתוך הסעודה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. בּוֹרֵא פְּרִי
הַגֶּפֶן:

ושותים את רוב הכוס השני בהסיבת שמאל. מגלים את המצות המכוסות.

רְחֻצָּה

בַּעַל הַבֵּית נֹטֵל בְּכָלִי שְׁמוּבָא אֵלָיו אֶל הַשׁוֹלְחַן דְּרַךְ שְׂרָרָה וְאָדָם אַחֵר שׁוֹפֵךְ אֶת הַמַּיִם עַל יָדָיו. גַּם שְׂאֵר הַמְּסֻבִּים נֹטְלִים יְדֵיהֶם כְּדָרְכָם, וּמְבָרְכִים עַל נְטִילַת יָדִים.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

מוֹצֵיא מֶצָה

כֵּתב הַחֲתָ"ס שֶׁמִּצּוֹת עֹשֶׂה שֶׁל אֲכִילַת מֶצָה מְשׁוּמֶרֶת בְּלֵיל פֶּסַח, הִיא הַיְחִידָה שֶׁנִּשְׁאָרָה לָנוּ מִכָּל מִצּוֹת אֲכִילָה שֶׁבִּכְל הַתּוֹרָה, שֶׁהָיָה אֵין לָנוּ לֹא פֶסַח וְלֹא קִדְשִׁים, לֹא תְרוּמָה וְלֹא מַעֲשֵׂר שֶׁנִּי, רַק מִצּוֹת זֹאת אֶחָת לִשְׁנָה.

יִקַּח אֶת הַמִּצּוֹת כְּסֹדֶר שֶׁהֵנִיחַ, הַפְּרוּסָה בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלִימוֹת וְיֵאָחֵז שְׁלֹשֶׁת בִּידָיו וַיִּבְרַךְ 'הַמוֹצֵיא' וְיַעַל אֲכִילַת מֶצָה.³ וּבִצְעֵן יָחַד וְנוֹטֵל כֹּזֵית וְלִכְתָּחִילָה נִהְנוּ לִטְוֵל שְׁנֵי כֹזֵיתִים, כֹּזֵית מִן הָעֵלְיוֹנָה הַשְּׁלִימָה וְכֹזֵית שֶׁנִּי מִן הַפְּרוּסָה, וְאוֹכְלִים יָחַד, וְאִם אֵי אֶפְשֶׁר לוֹ לֹאֲכֹל יָחַד

יֵאָכֵל תְּחִילָה אֶת הַכֹּזֵית מִן הַשְּׁלֵמָה [שֶׁל בֵּרַכַּת מֶצָה], וְטוֹבֵל בְּמַלַּח (אֵלָּא אִם כֵּן לִפִּי טַעְמוֹ אֵין הַמִּצָּה צָרִיכָה מַלַּח), וְיֵאָכֵל בְּהִסְבָּה.

אִם מְרֻבִּים הַמְּסֻבִּים, יֵשׁ נִהְנוּ (הֵייוֹ הַיָּד הַלְוִי), שְׂאֵחִידִים מִבְּנֵי הַבֵּית מִחֻלְקִים לְמִסּוּבִים מִמִּצּוֹת שְׁלִימוֹת נִסְתַּפְּרוּ, שָׁלָא מִן הַקֶּהֳרָה, וְרַק בַּעַל הַבֵּית וְרַעֲיִיתוֹ מְבָרְכִים וְאוֹכְלִים מִמִּצּוֹת הַקֶּהֳרָה, בְּעוֹד הַשָּׂאֵר מְבָרְכִים וְאוֹכְלִים מִמִּצּוֹת שֶׁלִּפְנֵיהֶם בְּזֶמַן אֶחָד עִם בַּעַל הַבֵּית.

כִּפִּי מִתְקוּבֵל לְחַלֵּק גַּם לְמִסּוּבִים מִשְׁתֵּי הַמִּצּוֹת שֶׁבִּקְרָעָה דּוּקָא, וּבִפְרָט לְפִי הַמִּנְהָג בְּכָל שַׁבָּת וַיּוֹם טוֹב, שֶׁבַע הַבֵּית מוֹצֵיא בְּבִרְכָּתוֹ אֶת הַמְּסֻבִּים בְּבִרְכַּת 'הַמוֹצֵיא', יֵשׁ נִהְנוּ (הֵייוֹ מִן הַיְחִידָה שֶׁנִּי) לַעֲשׂוֹת לְפִי הַסֹּדֶר הַבֵּי: בַּעַל הַבֵּית לּוֹקֵחַ אֶת ג' הַמִּצּוֹת, דֹּהֵייוֹ אֶת הָעֵלְיוֹנָה עִם הַתְּחִתּוֹנָה וְהַפְּרוּסָה בְּאַמְצֵעַ, וּמְבָרַךְ 'הַמוֹצֵיא', וְהַמְּסֻבִּין עוֹנִים 'אִמְּךָ וְלֹא מְבָרְכִים 'הַמוֹצֵיא' בְּעַצְמָם, כְּדִי שִׁיִּצְאוּ בְּחֹלֶם מִשְׁנָה, וְאִם פֻּרַשׁ בַּעַל הַבֵּית כֹּזֵית לְכָל אֶחָד מִתְּמֻסָּבִים, וְאַחֵר כֵּן לּוֹקֵחַ אֶת הַמִּצָּה הַפְּרוּסָה וּפּוֹרֵשׁ כֹּזֵית נֹסֵף לְכָל אֶחָד מִתְּמֻסָּבִים, וְלֵאחֵר שְׂחִילֵק לְכֹלָם, לּוֹקֵחַ אֶת שִׁיעוֹר שְׁנֵי הַזֵּיתִים סָמוּךְ לְפָנָיו וּמְבָרַךְ עִם הַמְּסֻבִּים בִּיחָד בְּבִרַכַּת 'עַל אֲכִילַת מֶצָה', וְאוֹכְלֵי יַחֲדָיו.

שִׁיעוֹר כֹּזֵית הוּא כְּגוּדֵל זֵית מִזֶּן סוּרִי⁸ (צָרִיךְ לְבַדּוֹק אֶת הַשִּׁיעוֹר הַמְדוּיָק וְכָל זֶמַן שֶׁלֹּא בִּדְקָנוּ נִקְטִינָם שֶׁהוּא בֵּין 3 ל-9 סְמ"ק, וְהַעֲיִקֵר בְּאִיזוֹר 6 אוֹ 7 סְמ"ק, וּב-5 גֶרֶם מֶצָה וְדָא יֵשׁ כְּשִׁיעוֹר, וּבְמִצַּת יָד רִגִּילָה שִׁיעוֹר שֶׁל ג' עַל ג' אֲגוּדִלִּים [בְּמִידָה גְּדוּלָה שֶׁל אֲגוּדֵל] וְדָא יֵשׁ בּוֹ כֹּזֵית)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצֵיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מֶצָה:

בְּמִקְדָּשׁ אִם רֹצֵה כּוֹרֵךְ פֶּסַח מֶצָה וּמְרֹר וְאוֹכְלִים בִּיחָד וּמְבָרַךְ "עַל אֲכִילַת פֶּסַח מֶצָה וּמְרֹר" וְיוֹצֵא בֵּין לְרַבֵּן וּבֵין לְהַלֵּל, וְאִם אֲכַל מֶצָה תְּחִילָה בְּלִי מְרֹר לְרַבֵּן צָרִיךְ לֵאכּוֹל אַחֵר כֵּךְ מְרֹר בְּלִי מֶצָה וְלַהֲלֵל אוֹכְלִים יָחַד וּלְפִיכֵךְ יַעֲשֶׂה אִזְ כְּדָרְךְ שְׁעוֹשִׁים בְּזֶמַן הַזֶּה.

מְרֹר

אֵלּוּ יִרְקוֹת שְׂאֵדָם יוֹצֵא בֵּהֶם יְדֵי חוֹבֶתוֹ בְּפֶסַח: בַּחֲזֶרֶת דֹּהֵייוֹ חֶסֶד, בְּעוֹלָשִׁין דֹּהֵייוֹ הַיְנַדְבִּי, בְּתַמְכָּא דְשִׁמְחָה תַּמְכָּתָא, בַּחֲרַבִּינָא דֹּהֵייוֹ אֲצוּתָא דְדִיקָלָא, וּבְמְרֹר דֹּהֵייוֹ מְרִירֶתָא. וְהַמּוֹקֵדִם בְּמִשְׁנָה לְחַבְרוֹ עֲדִיף עַל חִבְרוֹ.

נֹטְלִים כֹּזֵית מְרֹר וְטוֹבֵלִים אוֹתוֹ בַּחֲרוּסֶת, וְחוֹזְרִים וּמִנְפָּצִים אֶת הַחֲרוּסֶת מַעֲלִיו, וּמְבָרְכִים 'עַל אֲכִילַת מְרֹר', וְאוֹכְלִים אוֹתוֹ בְּלֹא הִסְבָּה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרֹר:

כּוֹרֵךְ

יִקַּח כֹּזֵית מֶצָה (מִן הַמִּצָּה הַשְּׁלִישִׁית הַתְּחִתּוֹנָה) וְכֹזֵית מְרֹר וְיִכְרֹכוּ עִם הַמִּצָּה, וְיֵאָכֵל בְּלֹא בְּרַכָּה, יֵשׁ אוֹמְרִים בְּהִסְבָּה וְיֵי"א בְּלֹא הִסְבָּה, יֵשׁ אוֹמְרִים בְּטִיבּוֹל וְיֵי"א בְּלֹא טִיבּוֹל.

8 ומשערין בית בשל קודם שיצטמק. ולא משערין בינוני שבאגורי בין הגדול ביותר לקטן ביותר (שלא אמרו בינוני אלא לגבי הזן – זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני זה אגורי) כיון שהקטנים והבינוניים לא הגיעו לגמר גידולם (אף שהם בשלים לפי שהגיעו התנאים המתאימים להבשלתם טרם הגיעו להשלמת גדלם) אך אין למדוד בגדול ביותר שיימצא גם אם אינו מצוי כלל אלא בזיתים הגדולים ביותר מבין הגדלים המצויים.

כּוֹרֵךְ

8 ומשערין בית בשל קודם שיצטמק. ולא משערין בינוני שבאגורי בין הגדול ביותר לקטן ביותר (שלא אמרו בינוני אלא לגבי הזן – זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני זה אגורי) כיון שהקטנים והבינוניים לא הגיעו לגמר גידולם (אף שהם בשלים לפי שהגיעו התנאים המתאימים להבשלתם טרם הגיעו להשלמת גדלם) אך אין למדוד בגדול ביותר שיימצא גם אם אינו מצוי כלל אלא בזיתים הגדולים ביותר מבין הגדלים המצויים.

כּוֹרֵךְ

8 ומשערין בית בשל קודם שיצטמק. ולא משערין בינוני שבאגורי בין הגדול ביותר לקטן ביותר (שלא אמרו בינוני אלא לגבי הזן – זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני זה אגורי) כיון שהקטנים והבינוניים לא הגיעו לגמר גידולם (אף שהם בשלים לפי שהגיעו התנאים המתאימים להבשלתם טרם הגיעו להשלמת גדלם) אך אין למדוד בגדול ביותר שיימצא גם אם אינו מצוי כלל אלא בזיתים הגדולים ביותר מבין הגדלים המצויים.

כּוֹרֵךְ

8 ומשערין בית בשל קודם שיצטמק. ולא משערין בינוני שבאגורי בין הגדול ביותר לקטן ביותר (שלא אמרו בינוני אלא לגבי הזן – זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני זה אגורי) כיון שהקטנים והבינוניים לא הגיעו לגמר גידולם (אף שהם בשלים לפי שהגיעו התנאים המתאימים להבשלתם טרם הגיעו להשלמת גדלם) אך אין למדוד בגדול ביותר שיימצא גם אם אינו מצוי כלל אלא בזיתים הגדולים ביותר מבין הגדלים המצויים.

בהגדות הקדומות אין נוסח אמירה לפני האכילה. מקצת ראשונים, ביניהם רבי יהודה משירליאון ורבי שמחה משפירא, נהגו לומר תחילה:

אָמְרוּ עָלֵינוּ עַל הַלֵּל הַזֶּקֶן שֶׁהָיָה כּוֹרֵךְ (בַּיָּחַד) וְאוֹכֵל בְּבֵית אַחַת. לָקִים מִה שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֵאָכְלָהּ:

בהגדות המאוחרות יותר פשטו נוסחי אמירה אחרים:

בְּלֹא טְבוּל וּבְלֹא בִרְכָּה זָכַר לְמִקְדָּשׁ בְּהֵלֵל.

או כֵּן עָשָׂה הַלֵּל בְּזִמְנָן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קָיָם הָיָה כּוֹרֵךְ (בַּפֶּסַח) מִצָּה וּמִרְרוֹר וְאוֹכֵל בַּיָּחַד. לָקִים מִה שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֵאָכְלָהּ:

בדור תלמידי מהרי"ל יש שאמרו בקצרה:

זָכַר לְמִקְדָּשׁ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה הַלֵּל: או: זָכַר לְמִקְדָּשׁ בְּהֵלֵל:

גירסא אחרת במקצת הגדות דפוס:

זָכַר לְמִקְדָּשׁ בְּהֵלֵל [הַזֶּקֶן]. שֶׁאָמַר עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֵאָכְלָהּ:

שֶׁלֶחַן עוֹרֵךְ

במקדש אוכלים בברכה את התחיגה (לאכול {את} הזבח/ על אכילת הזבח) ואת הפסח (לאכול {את} הפסח/ על אכילת הפסח), ובזמן הזה אוכלים את שני התבשילין שהובאו לפני עורך הסדר, זכר לפסח ולחגיגה.

מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים, אוכלים צלי זכר לפסח, ולסוברים שמברכים על נר של יוה"כ מברכים גם על מנהג זה (וכן נהגו בחלק מעדות המזרח לברך על אכילת צלי בלילי פסחים ויש בזה שינויי מנהגים בנוסח הברכה).

מקום שנהגו שלא לאכול צלי בלילי פסחים, אין אוכלים צלי שלא ייראה כאוכל קדשים בחוץ.

מקום שלא נהגו בדווקא לאכול צלי, וגם לא נהגו בדווקא שלא לאכול, רשאי לאכול (ובפרט לדעת הסוברים דבעינן לשני תבשילין שני מיני בשר דהיינו בדר"כ צלוי ומבושל) אך אין על זה ברכה.

ארץ ישראל היתה מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים – אך בדורות האחרונים עלו לארץ בני מקומות שנהגו שלא לאכול צלי בלילי פסחים ומשום מה נשארו במנהגם, ולאידך גיסא חלק מבני המקומות שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים נשארו במנהגם גם בארץ, לפיכך צריך עיון איך המנהג בזה ושב ואל תעשה (אמנם מי שגר בעיר תימנית – או אולי אפילו בשכונה תימנית מובהקת – נראה שיכול לאכול צלי בברכה בלי חשש.) מיהו נראה שבירושלם לפנים מחומת בית פאג' לא שייך כלל שיחול המנהג שלא לאכול צלי לפי שאינו נראה כאוכל קדשים בחוץ (ויש להאריך בצדדים בזה) ומצוה לאכול שם צלי זכר לפסח.

במקום שאין אוכלים בו צלי בליל פסח, נהגו שלא לאכול לא צלי בהמה ולא צלי עוף, אבל התירו אכילת דג צלוי, שאינו ממין שחיטה.

כשמכניס את הברש, אין להזכיר עליו שם פסח, אלא לומר: "בשר זה ליום טוב", שלא יראה כמקדישו לקרבן פסח.

בתוך הסעודה בין מנה למנה יכול להרחיב עוד בענין יציאת מצרים (בפרט בענין המכות שיש הרבה מה להאריך בזה, אך אין מקומו בהגדה שצורתה "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" והאריכות בעניני המכות אינה שייכת לכך, ועוד שהאריכות בעניני המכות אינה מצד מצות "והגדת לבנך" אלא מצד מצות "ולמען תספר... את אשר התעללתי..." ושייכת כל השנה, אלא שבדאי לספר זאת בליל פסח הוא בבחינת "דבר בעתו מה טוב"), וכן לומר פיוטים ממין הענין.

אשר קדשנו מכל עם	ורומנו מכל לשון
בחר בנו ויגדלנו	רצה בנו ויפארנו
תרומה הבדילנו מכל גוי	ארץ חמדה הנחיל אוננו
קדש את שמו בעולם כלו	בגלל אבות שעשו רצונו
נבורות רבות עשה למענהו	ואין חקר לנפלאותיו
עדת קדושים אותנו קרא	כרם חמדה נטע שעשועים
ויקראם סגולה לשמו	ראשית לקחם מכל גויי הארצות
שהם משולים כצבא מרום	ומכוננים ככוכבי הרקיע
ויהיו עליונים בקרב תבל	ונכבדים על כל האומות
זיו פניהם כזיו השמש	ומראה דמותם כמלאכי השרת
להם יראו מלכים וקמו	שרים וישתחוו
למען יי אשר נאמן	קדוש ישראל כי בם בחר
כל רואיהם יכירום	כי הם זרע ברך ייי
ויקדשנו קדושת עולם	ושמו הגדול עלינו קרא
אותנו קרא עדה לשמו	סגולה ונחלה מימות עולם

ויקרבנו לפני הר סיני	וינישנו לפני חורב
ויוירישנו דברי חיים	כתובים באצבע הדרו
ויעש לנו נסים ונבירות	ויפרקנו מצרינו
ויואלנו מכף אויב	ויושיענו מיד שונא
...ויבחר בו ביום הזה מכל הימים	ורצה בו ויקדשהו מכל הזמנים
להיות מהללים בו על פלאי מעשיו	ולהיות מזכירים אותו בכל שנה ושנה
להודיע כי בו הוציא את עבדיו ממצרים	מכור הברזל אותנו מלט
להודיע כי בו קבלו את מלכותו לעבדו	בלבב שלם ובנפש חפצה
להודיע כי בו עשה נקמות באויביהם	ובו שיקע צריהם כיום
להודיע כי בו עשה נבירות לאוהביו	ונפלאות רבות לבני ידיריו

אתה נאלַת את־אבותינו ממצרים	בִּיד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה.
בְּהִיּוֹת אֲבוֹתֵינוּ בְּתוֹךְ מִצְרַיִם	הָיוּ מַעֲנִים תַּחַת יַד־פְּרָעָה.
נִם־שָׁם רָבוּ כַּעַפְר הָאָרֶץ	וּכְאֲרָזֵי הַלְבָנוֹן נִבְהוּ בְקוֹמָה.
דָּבַר פְּרָעָה לְמַחֲוֹת אֶת־שָׁמָם	וּלְהַאֲבִיד זָכְרָם מִקֶּרֶב תַּבְּלָל.
הוא ועמו בעצה היו	וַיַּתְחַכְמוּ סוּד עַל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל.
וימדרו את־חַיִּיהֶם בַּפֶּךְךָ	וּבִתְשָׁנִיק גָּדוֹל קֶצֶרָה רוּחַם.
זֶרַע יִשְׂרָוִן אֲנַחָה לְבֶשׂ	כִּי יַד־אוֹיֵב נִבְרָה עֲלֵיהֶם.
חי וקִים שְׁמַע קוֹלָם	מִלֶּךְ הַמְּלָכִים הָאֲזִין לָהֶם.
טוב ויָשֶׁר גָּדֹל מֵהֶם	מֹשֶׁה יָדִיד בְּחוּזֹן הַשְּׁלַח.
יחד הִרְאָם בְּאוֹתוֹת שִׁדִּי	וּבִמְיִי נִנְעִים שְׁנֹשְׁפָטִי בְּנִי־חֶם.
כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם לְטַבַּח מִסֶּר	רֹאשִׁית בָּטָנָם לְדָבָר גָּדוֹל.
לִכֹּן נִפְלָה צַעֲקָה בְּמִצְרַיִם	בְּכִי וּמִסְפָּד בְּכָל־חוּצוֹתֶיהָ.
מַעֲבָדוֹת לַחֲרוֹת יֵצְאוּ יָדִידִים	וְאִין פּוֹשֵׁל בְּמִסְפָּר שְׂבָטִים.
נִהְגָם בְּטוֹבוֹ צוּר עוֹלָמִים	וַיִּגְיַעַם לִי־סוּף בְּרַחֲמִים רַבִּים.
סָנַר הֵיִם בַּהֲמוֹן נָלִיו	שׁוֹנֵא רֶדֶף בַּהֲמוֹן חִילוֹ.
עִיִּינֵיהֶם נִשְׁאוּ לְמָרוֹם	לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מֵאֲבִיר יַעֲקֹב.
פִּיהֶם פָּתְחוּ נְאוּלִי יָיִ	וּשְׁבָחוּ לְמַלְכָם עַל־רֹב נִפְלְאוֹתָיו.
צִהֵל רָכְבוֹ בְּאוֹיְבֵי עַמוֹ	לְהַשְׁלִיךְ שׁוֹנְאָיו אֶל־תּוֹךְ מְצוּלָה.
קָרַע יָיִ אֶת־מִי הֵיִם	וְקִים שְׁבוּעָה שְׁנֹשְׁפֵעַ לְאֲבוֹתֵינוּ.
רְאוּ יָדִידִים בַּפְּגָרִי שׁוֹנְאֵיהֶם	שָׁהֶם מְטֹלִים עַל־שִׁפְתַּת הֵיִם.
שִׁירָה וְזִמְרָה וְדִבְרֵי תִלָּל	אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי קִוְנוֹ.
תַּהֲלֵל וּתְפַאֲרֵת וְדִבְרֵי תִשְׁבָּחוֹת	אָמְרוּ פְּדוּיִים לִפְנֵי גּוֹאֲלָם.

אֲמוּנִים עָרְכוּ שָׁבַח	לֵאלֹ. וְשָׁבְחוּ שָׁבַח.	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח	פֶּסַח הוּא לִיִי.
הָיִימוּ קוֹל שִׁירִים.	שָׁמְחוּ לְלִיל שְׁמוּרִים.	עַל מִצְוֹת וּמִרְוִדִים	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיִי.
רֹאשׁוֹן לְכָל־רֹאשׁוֹנִים	עַל־יַד צִיר אֲמוּנִים	מִיַּד כָּל־מַעֲנִים	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיִי.
נָסִי אַ זְכָרְתִּי	וְחִסְדִּיו סִפְרָתִּי.	עַתָּה יָדַעְתִּי	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיִי.
כַּכְבִּי הַשְּׁמִיִם	מִנְשָׁה וְאַפְרִים	יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיִי.
הַנְּחִיל תּוֹרָתוֹ	לַעֲמוֹ וְעֲדָתוֹ	שׁוֹמְרֵי מִצְוֹתוֹ	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיִי.
נִפְלְאוֹם מַעֲשָׂיוֹ	וְעֲצוּמִים נָסִיוֹ	יֹאמְרוּ כָל־חֹסְדֵי	וְאֲמָרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיִי.

הוא אֱלֹהֵי הַצֶּבָאוֹ	הוא בּוֹרֵא כָל־בְּרִאוֹת	הוא מְרַאָה נּוֹרָאוֹת	הוא עֹשֶׂה נִפְלְאוֹת
------------------------	---------------------------	------------------------	-----------------------

אָנְדֶה בַּאמְתוֹ אַחֲנֶה	וְעִנּוּת־עַם עֵינֹו חוֹזֶה	וְהוֹשִׁיעַ שָׁה רִזָּה	בֵּין פְּרוֹת בְּרִיאוֹת
בְּחֵר בְּצִיר פְּלִילִיָּה	אֲלִי שְׁלַחֹו לְמַחֲנֶה	וְהִיאָר הַפֶּךְ לְדָם - וְהִיָּה	הַדָּם לְכֶם לָאֵת
רָעִים נוֹסְרֹו בְּצַפְרָדְעִים וְכִנּוּם	וְעָרֹב. וְדָבָר הַמִּית מְקַנִּים	וּבְמַכַּת שְׁחִין נְנוּעִים מְעִנִּים	וְנִבְתָּם מְלֵאֵת
הַסִּיר מַעַל עֲנָמִים צִלָּם	וּבְרָד וְאַרְבַּת הַשְּׁחִית יְבוּלָם	וּמֵאֶפֶל נְדוּל סְבִיב כָּלָם	וְחִשְׁבוּ הָרֵאוֹת
מֵתוֹ כְּכוֹרִים. וּמִצְרִים רָאוּ	וְשָׁשׁוּ כְּנִים בְּנֶפֶשׁ בָּאוּ	וּכְנַעַת הִקָּץ לְאֵלָפִים יָצְאוּ	מִסְפָּרָם שֶׁשׁ מֵאוֹת

שִׁיר אֶעֱנֶה הַיּוֹם לֹא שְׁמוֹם. עַל־תָּה וְעַל־כְּבוֹד וּמַצְלָתֶיךָ
 מִי זֶה יִסְפֵּר נוֹרְאוֹת עֲזֹו וְאוֹתוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם
 הַכֶּם בְּדָבָר גַּם בְּקֶדֶד גַּם שְׁחִין הִיָּה בְּחַרְטֻמִּים וְכָל־מִצְרַיִם
 הִכָּה בְּכוֹרֵיהֶם וּבָבִאוֹתָיו אֲזִי יָצְאוּ בִיד רָקוֹת בְּעֵי יָדִים
 עֲבָדֶי יָיָ שֶׁם כְּבוֹדוֹ הִלְלוּ תָמִיד וְלוֹ הַשְׁתַּחֲוֹו אַפִּים
 אֲרוֹמָם י' אֲדוֹנֵי הָאֲרֻזִּים וְאֲשִׁירָה עָלֶי עוֹנֵב מִנִּים
 רְנִינֹת חֲדָשֶׁם לֵנו בְּחַג זֶה וְהַסִּיר כָּל־אֲסוּרִים וַיְטוּנִים
 בְּחֶסֶדֹו אֶת־אֲבוֹתֵינוּ פְּדָאָם בִּיד מֹשֶׁה נֶאֱלָם מִמַּעֲנִים
 רְשָׁעִים. שְׂבָרָם הִבִּיא עֲלֵיהֶם אֲזִי מָכּוֹת וְגַם־מִפְתִּים מְשִׁנִּים
 יְבוּלָם הָאֲבִילֹו לְאַרְבַּת וְהַיֹּשִׁיר אֶת־מֵאוֹרָם מִמַּעֲנִים
 צִלְלָמוֹ. בִּים־סוּף טַעֲמָם בּוֹ תְּהוֹמוֹת שִׁקְעָם כֶּם כְּאֲבָנִים
 קְדוּשׁוֹי נִהְנֶם הִנָּחָם בְּטוֹבוֹ וְהַסִּירָם אֲזִי שֶׁבַע עָנָיִם.
 רָאוּ עַמִּי גְבוּרָתוֹי אֲשֶׁר ל־אֲבוֹתֵיכֶם עָשָׂאָם מִלְּפָנִים.
 שְׁבוּתֵיכֶם יִשׁוּבָב אֶל־דְּבִירוֹ וְיִנְאָלְכֶם בְּגִילָה וְרִנָּה

צִפּוּן

בסוף הסעודה יקח בעל הבית את פרוסת המצה לאפיקומן, מתוך הנרתיק המיוחד בו הוצפנה, ויתן גם לכל בני ביתו, ויאכלו ממנה כזית, ונהגו משום חיבוב מצוה לאכול כביצה (כ-46 סמ"ק שהם כ-20 עד 25 גרם מצה), ואין מפטירין לאחר מצה אפיקומן.

יאכל את האפיקומן לפני חצות.

נהגו לתלות בקיר הבית או להניח במגירה חתיכה קטנה ממצת אפיקומן של שני הלילות, זכר ליציאת מצרים, וכסגולה לשמירה מפורעניות ומזיקים בדרכים. יש שמנחים בכיס חתיכה זו בצאתם לדרך. **לפיכך ראו לזכור עתה לשמור חתיכת אפיקומן לצורך זה.** יש שאוכלים חתיכה זו בשנה שאחריה, בתוך החמץ של שבע הגדול (במדינה והחתיכה לא התעלפה), ויש ששורפים אותה עם החמץ בערב פסח.

במקדש אוכלים כזית מן הפסח באחרונה, ולא כזית מצה.

[נוטל]

נוטל מים אחרונים.

באשכנז לא נהגו ליטול מים אחרונים בכל ימות השנה, אך יש מרבתינו הראשונים שנהגו שבעל הבית נטלם בליל פסח, כדי להראות חירות, כדרך שנטול דים לכרפס, אף שבשאר ימות השנה אין מקפידים ליטול דים לדבר שטיבולו במשקה. נהגו באשכנז לשיר בניגון פסח לפני ברכת המזון את מזמור "שיר המעלות בשבו יי את שיבת ציון" ואחריו הפסוקים "תהלת יי"י" "ואנחנו נברך" "הודו ליי"י" "מי ימלא" (ויש הנהיגים באופן שונה קצת).

בִּרְוֶה

אחר אכילת אפיקומן מוזגים כוס שלישית ומברכים עליו ברכת המזון. אין להשאיר על השולחן פתיתים אם יש עמו שלמה.

בעל הבית מזמן, פותח ואומר: בְּרוּתִי וְיִיר וְאֶלְעָן בְּעִנְשָׁן
 המסובים עונים: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

אֲכַכְךָ לֹא נוֹרָא עֲלִילָה	אֲשֶׁר צִוְּנוֹן עָלֶי נִגְלָה	זַעַת הִגִּיעַ אוֹתִי לְגִמְלָה	זִכּוֹת דֶּם פֶּסַח וּדֶם מִילָה
גַּם עַל צִדּוּי נוֹף בֹּא צִעֲלִילָה	גִּיבּוֹר צִדְּכָה אוֹתָם כִּילָה	דְּגוּל שִׁמְעָה אֲנַתָּה סִגּוּלָה	דּוּדִי רַד אוֹתָם לְגִמְלָה
הֶסֶם קֵץ לְכָל תַּחֲלָה	הוֹפִיעַ שְׁנִית אוֹתָנוּ לְגִלְלָה	וּבְאִוִּיצִינוּ תַּשִּׁים כֻּלָּה	וְאוֹתָנוּ תַּחַן לֶשֶׁם וּלְתַהֲלָה

זכור לנו זכות יציני מנפלה ... (החמשוך חסר וחבל על דאבדון)

חמזמן אומר: בְּרִשִׁית [בְּהֵנִים/ מוֹדִי הֶרֶב/ אָבָא מֵאָרֶץ/ קִרְנִי וְרִגְנִי - וְ] בְּרוּתִי

נְבָרָךְ (בַּעֲשֶׂרָה מוֹסִיף: [אֵי־הֵינִי] שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלֹו [וּבִטְבוֹב חֲיִינוּ]:

והמסובים עונים, ואחריהם חוזר החמזמן:

בְּרִינֶךְ (בַּעֲשֶׂרָה: [אֵי־הֵינִי] שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלֹו וּבִטְבוֹב חֲיִינוּ:

ואומר המבדך: [בְּרִינֶךְ מִשְׁבִּיעַ רַעֲבִים בְּרִינֶךְ הוּא וּבְרִינֶךְ שְׁמוֹ:]

בְּרוּךְ אַתָּה
 הַיּוֹם אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוֹבוֹ
 נָתַן לָחֶם לְכָל-בָּשָׂר
 וּבְטוֹבוֹ הַגָּדוֹל
 וְאַל יִחְסַר לָנוּ לְעוֹלָם וָעֶד
 כִּי הוּא זֶן וּמַפְרִיֵּס לְכָל
 יְיָ אֱחִינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם
 בָּחַן וּבְחָסֵד וּבְרַחֲמִים
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
 תָּמִיד לֹא חִסַּר לָנוּ
 בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל
 וּמִכֵּין מְזוֹן לְכָל אֲשֶׁר בָּרָא.

ל' מִהֶלֶל בְּפֶסַח וְלָחֶם חֵכִילֵת עוֹנִי כִּי בּוֹ פָּדָה נִבְרַכְךָ בְּכָל עֵת.
 הַלֵּלָה וְהַשְׁקֵפָה זָרַע נֶס עֲשֵׂי עֲגוּלָה, כִּפְתּוּב וּמִקְרָא אֲכַרְהֶם הָאֱלֹהִים אֶל-שָׂרָה וְיִצְחָק מִהֲלִי שָׁלֹשׁ סָאִים חֲמֹחַ סֵלֶת לְגִישִׁי וְעֵשִׂי עֲגוּלָה:
 ל' כִּנְשָׁב שִׁחִי בְּגִזּוֹן בּוֹט לְפֶסַחִי בְּפֶסַח גִּגְנִי וּפֶסַחִי
 הוֹ כְּלָאֵן הַפִּיעִנִי וְעַל אֲכַרְהוּ נֶשְׁאֵנִי בְּפֶסַח יִצְדָּ טוֹב זְכֻדְנִי
 כִּפְתּוּב לֹא-חֲסַכְךָ עָלַי חֲמִיז שְׂבַעַת יָמִים תִּאֲכַל-עָלַי מִזֹּת לָחֶם עֲנִי כִּי בְחַפְזוֹן יִלְאֵת מִאֲרָז מַלְאִים לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת-יָוֶם גְּמֻלָּתְךָ מִאֲרָז
 מַלְאִים כָּל יָמֵי חַיֶּיךָ: וְנִלְמַד: פּוֹתֵחַ אֶת-יִגְדְךָ וּמַשְׁצִיעַ לְכָל-חַי לְלוֹ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַיּוֹם אֶת הַכֹּל:
 נִוְדָה לָךְ יְיָ אֱחִינוּ
 אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וּרְחֻבָּה
 וְעַל שְׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 וְעַל בְּרִיתְךָ שְׁחַתְמָתָהּ בְּבִשְׁרָנוּ
 וְעַל חֻקֶּיךָ שְׁהוֹדַעְתָּנוּ
 שְׂאֵתָה חוֹנֵן וּמְזַמֵּן לָנוּ תָּמִיד
 וְעַל כָּלֵם יְיָ אֱחִינוּ
 תַּתְּבָרֶךְ שְׁמוֹ בְּפֹה כָּל חַי
 עַל שְׁהִנַּחֲלָתָהּ לְאַבּוֹתֵינוּ (י"א שְׁהִנַּחֲלָתָנוּ)
 בְּרִית וְתוֹרָה חַיִּים וּמְזוֹן
 וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים
 וְעַל תּוֹרָתְךָ שְׁלֵמִדְתָּנוּ
 וְעַל חַיִּים חֵן וְחֶסֶד וּמְזוֹן
 בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה.
 אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִין אוֹתְךָ
 תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּמִדָּה דָּשָׁא מִאֲרָז חֲרָגִים, גְּמֻלָּה.
 זֹאת חֲקֹת הַפֶּסַח טְהוֹרֵת וְיָדִידִים,
 כִּפְתּוּב
 שְׁמֹל אֶת-חֲדָשׁ הַחֲזִיב וְעֵשִׂית פֶּסַח לַיּוֹם לְחֵידָה כִּי בְחֻלָּה הַחֲזִיב הוֹלִיחָךְ יְיָ לְחֵידָה מִמַּלְאִים לִלְלָה:
 טָלְלִי בְּהַשְׁגֵּנוּ פְדוּת וְיָאֵר בְּשִׁמְחָה וּבְחֵדוּת בְּפֶסַח פֶּרֶת בְּרִית עֲדוּת
 מִלְּבָשׁ יִשַׁע אֶחָד לְהַעֲדוּת נֶשְׁאִיחוּ מִטּוֹף אִזְ לְפִדּוּת נֶשְׁאִיחוּ שֶׁשׁ אֶחָד לְחֵדוּת
 וְאֶמְנָתָם, זִמְדָּ פֶסַח הוּא לַיּוֹם חֲסֵר פֶּסַח עֲלִי-בָקִי גִּיְיִשְׁרָאֵל בְּמַלְאִים
 כִּפְתּוּב.

בְּגִזּוֹן אֶת-מַלְאִים וְאֶת-בָּקִיעֵי הַלֵּל וְיָקֵד הַעֵם וְיִשְׁתַּחֲוּ:
 וְנִלְמַד: וְאֶכְלָתָהּ וּשְׂבַעְתָּהּ וּבְרַכְתָּהּ אֶת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ
 עַל-הָאֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לָךְ: ע"כ.
 אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ
 וּבִישׁוּעַתְךָ תָּרוּם וְתִגְבִּיהַּ קִרְנֵנוּ
 וְנוֹדָה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֵלָה
 עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמְּזוֹן:
 וְזָכַר לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
 וְנִקְמֵנוּ מִהֲרָה מִשְׁנֵאֵינוּ
 וּמִטּוֹבְךָ תִּשְׁפִּיעַ נִפְשׁוֹתֵינוּ
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ

35

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלְךְ הָעוֹלָם
הָאֵל אֲבִינוּ מִלְכֵנו אֲדִירֵנו גָּאֹלֵנו
רוֹעֵנו רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל
שֶׁבְכָל יוֹם וַיּוֹם הוּא מְטִיב עִמָּנוּ
הוּא גִמְלָנוּ [הוּא גִמְלָנוּ]
חֵן וְחֶסֶד וְרֻחַ וְרַחֲמִים
וְכָל טוֹב:

הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִתְפָּאֵר לְנֹצֵחַ נֹצְחִים:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִתְהַדָּר לְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
הֶרְחַמֵּן. הוּא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכָבוֹד:

ביום חול יכול להוסיף הרחמן כל מה שהוא חפץ, למשל:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִצְיָלֵנוּ מִעֲנִיָּוֹת:

הֶרְחַמֵּן הוּא יִצְיָלֵנוּ מִדִּינָהּ שֶׁל גִּיהֶנֶם:
הֶרְחַמֵּן הוּא יְהִי לָנוּ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ וּמִשְׁעָן וּמִקְשָׁת בְּכָל מָקוֹם:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִמְלֹךְ כָּל מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ לְטוֹבָה:
הֶרְחַמֵּן הוּא יָרוּם קִרְיָנוּ לְמַעְלָה לְמַעְלָה וְיִשְׁפִּיל כָּל שׂוֹנְאֵינוּ לְמַטָּה לְמַטָּה:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִנְקוּם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדָיו הַשְּׂפוּדִים:
אִי נְמוּ:

הֶרְחַמֵּן. הוּא יִשְׁבֹּר עַל גִּזְרֵי מַעַל צֹאנֵרֵנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמִיּוֹת לְאֶרֶץ צִנּוֹ:
הֶרְחַמֵּן. הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה מִרְכָּבָה בְּבוֹתָ זֶה וְעַל שִׁלְחָן זֶה שֶׁאֵכְלֵנוּ עָלָיו: אִם אֵכְלוּ בִּדְרֵךְ אוֹ בְּבֵית עֵרֶל אוֹ בְּבֵית מְשׁוּמָד לַחֲכֵיס, מִשְׁמִיטִים אֶת הַמִּילִים בְּבֵית זֶה וְעַל שִׁלְחָן זֶה שֶׁאֵכְלֵנוּ עָלָיו, וְיֵשׁ הַמוֹסִיפִים תַּחְתֵּיהֶם אֶת הַמִּילִים: בְּמָקוֹם הַלִּיכְתֵּנוּ וּבְמָקוֹם וְשִׁיבְתֵּנוּ עַד עוֹלָם:
הֶרְחַמֵּן. הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ הַנִּבְיָא זְכוּר לְטוֹב. וְיִבְרַךְ אוֹתֵנוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ [אִם יֵשׁ עֵרֶל אוֹ מְשׁוּמָד לַחֲכֵיס מוֹסִיפִים: בְּנֵי בְרִית] בְּשֵׁמוֹ:

נַחֲנוּ לוֹמֵר בְּרַכַּת הָאוֹרֵחַ בְּנוֹסַח זֶה (וְיֵשׁ שְׁמוֹסִיפִים לִפְנֵי מִמְרוֹם אֶת הַנוֹסַח שֶׁבִּגְמָרָא וְכֵן הוּא בַּעַז חַיִּים מְלֻוֹדוֹן וּבִמְחֻזָּ"ו):
הֶרְחַמֵּן. הוּא יִבְרַךְ אֶת [אֲבָא] מֵאֲרִי בַּעַל הַבֵּית הַזֶּה. וְאֶת [אֲמִין] מִרְתִּי בַּעַל הַבֵּית הַזֶּה. אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זֶרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ. כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. בְּכָל מָקוֹל כָּל כֵּן יִבְרַךְ אוֹתֵנוּ [אִם יֵשׁ עֵרֶל אוֹ מְשׁוּמָד לַחֲכֵיס מוֹסִיפִים: בְּנֵי בְרִית] כָּלֵנוּ יַחַד בְּבִרְכָּה שְׁלֵמָה. וְנֹאמַר אֲמֵן:
מִמְרוֹם יִלְמוּ עָלֵינוּ וְעָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתִּהְיֶה לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם. וְנִשָּׂא בְּרָכָה מֵאֵת יְיָ וְיִבְרַכְהָ מֵאֵת יְיָ שֶׁנֶּעֱנוּ. וְנִמְצָא חֵן וְשָׂכָל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאֲדָם:

נַחֲנוּ לַחוֹסֵף בִּקְשׁוֹת אֵלוּ:
בִּשְׁבֹּת: הֶרְחַמֵּן הוּא יִתְחַלְלֵנוּ לַיּוֹם שֶׁכָּלֵנוּ שָׁבַת וּמִנוּחָה לַחַיִּי הָעוֹלָמִים:
בְּיוֹם טוֹב: הֶרְחַמֵּן הוּא יִתְחַלְלֵנוּ לַיּוֹם שֶׁכָּלֵנוּ טוֹב וְיֵשׁ מוֹסִיפִים: יוֹם שֶׁכָּלֵנוּ אֶרֶץ. יוֹם שֶׁהַצְּדִיקִים יוֹשְׁבִים וְעִסְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנִתְּנִים מִזֵּי הַשִּׁבְיָה [וְהָאֵל חֲלָקֵנוּ עִמָּהֶם]: וְיֵשׁ מוֹסִיפִים: הֶרְחַמֵּן הוּא יִתְחַלְלֵנוּ בְּמִתְרָה בְּרִינָה:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִזְכֵּנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

מְגִדָּל יִשׁוּעוֹת מִלְכּוֹ
לְדָוִד וּלְזֶרְעוֹ עַד־עוֹלָם:
הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל.
וְעֲשֶׂה חֶסֶד לְמַשִּׁיחוֹ
עֲשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמֵי
וְאֲמָרוֹ אֲמֵן:

37

את השמש למשלת ביום כי לעולם חסדו:	מוצאותיו מאורותיו:	ברקים למער עשה	ועדתי זו אלמדם	אם ישמרו בחדו בריתי
את הירח ויבקים למשלות בלילה כי לעולם חסדו:	מאדם עד בהמה:	שהבה בכורי מצרים	ישוב לכסא לך:	גם בהנה ער ער
למכה מוצרים בבכורותם כי לעולם חסדו:	בתוכי מצרים:	שלהן אות ומפתים	אז למשך לו:	כרית יי בציון
ויצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו:	שהנה נים רבים	בפרעה ובכל עבדיו:	פח אשכ כי אחיה:	זאת מנחתי ער ער
ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו:	לסיחון מלך האמרי	והרג מלכים עצומים:	אכזניה אשכ כי אחיה:	צידה ברח אכר
לענר ים סוף לגורים כי לעולם חסדו:	ולכל ממלכות ענן:	ולענן מלך הקנן	וחסדיה נון רגנה:	וכתיה אלכיש נע
והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו:	נחלה לישראל עמו:	ונתן ארצם נחלה	עבתי נר למשתי:	שם אצמתי קרן לדג
והעיר פרעה וחי לו בים סוף כי לעולם חסדו:	י וזכר לדרדור:	י שמת לעולם	ועליו יציו מרו:	אויביו אלכיש נע
למוליד עמו במדבר כי לעולם חסדו:	ועל עבדיו יתנחם:	כריתו יי עמו		
למכה מלכים גדלים כי לעולם חסדו:	מעשה יי אדם:	עצבי חמים בקר ותב	שבת חמים נס חדר:	הנה מה טוב ומה נעים
והרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו:	ענינם להם ולא יראו:	פח להם ולא ידברו	ידה על הנון ונח אחרו	כשמן המון על הראש
לסיחון מלך האמרי כי לעולם חסדו:	אף אין שירותי בפינם:	אניס להם ולא יאנו	כשל חרפו שור על חרבי ציון	שור על פ מוחיו:
ולענן מלך הקנן כי לעולם חסדו:	כל אשר בפעם בהם:	במוהם יהיו עשיהם	חיים עד העולם:	כי שם אנה יי את הברכה
ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו:	ירא יי ברכו את יי:	בית ישראל ברכו את יי:	כל עבד יי	שיר המעלות
בנחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו:	שכן ירושלם	ברוך ה' מצינו	שאירכם קרש	הנה ברכו את יי
אשכפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו:		הללנו:	וברכת יי מצינו	העמדים בבית יי פלילות:
ויפרקנו מצרנו כי לעולם חסדו:		הודו ליי בירמוב		עשה שמם ואני:
נתן להם ללך בשר כי לעולם חסדו:		הודו לאתי האלהים		תללו יי
הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:		הודו לארץ הארנים		הללו את יי
		לעשה נפלאות גדלות לבדו		שעמדים בבית יי
		לעשה השמים בתבונה		הללו בירמוב יי
		לדקע הארץ על הפנים		כריתו בירמוב יי
		לעשה אורים גדלים		כריתו בירמוב יי

תְּבַרְךָ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱהִינוּ
תִּפְאָר ותרומים זכרך מלפנו תמיד
אתה א
מלך גואל ומושיע
בְּכָל עַת צָרָה וצִיּוּקָה
אָלָא אַתָּה
אֵלֶּה כָּל בְּרִיּוֹת
הַמְּהַלֵּל בְּכָל־הַתְּשַׁבְּחוֹת
וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים
הַמְעוֹרָר יְשָׁנִים
וְהַמְּסִיחַ אֲלֵמִים
וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים
לְךָ לְבָדְךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים.

יִאמְרוּ גְּלוּיָי יְיָ אֱשֶׁר גָּאֵל מִיָּד כָּר
וְהַמְּקַדֵּם זָכָה עַם הוּא לִי
שְׂמֵחִים וְעוֹבִי לֵב עַל־הַפְּעוּזָה
פֶּסַח הוּא לִי אֱשֶׁר פֶּסַח עַל־צָפְתִּי בְּגֵי מִתְּחַלֵּל
אוֹמְרִים - חָלוּ פִינוּ מִלֵּא שִׁירָה כִּים.

וְלִשְׁוֹנֵנוּ בְּהִמּוֹן גְּלוּיָי
וְעֵינֵינוּ בְּשִׁמְשׁ וִירַח

תְּמַלֵּךְ, יְבִאָו וְיִגְדְּלוּ לְקַדְּתוֹ אֱשֶׁר יוֹד לֹא תִקְרָר
תְּעַדָּה, וּמִצְבֵּיכֶם יִצְיָא מִמֶּנִּים בְּצִלְמֵנוּי
תִּשְׁתַּבַּח, סוֹדֵנִי פֶסַח שִׁירָתְךָ לְנוֹבְבָה
תִּשְׁתַּבַּח, פּוֹאֵחִים לֹמֵר זֶה זָכָה צִהֲבָהוּ חֵדֶר־כָּר מִתְּחַלֵּל
תִּשְׁתַּבַּח, נֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ בְּכִלְמֵאֲוִים

נְשַׁמַּת כָּל חַי
וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר
מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם
וּמִבְּלַעֲדֶיךָ אֵין לָנוּ
פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמַפְרִיֵּס וּמַרְחֵם
אֵין לָנוּ מֶלֶךְ
אֵלֶּי הָרָאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים
אֲדוֹן כָּל תּוֹלְדוֹת
הַמְּנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד
יְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן
וְהַמְּקִיץ רְדוּמִים
וְהַמְּתִיר אֲסוּרִים
וְהַזּוֹקֵף כְּפּוֹפִים

נְשַׁמַּת וְלִידָה הַחֹלִים מִמֶּלֶךְ
נְשַׁמַּת וְנִגְדִּי וְיָנוּ כְּסֹג חֲרוֹת לְמִנּוּי
נְשַׁמַּת סֹגֵרִי נוֹף אֱשֶׁר גָּאֵלָה לָךְ צִהֲבָה
נְשַׁמַּת פְּרוּיָה אֲשֶׁר פְּדִית בְּגִלְדֶּךָ הָלַךְ
נְשַׁמַּת הַמִּיטְלִים לְחֶסֶד לְ חַי וְחַיִּים

אֵלֹהֵינוּ מִלֵּא שִׁירָה כִּים
וּשְׁפָתוֹתֵינוּ בְּמַרְחֵבִי רָקִיעַ

וַיְדִינוּ כְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם

אֵין אֲנוּ מִסְפִּיקִין

יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ

עַל אַחַת

שְׁעִשִּׁית עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעַמָּנוּ:

יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בְּרָעַב וּנְתָנוּ

וּמִחֲרֹב הִצַּלְתָּנוּ

וּמִחֲלָאִים רָעִים רַבִּים וּנְאֻמָּנִים

עַד הִנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ

אֵל תַּטְשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

עַל כֵּן

וְרוּחַ וּנְשָׁמָה

וְלִשׁוֹן

הֵן הֵם

וִירוֹמָמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיַּקְדִּישׁוּ וַיַּמְלִיכוּ

כִּי כָל פֶּה לָךְ יוֹדָה.

כָּל בֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע.

וְכָל לִבָּבוֹת יִירָאוּךָ

בְּדָבָר שְׂכָתוֹב

יְיָ מִי כָמוֹךָ

וְעָנִי וְאַבְיוֹן מִגִּזְלוֹ:

וּמִי יִשְׁוֶה לָךְ

הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא

קִנָּה בְּרַחֲמָיו שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

וּנְבָרַךְ אֶת שֵׁם קְדֻשָּׁךְ.

וְיִדְּלֵנוּ כְּאֵילֹת

לְהוֹדוֹת לָךְ

וּלְבָרַךְ אֶת שְׁמֹךָ

מֵאֲלֶיךָ אֱלֹהֵי וְרַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת

מִמַּצְרִים וְאֵלְתָּנוּ

מִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ

וּבִשְׁבַע כָּלִּלְתָּנוּ

וּמִדָּבָר מִלִּטְתָּנוּ

דִּלִּיתָנוּ:

וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסִדֶיךָ, אֱלֹהֵינוּ.

לְנִצָּח:

אֲבָרִים שְׁפִלְגָתָ בָּנוּ.

שְׁנַפַּחְתָּ בְּאַפִּינוּ

אֲשֶׁר שָׁמַתָּ בְּפִינוּ.

יִזְדּוּ וַיִּבְרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ

אֶת שְׁמֹךְ מִלִּבָּנוּ:

וְכָל לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּע.

וְכָל קוֹמָה לִפְנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה.

וְכָל קָרֹב וְכָלִיזָּת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ

כָּל עֲצָמוֹתַי | תִּאֲמַרְנָה

מִצִּיל עָנִי מִחֲזֹק מִמָּנוּ

מִי יִדְמֶה לָךְ

וּמִי יַעֲרֹךְ לָךְ.

אֵל עֲלִיוֹן

נִחַלְלָךְ וּנְשַׁבְּחָךְ

כָּאֲמֹר,

לְדוֹר |

וְכָל-קָרְבִי אֶת-שֵׁם קְדֻשָּׁ:

הַגָּדוֹל בְּכִבוֹד שְׁמֹךְ

בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֶת-יְיָ

הָאֵל בְּתַעֲצוּמוֹת עֲזָךְ

הַגִּבּוֹר לְנֶצַח

הַמִּלֵּךְ

רָם וְנִשָּׂא. שׁוֹכֵן עַד, מְרוֹם.

וְכַתוּב רַגְנֵי צַדִּיקִים בְּיָיִ.

בְּפִי יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל

וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדַּשׁ

וּבִמְקַהֲלוֹת

בְּרָנָה יִתְפָּאֵר שְׁמֶךָ מִלְכֵנוּ

שָׁכֵן

לְפָנֶיךָ

לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח

לְבָרֶךְ וּלְעֲלֹה וּלְקַלֵּס

שִׁירוֹת וּתְשַׁבְּחוֹת

וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרָאוֹתֶיךָ

הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא.

וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ.

לְיִשְׂרָאֵל נֶאֱמָה תִּתְהַלֵּל:

וּבְדַבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ

וּבִקְרֹב קְדוֹשִׁים תִּתְרוֹמֵם.

רַבְבוֹת עִמָּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר.

חֹבֶת כָּל הַיְצוּרִים.

יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ

לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְתַהַדֵּר

עַל כָּל דְּבָרֶיךָ

דָּוִד בֶּן יִשִּׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחְךָ:

וּבְכֹן יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְכֵנוּ

מִצִּית עֲבָדִים לֹא פָדִינוּ

אֲזָנָה יְיָ גְדוֹל וְנוֹרָא

נֶאֱמָר וְאֲדִיר שׁוֹכֵן שְׁמַיִם

יְיָ נִשְׂא וְכֵס יוֹאֵךְ וְלִמְעִים

דָּן הָאֵל שֶׁשֶׁעֲבָדוּ בָהֶם

וְהֵאָזִינָה הַלְלוֹהָ בְּעֲלָמָה

דְּבָרוֹ הָאֵל לֹא חֹלֵב לֵבָב

חֲנוּן וְרַחוּם טוֹב וְנֶאֱמָר

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד

הֵאָזִינָה הַלְלוֹהָ וְהַקְדִּישׁ

כִּי לָךְ נֶאֱמָה

שִׁיר וּשְׁבַחָה הַלֵּל וְזִמְרָה

נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תִּתְהַלֵּל וּתִתְבָּרַךְ

בְּרַכּוֹת וְהוֹדָאוֹת

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ

אֵל הַהוֹדָאוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלְאוֹת.

מִלֵּךְ. אֵל חַי הַעוֹלָמִים:

לפי המבואר ברוקח מי ששונה ארבעה כוסות שותה את הכוס הרביעי כאן, ומי ששותה חמשה כוסות שותה (את הכוס הרביעי לפני הלל הגדול [ולאחר יהללך עם חתימה]) ואת הכוס החמישי אחרי הפיוטים (ונראה הטעם דלדעת הרשב"ם שאין כוס חמישי, אם שותהו כאן במקומה של הכוס הרביעי אפשר להחשיב את הכוס הרביעי ששתה לכוס נוסף בין השלישי לרביעי שלא כדון, מה שאין כן אם שותה לאחר הפיוטים נמצא שחשדים את שתיית הכוס הרביעי –

ואחר סיום הסדר הוסיף כוס שזה לא נתבאר בגמרא (לאיסור), אמנם פשט המנהג על פי המהר"ם שאף ששותים רק ארבעה כוסות שותים את הרביעית לאחר הפיוטים כדי שלא יהא צמא כשישכב.

אז רוב נסים הפלאה בלי'לה. ובראש [מייא בקל] אשמורות זה הלי'לה. ובכן ונתין ב'חצי הלי'לה.
דנת מלך גר בקלום הלי'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה. הפחית ארפי באמש ליל'לה.
זרע בכורי פתרוס מחצת ב'חצי הלי'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה.

יען מהרף לנפח אויז הובשת פגריו בלי'לה. קרע בל ומצבו באישו ליל'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה.
משתכר בכלי קרש נהרג בו בלי'לה. נושע מבור אריות פותר בעתותיו ליל'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה.

עוררת נקחה עליו בגדר שנת ליל'לה. פירה תדריו לשומר מה מלי'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה.
קרב יום אשר הוא לא יום ולא ליל'לה. רם הודיע כי לך יום אף לך ליל'לה. שומרים הפקר לעירך כל היום וכל הלי'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה.

המנהג הנפוץ בחוץ לארץ לומר בליל שני את הפיוט 'אומץ גבורותיך' במקום 'אז רוב נסים', ויש נוהגים לומר את שניהם בשני הלילות, ובארץ ישראל שיש רק לילה אחד אומרים בו את שניהם :

אומץ גבורותיך הפלאה בפסח. ובראש כל מועדות נשאת פסח. ובכן ואמר'ם [ב'ח-פסח]
דלתיך דפקת כחם היום בפסח. ונתין ב'חצי הלי'לה. ונתין ב'חצי הלי'לה.
זעמו סדומיים ונתנו באש בפסח. חלץ לוש מ'ם ומוצות אפה בקץ פסח. ונתין ב'חצי הלי'לה.

י' ראש כל און מחצת בלי'ל שמור פסח. פכיר על בן בכור פסחת בדם פסח. ונתין ב'חצי הלי'לה.
מסגרת סגרה בעתותי פסח. נשמרה מדין בצליל שעורי עומר פסח. ונתין ב'חצי הלי'לה.

עוד היום בגוב לעמוד עד נעה עונת פסח. פס יד פתחה קלעקע ציל בפסח. ונתין ב'חצי הלי'לה.
קהל כנסה תרסה צום לשלש בפסח. ראש מבית דשע מחצת בעין חמשם בפסח. שני אלה תבע רבא לעוצית בפסח. ונתין ב'חצי הלי'לה.

עורך הסדר פותח ואומר "כי לו נאה כי לו יאה" והמסובים חוזרים אחריו, ואומר עורך הסדר "אדיר במלוכה" וכו' עד "לך ייי הממלכה" ועונים המסובים "כי לו נאה כי לו יאה", ואומר עורך הסדר "דגול במלוכה" עד "לך ייי הממלכה" ועונים המסובים "כי לו נאה כי לו יאה" וכן הלאה עד גמירא. (הגירסא ע"פ כתב היד שתחת ידי – אם כי אינני בטוח שאין נוסח הדפוסים עדיף עליו בזאת)

אדיר במלוכה. בחור פתל'קה. גרודיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
דגול במלוכה. הרור פתל'קה. ונתיקו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

יד במלוכה. חסין פתל'קה. טפסריו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
אה יחיד במלוכה. פכיר פתל'קה. למודיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

מלך במלוכה. נאור פתל'קה. סביביו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
עזוז במלוכה. הודה פתל'קה. צבאיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

קדוש במלוכה. רחום פתל'קה. שנאניו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
תקין במלוכה. תמים פתל'קה. תמיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

אדיר במלוכה. בחור פתל'קה. גרודיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
דגול במלוכה. הרור פתל'קה. ונתיקו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

יד במלוכה. חסין פתל'קה. טפסריו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
אה יחיד במלוכה. פכיר פתל'קה. למודיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

מלך במלוכה. נאור פתל'קה. סביביו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
עזוז במלוכה. הודה פתל'קה. צבאיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

קדוש במלוכה. רחום פתל'קה. שנאניו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
תקין במלוכה. תמים פתל'קה. תמיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

אדיר במלוכה. בחור פתל'קה. גרודיו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.
דגול במלוכה. הרור פתל'קה. ונתיקו יאמרו לו: לך וילך. לך אף לך. לך היא לך. לך יי הממלכה. בי לו נאה. בי לו יאה.

לְשֹׁנָה הַבֹּאָה בִּירוּשָׁלַם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

ושותים את רוב הכוס בהסיבת שמאל (ובכוס חמישי כתב הרוקח ששותין בלא הסבה), ואחר כך מברכים ברכה אחרונה:

(הנוסח כאן על פי הרוקח בסידור ועיין בהערה 4 לעיל): בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהִנְחִילָתָ לְאַבּוֹתֵינוּ לֶאֱכֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשַׁבּוֹעַ מִטּוֹבָהּ רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ {עַל־ינוּ} עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירְךָ כִּי אַתָּה טוֹב וּמְטִיב לְכָל בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאֶרֶץ וְעַל פִּירוֹתֶיהָ/פְּרֵי גִפְנָה {על יין חו"ל על הָאֶרֶץ וְעַל הַפִּירוֹת/פְּרֵי הַגֶּפֶן}:

נִרְצָה

אם עשית כסדר הזה אזי כבר רצה האלים את מעשיך.

חֲסֵל סִדּוּר פָּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כָּכָל מְשַׁפְּטוֹ וְחֻקָּתוֹ:
כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ:
זֶה שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמִים קָהֵל מִי מָנָה:
קָרַב נִהַל נְטָעֵי כֶּנֶה. פְּרוּיִים לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

אחר גמר הסדר נוהגים בני אשכנז לומר פיוטים אלה:
עורך הסדר אומר "אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב" והמסובים עונים "במהרה במהרה" עד "בנה ביתך בקרוב", וחוזר עורך הסדר ואומר "בחור הוא יבנה ביתו בקרוב" ועונים המסובים כנ"ל, וכן הלאה עד גמירא. ויש נוהגים כדי לקצר לכלול כמה ביחד כדרך שנדפס בהגדות ויש בזה כמה גירסאות בהגדות השונות ואין קפידא בזה (אך כולם שוים שהראשון עומד בפני עצמו).

אֲדִיר הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה. בְּמַהֲרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב. אֲ בְנֶה אֲ בְנֶה. בְּנֶה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב:
בְּחֹר הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה. בְּמַהֲרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב. אֲ בְנֶה אֲ בְנֶה. בְּנֶה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב:
גָּדוֹל הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה. בְּמַהֲרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב. אֲ בְנֶה אֲ בְנֶה. בְּנֶה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב:
דָּגוּל הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה. בְּמַהֲרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב. אֲ בְנֶה אֲ בְנֶה. בְּנֶה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב:
הַדּוּר הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה. בְּמַהֲרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב. אֲ בְנֶה אֲ בְנֶה. בְּנֶה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב:

יבנה ביתו בקרוב.	ותיק הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	זכאי הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	חסיד הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	טהור הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	יחיד הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	כביר הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	למוד (לוחם) הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	מלך הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	נזרא הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	סגיב הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	עוזו הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	פודה הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	צדיק הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	קדוש הוא.
א בנה א בנה. בנה ביתך בקרוב:	במהרת. במהרת. בימינו בקרוב.
יבנה ביתו בקרוב.	רחום הוא.

בְּמִהְרָת. בְּמִהְרָת. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֲלֵ בְנֵה אֲלֵ בְנֵה. בְּנֵה בִיתְךָ בְּקָרוֹב:
שׁוֹרְ הוּא. בְּנֵה בִיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמִהְרָת. בְּמִהְרָת. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֲלֵ בְנֵה אֲלֵ בְנֵה. בְּנֵה בִיתְךָ בְּקָרוֹב:
תְּקִיף הוּא. בְּנֵה בִיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמִהְרָת. בְּמִהְרָת. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֲלֵ בְנֵה אֲלֵ בְנֵה. בְּנֵה בִיתְךָ בְּקָרוֹב:

בליל שני של חג הפסח מתחילים לספור ספירת העומר.
בחוץ לארץ שהוא יום טוב שני של גלויות נוהגים בליל הסדר השני לספור בבית הכנסת אחר תפילת ערבית. אכן במרבית ההגדות הדפיסו את הספירה כאן בסוף ההגדה, על פי מנהגו של המקובל האיטלקי הגדול הרמ"ע מפאנו, שהוא בהגדת ויניציאה, וממנה הועתק לשאר ההגדות, למרות שבמקור לא היה זה המנהג באשכנז, מלבד למי ששכח לספור לפני ההגדה, כגון נשים שלא התפללו בבית הכנסת:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעוֹמֶר שְׁתֵּי יָמִים
יוֹם אֶחָד:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵּי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיבָּנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמִהְרָה בְּיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ:

הפיטוּ בלשון אשכנז (יידיש-דייטש) 'אלמעכטיגר גאט', שנתחבר בשלהי ימי הראשונים, הוא מעין תרגום של הפיוט 'אדיר הוא' ומושר באותו ניגון עצמו של 'אדיר הוא'. מכל תרגומי הפיוטים של ההגדה, נתחבב 'אלמעכטיגר גאט' ביותר, הן על גדולי ישראל והן על המוני בית ישראל. בהגדות המאוחרות נשמטו התרגומים העתיקים הללו, אך נמצאו מדפיסים שהמשיכו להדפיסו. עד ימינו אלה, גם בקרב משפחות שכבר מתקשות להבין את משמעותן המדויקת של המילים הללו בגרמנית עתיקה, ממשיכים לשיר אותו ברוב רגש. מחמת חשיבות הפיוט הזה, מאחלים איש לרעהו בבית הכנסת בליל פסח: 'באו גוט' (בנה טוב) על פי המסר של המילים שלפנינו 'בויה דין טעמפל שירה'. את המילה 'בויה' בפיוט שלפנינו לפי היידיש המערבית המקורית הוגים כמו בגרמנית המדוברת: 'באו', כפי שמקובל להגות בכל מקום בו מופיע ביידיש מערבית ארכאית הכתיב 'וי'. יש שינויים לא מעטים בנוסח השיר בין ההגדות השונות, ולפנינו הנוסח של 'אלמעכטיגר גאט' כפי שנדפס ברוב ההגדות הוותיקות, בתוספת תרגום צמוד וניקוד שלא היה קיים בעבר, כדי להקל על בני זמננו להבין את התוכן ולהגות את המילים נכונה (התרגום והניקוד מבעל המחבר ספר שרשי מנהג אשכנז):

אֲלֵמֶעכְטִיגֶר גָּאט נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

אֲלִזוֹ שִׁיר אוֹנֵן[ד] אֲלִזוֹ בַּאֲלֵד אֵין אוֹנֵזֶרֶן טַאגֵן שִׁירָה. יָא שִׁירָה.

נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

תרגום: אֵלִים כֹּל יִכּוֹל, עֲתָה בָנָה אֶת מִקְדָּשְׁךָ, בְּמַהֲרָה, וּבִכֵּן מַהֲרָה, בִּימֵינוּ, בְּמַהֲרָה, כֵּן, בְּמַהֲרָה, עֲתָה בָנָה, עֲתָה בָנָה, עֲתָה בָנָה, עֲתָה בָנָה מִקְדָּשְׁךָ בְּמַהֲרָה.

בַּאֲרָמֶה עֶרְצִיגֶר [=רחום] גָּאט נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

אֲלִזוֹ שִׁיר אוֹנֵן[ד] אֲלִזוֹ בַּאֲלֵד אֵין אוֹנֵזֶרֶן טַאגֵן שִׁירָה. יָא שִׁירָה.

נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

גְּרוֹסֶר [=גדול] גָּאט. נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

אֲלִזוֹ שִׁיר אוֹנֵן[ד] אֲלִזוֹ בַּאֲלֵד אֵין אוֹנֵזֶרֶן טַאגֵן שִׁירָה. יָא שִׁירָה.

נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא. נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

דַּעמוֹטִיגֶר [=ענין] גָּאט נוֹן בּוֹיָא דִּיין טַעמֶפֶל שִׁירָה.

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
הוֹכֵר [or=] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
וויִרְדִּיגֶר [=הדור] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
זִיסֶר [=מתוק] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
חַענְטֶר [=רב-חן] גֵּאָט

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
טוּגְלִיכֶר [=מוסרי] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
יִיד־שֶׁר [=יהודי] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
פֶּרַעפֿטיגֶר [=קn] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
לֶעבְנִדִּיגֶר [=n] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,
מַעֲכִטִּיגֶר [=רב-כח] גֵּאָט,

אַלְזוּ שִׁיר אֹנֵן[ד] אֲלֹזוּ בַּאֲלֹד
נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא, נוֹן בּוֹיָא,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,
אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,
נון בויא דיין טעמפל שירה,

נאמה אפטיגער [=מפורסם] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

סענפטיגער [=עדין] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

עביגער [=נצח] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

פּורכטצומער [=נורא] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

צימליכער [=הוגן] גאט

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

קוויגליכער [=מלכות] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

רייכער [=עשיר] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

שיגער [=נאה] גאט,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

תרויטער [=נאמן] גאט

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה, נון בויה, נון בויה, נון בויה,

דוא ביסט גאט אונ[ד] קיינער מער,

אלזו שיר אונ[ד] אלזו באַלד

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

נון בויה דיין טעמפל שירה,

אין אונזערן טאגן שירה, יא שירה,

תרגום: אתה אלהים ואין בלתי, עתה בנה את מקדשך, במהרה, ובכן מהרה, ובכן בקרוב, בימינו, במהרה, כן, במהרה, עתה בנה, עתה בנה, עתה בנה, עתה בנה, עתה בנה מקדשך במהרה.

אחד מי יודע. אחד אני יודע.

שְׁנִי לַוַּחֲתֵי הַכְּרִית. שְׁנִים מִי יוֹדֵעַ.
אֶחָד אֵלֵינוּ שֶׁבְּשֵׁמִים וּבְאָרֶץ: שְׁנִים אֲנִי יוֹדֵעַ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.
שְׁלֹשָׁה אֲבוֹתַי. שְׁנֵי לִנְחֻת הַבְּרִית. אֶחָד אֶהְיֶה שְׂבִשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

אָרבע מי יודע. אָרבע אַני יודע.
אָרבע אַמהות. שלשה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שפושמים ובארץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמֵהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לִוְחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁפָשְׁפָשִׁים וּבֹאֲרָץ:

שָׁשָׁה מִי יוֹדָע. שָׁשָׁה אֲנִי יוֹדָע. שָׁשָׁה סִדְרֵי מַשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לִוְחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשֵׁמִים וּבְאָרֶץ:

שָׁבַעָה מִי יוֹדֵעַ. שָׁבַעָה אֲנִי יוֹדֵעַ.
שָׁבַעָה יָמֵי שִׁבְתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לִוְחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבִּשְׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁמוֹנֶה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִיִּלָּה. שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מַשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לִוְחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁפָשְׁמִים וּבֶאֱרָץ: שְׁמוֹנֶה אֲנִי יוֹדֵעַ.

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יִרְחִי לִידָה.
שְׂמוֹנֶה יָמֵי מִלְּהָ. שְׁבַע יָמֵי שְׁבִתָּא. שֵׁשׁ סְדָרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה.

אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

עֲשֶׂרָה מִי יוֹדֵעַ. עֲשֶׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא. תַּשְׁעָה יִרְחֵי לֵידָה.
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ.
אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵיא. עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא. תַּשְׁעָה יִרְחֵי לֵידָה.
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ.
שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבֻתֵיא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵיא. עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא. תַּשְׁעָה יִרְחֵי לֵידָה.
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מַדְיָא.
שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבֻתֵיא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵיא. עֲשֶׂרָה דְּבָרִיא. תַּשְׁעָה יִרְחֵי לֵידָה.
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.		
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְאַכְלָה לְגִדְיָא.	וְאַתָּא שׁוּנְרָא
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְאַתָּא כִּלְבָּא
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְהִפָּה לְכִלְבָּא.
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְאַתָּא נִירָא
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְאַתָּא מִיָּא
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְאַתָּא מִיָּא
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְאַתָּא מִיָּא
חַד גְּדִיא.	חַד גְּדִיא.	
דִּזְבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִינִי.	וְנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא.	וְאַתָּא מִיָּא

וְאֵתָא תוֹרָא וְשִׁתָּה לְמִיָּא חַד גְּדִיָּא. חַד גְּדִיָּא.
 דִּהֲפָה לְכַלְבָּא דִּנְשָׁף לְשׁוּנְרָא דְּאֶכְלָה לְגִדְיָא דִּזְבֵּן אֶבָּא בְתֵרִי זִוְי.
 חַד גְּדִיָּא. חַד גְּדִיָּא.
 וְאֵתָא הַשׁוּחַט וְשִׁחַט לְתוֹרָא דִּשְׁתָּה לְמִיָּא דְּכֻבָּה לְנוֹרָא דִּשְׁרָף לְחוּטְרָא.
 דִּהֲפָה לְכַלְבָּא דִּנְשָׁף לְשׁוּנְרָא דְּאֶכְלָה לְגִדְיָא דִּזְבֵּן אֶבָּא בְתֵרִי זִוְי.
 חַד גְּדִיָּא. חַד גְּדִיָּא.
 וְאֵתָא מִלְּאֵף הַמֶּנֶּת וְשִׁחַט לְשׁוּחַט דִּשְׁחַט לְתוֹרָא דִּשְׁתָּה לְמִיָּא דְּכֻבָּה לְנוֹרָא
 דִּשְׁרָף לְחוּטְרָא דִּהֲפָה לְכַלְבָּא דִּנְשָׁף לְשׁוּנְרָא דְּאֶכְלָה לְגִדְיָא דִּזְבֵּן אֶבָּא בְתֵרִי זִוְי
 חַד גְּדִיָּא. חַד גְּדִיָּא.
 וְאֵתָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשִׁחַט לְמִלְּאֵף הַמֶּנֶּת דִּשְׁחַט לְשׁוּחַט
 דִּשְׁחַט לְתוֹרָא דִּשְׁתָּה לְמִיָּא דְּכֻבָּה לְנוֹרָא דִּשְׁרָף לְחוּטְרָא
 דִּהֲפָה לְכַלְבָּא דִּנְשָׁף לְשׁוּנְרָא דְּאֶכְלָה לְגִדְיָא דִּזְבֵּן אֶבָּא בְתֵרִי זִוְי
 חַד גְּדִיָּא. חַד גְּדִיָּא.

יש משפחות בהן נהגו לומר אחר 'חד גדיא' את השבח 'אין כאלקינו' בלשון אשכנז כדלקמן (ויש שתרגמו באופן שונה קצת).

עֶס גִּיבֵט קִיין גָּאט ווי אוינזער גָּאט אין פֿאַהיננו.
 עֶס גִּיבֵט קִיין הָער ווי אוינזער הָער אין פֿאדוֹגִיננו.
 עֶס גִּיבֵט קִיין קעניג ווי אוינזער קעניג אין פֿמֶלְכֶננו.
 עֶס גִּיבֵט קִיין הַעלפֿער ווי אוינזער הַעלפֿער אין פֿמוֹשִׁיעֶננו.
 אין פֿאַהיננו. אין פֿאדוֹגִיננו. אין פֿמֶלְכֶננו. אין פֿמוֹשִׁיעֶננו:

ווער אייזט גָּאט ווי אוינזער גָּאט מי פֿאַהיננו.
 ווער אייזט הָער ווי אוינזער הָער מי פֿאדוֹגִיננו.
 ווער אייזט קעניג ווי אוינזער קעניג מי פֿמֶלְכֶננו.
 ווער אייזט הַעלפֿער ווי אוינזער הַעלפֿער מי פֿמוֹשִׁיעֶננו.
 מי פֿאַהיננו. מי פֿאדוֹגִיננו. מי פֿמֶלְכֶננו. מי פֿמוֹשִׁיעֶננו:

וויר דאנקען דען גָּאט אוינזער גָּאט נודָה לֵאָהיננו.
 וויר דאנקען דען הָער אוינזער הָער נודָה לֵאדוֹגִיננו.
 וויר דאנקען דען קעניג אוינזער קעניג נודָה לְמֶלְכֶננו.
 וויר דאנקען דען הַעלפֿער אוינזער הַעלפֿער נודָה לְמוֹשִׁיעֶננו.
 נודָה לֵאָהיננו. נודָה לֵאדוֹגִיננו. נודָה לְמֶלְכֶננו. נודָה לְמוֹשִׁיעֶננו:

גַּעלֶאבֶט אייזט דער גָּאט אוינזער גָּאט בָּרוּךְ אָיִהיננו.

גַּעְלָאבֶט אַיִזט דער הער אונזער הער
 גַּעְלָאבֶט אַיִזט דער קעניג אונזער קעניג
 גַּעְלָאבֶט אַיִזט דער העלפֿער אונזער העלפֿער
 בְּרוּךְ אַהֲרֵינוּ. בְּרוּךְ מַלְכֵנוּ. בְּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ:

דו ביזט דער גאט אונזער גאט
 דו ביזט דער הער אונזער הער
 דו ביזט דער קעניג אונזער קעניג
 דו ביזט דער העלפֿער אונזער העלפֿער
 אַתָּה הוּא אַהֲרֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ:

יש אומרים שאחר ארבעה כוסות אינו רשאי לשתות אלא מים, קפה או תה בלי סוכר.
 כשהולך לשכב ולישן קורא פרשת שמע בלבד וברכת 'יהמפיל', ותו לא צריך.
 אנשי מעשה אינם נועלים את דלתות בתיהם בבריה, כדי להראות את חוזק אמונתם בשמירתו של הקב"ה בליל זה.
 נהגו במשפחות אחדות, להשאיר את קצרת הסדר על השולחן עד למחרת היום, ולהניח את כוסו של אליהו מכוסה כל הלילה על השולחן, וליקח אותו לקידוש היום למחרת.

יש נוהגים לומר כאן את מגילת שיר השירים (הדפסנו לפי הכתיב, וציינו את המקומות שהקרי שונה בעיגול מסורה, ויש לקרוא "רהיטנו" במקום "רחיטנו", "לך" במקום "לכיי", "באחת" במקום "באחד")

מוד ולבונה מכל אבקת דובל: הזה משהו
 שלשלמה ששים נמרים סביב לה מנברי
 ושראל: כלם אתו חרב מלקחיה איש
 חרבו עליהם מוסר בלילות:
 אפריון עשה לו תפול שלמה
 מעצי הלבנון: עמודיו עשה כסף רפידתו זהב
 מרקבו ארזון חבלי רצוף אהבה מבנות
 ורשלים: צאניהן וזאניה בנות ציון בעלך
 שלמה בעשרה עשרה-ליו אמו ביום חתנתו
 ובים שמחת לבו:
 הנך יפה רעית
 הנך יפה עיניו יונים מקעד לצמחת שערך
 בערך העזים שגלשני מתר נקער: שניך בערך
 הקצובות שעלו מן-הרחצה שכלם מתאימות
 וישלך אין בהם: כחוט השני שפליטך
 ומבקרך נאנה שפלה הרמון רקלך מקעד
 לצמחת: כמגדל דודי צוארך בניו לתלפיות
 אלף תמנון תלוי עליי כל שלשי הנמורים: שני
 שרך כשני עפרים תאומי צבנה הרועים
 בשושנים: עד שפוחת היום וגסי העללים אלך
 לי אליה חמור ואל-נבכת חלובנה: סלך
 איתי
 יפה רעיתי ויום אין בך:
 מלבנון כלה איתי מלבנון תבואי תשורו
 מראש אנה מראש שירי ותרמון ממענות
 אריות מהררי נמרים: לבבתי אחתי כלה
 לבבתי באחת מעיניך באחד ענק מצורגך:
 מהיפך בידך אחתי כלה מה-שכב בידך מלון
 ורמי שמנד מכל-בשמים: נפת תחטמה
 שפחמך כלה דבש ותלב תחת לשונך ורמי
 שלמך ברימ לבנון: גל נעיל אחתי כלה
 גל נעיל מעין תחום: שלחך פרנס רמנים
 עם פרי מערים כפרים עם-גדרים: גרדן

באלות השנה אסתערו: ואסתעוריו
 את-האבה עד שסתפן:
 דודי הזהה בא מלל על-ההרים מקפץ
 על-הנבכות: דומה דודי לצבי או לעפר
 האלים הזהה עומד אתר קתלנו משניה
 מן-התללות מצין מן-התפרים: ענה דודי
 ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי-לך:
 כי-הנה קסתי עבר השנים חלף חלף לך:
 הנענים נראו בארץ עת הנמיה הניע וקול
 החור נשמע בארצנו: התאנה הנעה פניה
 והנפנים סוקר נהנו בית קומי לך רעיתי
 יפתי ולכי-לך:
 הסלע בסתר המדרגה הראוי את-מראדך
 השמימי את-קולך כד-קולך ערב ומראדך
 נאנה:
 קטים מחפלים כפרים וכרמינו סוקר: דודי
 לי נאני לו הרעה בשושנים: עד שפוחת היום
 וגסי העללים סב דמה-לך דודי לצבי או
 לעפר האלים על-הרי-בחר:
 מ-שכב בלילות בקשת את שאהבה נפשי
 בקשתי ולא מצאתי: אקומי נא ואסובבה
 בעיר בשוקים ובהחלות אבקשה את שאהבה
 נפשי בקשתי ולא מצאתי: מצאיתי השמרים
 הסבכים בעיר את שאהבה נפשי ראותם:
 כמעט שעברתי מהם עד ששפאיתי את
 שאהבה נפשי אחותי ולא ארפנו עד-
 שהביאתי אל-בית אמי ואל-הער הזרת:
 בשפתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או
 באלות השנה אסתערו: ואסתעוריו
 את-האבה עד שסתפן:
 זאת עלה מן-המדבר במיתרות ששן מקפרת

ל-הר השירים אשר לשלמה: ישקני מנשקות
 פיותו כד-מנשקות בידך מנו: לבית שמעך
 טובים שמן תורב שמן על-כן עלמות
 אהבתי: משיגי אהבתי נרועה הביאי תלך
 תרלי נגלה וגשמה בך נזירה בידך מלון
 משרים אהבתי:
 שחורה אני ונאנה בנות ירושלם פאהלי קלר
 כיריעות שלמ: אל-תראוני שאני שחורה
 ששפתי השמש בגי אמי נחרבי שמי נטרה
 את-הכפרים כרמי שלי לא נחרתי: הנידה לי
 שאהבה נפשי אהבה תרעה אהבה תרפין
 בשפתים שלמה אהבה כעטנה על ערבי
 חכרתי: אם לא תדעי לך תופה כנשים
 מאי-לך בעקב הנצא ורעי את-נריתך על
 מושבות הרעים:
 לססתי ברכבי פרעה המיתר רעיתי: נאני
 לתלך בתים צוארך בחרתים: תורי זהב
 נעשה-לך עם נקרות הנסר: עד-שהמלך
 נסב נרדי נמן ריה: צלור המן הדוי לי
 ביו שר: ליו: אשכל הנסר: דודי לי בכרמי
 עין גר:
 יפה עיני יונים: הנך יפה דודי אף נמים
 אר-ערשני רעננה: קרות בלתי ארזים רחישנו
 ברותים: אני חבצלת תשורן שושנת העקמים:
 כששעה בין החולים בן רעתי בין הנקות:
 כתפוח בעצי היער בן דודי בין הנכים בצללו
 חמדתו וישפתי ופריו מתוך לחבי: הביאי
 אל-בית מלון ודגלו עלי אהבה: סמכתי
 באישות רפרמי בתפוחים כד-הולת אהבה
 אני: שמאלו תחת לראשי וימיני תחבקני:
 השפתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או

וּכְרָסָם קָנָה וְקָמְמוֹן עַם קֶסֶעַצִי לְבִנְיָה מֶרֶד
וְאֶחָלוּת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׁמִים: מַעַן נָגִים
בְּאֵר מַיִם חִיִּים וְנָזְלִים מִן־לְבָנוֹן: עוֹרֵי צִפּוֹן
וְכוֹאֵי חִיָּלִן הִפִּיתִי נְגִי וְנָזְלִי בְשָׁמִיו וְכֹא דוֹדִי
לִנְגִי וְיֹאכֵל פְּרִי מַגְדִּי: בָּאתִי לִנְגִי אֶחָתִי כִלְה
אֶרְצִי מוֹדִי עִם בְּשָׁמִי אֶבְלָתִי יַעֲרִי עִם־דְּבָשִׁי
שִׁיתִי יַיִן עִם־חֶלֶב אֶבְלִי רַעִים שְׁתִּי וְשִׁכְרוּ
דוֹרִים: אֲנִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עַר
קוֹלִן דוֹדִי רוֹפֵף פִּתְחֵי־לִי אֶחָתִי רַעֲיָתִי יוֹנָתִי
חֲמִתִּי שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא־שָׁל קִצּוֹתֵי רִסְסִי לְיִלְהָ:
פִּשְׁטִיתִי אֶת־פִּתְחִי אֵיכָה אֶלְקִשְׁנָה רַחֲמֵתִי
אֶת־רִגְלִי אֵיכָה אֶטְנֹפֶם: דוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ
מִן־חֹהֵר וּמַעַי קָמָו עָלָיו: קָמָתִי אֲנִי לִפְתַּח
לְדוֹדִי וְנָדִי נִסְפּוֹר־מֹר וְאֶצְבַּעֵתִי מֹר עֶבֶר עַל
כַּפּוֹת הַמַּעֲטָל: פִּתְחֵתִי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חֲמֵק
עָבַר נִפְשִׁי וַיֵּצֵא בְרִבְרוֹ בַּקְשָׁתִיהוּ וְלֹא
הִסְבִּיבָם בְּעִיר הַכּוֹנֵי פִּצְעֵינִי נִשְׁאֵי אֶת־רִדְדִי
מַעַל־י שִׁמְרִי חֲחִמוֹת: הִשְׁבַּעְתִּי אֲחֵכֶם בְּנֵת
יְרוּשָׁלַם אֶם־תִּמְצָאוּ אֶת־דוֹדִי מִהֲתַצְרוּ לוֹ
שְׁחֹלֶת אֲהַבָה אֲנִי: מִהֲדוֹרֶךְ מוֹדֵר הִנֵּפָה
בְּנָשִׁים מִהֲדוֹרֶךְ מוֹדֵר שִׁקָּה הִשְׁבַּעְתִּנִּי:
דוֹדִי צֹחַ וְאִדּוֹם דָּנוֹל מִרְכַּבָּה: רֹאשׁוֹ כְּחֶם פֶּן
קִצּוֹתָיו תִּלְחָלִים שְׁחֹרֹת כְּעוֹרֹב: עֵינָיו
כְּיוֹנִים עַל־אֶפְרָיִם מִיִּם רַחֲצוֹת חֶלֶב יִשְׁבוֹת
עַל־מְלָאִת: לִחְנִי כַּעֲרִינֶת הַבֶּשֶׂם מַגְדִּלוֹת
מִרְקָתִים שִׁתְּחֹתִיו שׁוֹשְׁנִים נִסְפּוֹת מֹר עֶבֶר:
דָּדִי לִילְחִי וְהֵב מִמְּלָאִים בְּתַרְשִׁישׁ מַעֲיו עֶשֶׂת
עַל־אֲדִנִּי־פֶן מִרְאֵהוּ בִּלְבָנוֹן בְּחוֹר כְּאֶרְצִים:
חֲבוֹ מִמְּחֹסִים וְכָל־י מִמְּחֹסִים זֶה דוֹדִי וְזֶה רַעִי
בְּנֹת יְרוּשָׁלַם: אֲנִי הִלֵּךְ דוֹדֶךְ הִנֵּפָה בְּנָשִׁים
אֲנִי פָתַח דוֹדֶךְ וְנִבְקַשְׁנוּ עֲמֹךְ: דוֹדִי גִבֵּר לִנְגִי

לַעֲרוֹזוֹת הַבֶּשֶׂם לְרֵעוֹת בְּנִיִּים וְלִקְלָט
שׁוֹשְׁנִים: אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הִרְעָה בְּשׁוֹשְׁנִים:
וַיָּקָה אֶת רַעֲיָתִי כִּתְרָצָה נֶאֱחָה
כִּירוּשָׁלַם אֵימָה כַּעֲרָצָלוֹת: הִסְבִּי עֵינָיִךְ מִמְּגִדִּי
שָׁהִם הִרְחִיבִנִי שְׁעָרֶךְ כַּעֲרֵךְ הַעֲזִים שְׁנִלְשִׁי
מִן־הַנִּלְקָד: שִׁנְיֶךְ כַּעֲרֵךְ הַרְחָלִים שְׁעָלוּ
מִן־הִרְחָצָה שְׂבָלָם מִתְאִימוֹת וְשִׂבְלָה אֵין
בָּהֶם: כִּפְלַח הַרְמוֹן רִקְלֶךְ מִכְעַר לַצִּמְתָּה:
שָׁשִׁים הָמָה מַלְכּוֹת וְשִׁמְנִים פִּילָנָשִׁים וְעִלְמוֹת
אֵין מִסְפָּר: אֶחָת הִיא יוֹנָתִי חֲמִתִּי אֶחָת הִיא
לְאֵמָה בְּרַח הִיא לְיוֹלָדָתָה רֹאשֶׁתִּי בְּנֹת
וְיִאשְׁרִיָּה מַלְכּוֹת וְפִילָנָשִׁים וְיִתְלָלוֹת:
מִי־רֹאֵת הַנִּשְׁקָפָה כַּמֹּר־שַׁחַר
וַיָּקָה כִּלְבָּנָה בְּרַח כַּחֲמָה אֵימָה כַּעֲרָצָלוֹת:
אֶל־נֶגֶת אֲנִי וְנִדְרָתִי לְרֹאֲתוֹ
כַּבְּכִי הַחֲחֵל לְרֹאֲתוֹ הַפְּרִתָּה הַנֶּפֶן הַנֶּגֶז
הַרְמִינִים: לֹא יִדְעָתִי נִפְשִׁי שְׁמָתִי מִרְכַּבָּתוֹ
עַמִּירָנָדָב: שׁוֹבִי שׁוֹבִי הַשּׁוֹלְמִית שׁוֹבִי
וְחֲזוֹר־בָּךְ מִהֲתַחֲיוּ בַּשּׁוֹלְמִית כַּמְחֹלֶת
הַמַּחֲבִיבִים: מִהֲיָפֶן פִּעֲמָנֶךְ בַּנִּעְלָמִים בְּתַנְדִּיב:
חֲמִנִי וְרִכְדִּי כְמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֶׂה וְדִי אֲמֹן:
שְׁרַבְךָ אֲנִי הַסֹּהֵר אֶל־יִחְסָר הַמֶּנֶן בַּמֶּנֶן
עֲרַמַת חֲטִיִּם סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים: שְׁנֵי שְׂרָבֶיךָ כִּשְׁנֵי
עֲפָרִים תִּאֲמִי צִבְיָה: צֹאנֶךְ כַּמְגֵּדֶל הַשֶּׁן
עֵינָיִךְ בְּרֻכּוֹת בַּחֲשָׁבוֹן עַל־שַׁעַר בֵּת רַבִּים
אִפְךָ כַּמְגֵּדֶל הַלְבָנוֹן צוּפָה פֶּן דִּמְשַׁק: רֹאשְׁךָ
עָלוֹךְ כַּכְרָמֶל וְדִלָת רֹאשְׁךָ כַּאֲרָמְנוֹן מִלֵּךְ
אֲסוֹר בְּרַחֲשִׁים: מִהֲיָפִית וּמִהֲנִעַמֶת אֲהַבָה
בַּחֲמִנִינִים: זֹאת קוֹמְתָה רַחֲמָתִי לְחֹמֶר וְשִׁכְדִּי
לְאֶשְׁכָּלוֹת: אֲמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְּחֹמֶר אֲחֻזָּה
בַּסִּסְטָנוֹ וְהִיִּירָא שְׂרָבֶיךָ כַּאֲשֶׁכָּלוֹת הַנֶּפֶן וְרִיחִ
אִפְךָ בַּחֲפִיזִים: וְחִלְכֶךָ מִיָּן הַשּׁוֹב הוֹלָךְ
לְדוֹדִי לְמִישְׁרִים דּוֹבֵב שִׁתִּי יִשְׁנִים: אֲנִי

לְדוֹדִי וְעָלִי תִשְׁקוּתוֹ:
דוֹדִי גִבֵּר הִשְׁרָה נְלִיָּה בַּכְּפָרִים: נִשְׁכִּימָה
לְכַרְמִים נִרְאָה אֶם פִּרְתָּה הַנֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמִדֶּר
הַנֶּגֶז הַרְמוֹנִים שָׁם אֲתָן אֶת־דְּרִי לָךְ:
הִדְרָאִים חֲתוּגֵי־רִיחַ וְעַל־פִּתְחֵיהֶם כָּל־מִגְדִּים
הַרְשִׁים נִסְיָנִים דוֹרֵי צִפּוֹתִי לָךְ: מִי יִתְנֶךְ
כֹּאֵחַ לִי יוֹנֵק שְׂבִי אֲמִי אִמְצָאֶךָ בַּחוּץ אֲשַׁקְךָ
גַּם לֹא־יִרְבּוּ לִי: אֲנִיגְדָּה אֲבִיאָךְ אֶל־בֵּית אֲמִי
תִּלְמוּדִנִי אֲשַׁקְךָ מִיָּן הַרְקָח מַעֲסִים רַמְגִּי:
שִׁמְאֵלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וְיִמִּינוֹ תַּחֲבִינִי: הִשְׁבַּעְתִּי
אֲחֵכֶם בְּנֹת יְרוּשָׁלַם מִהֲתַצְרוּ וּמִהֲתַעֲרִי
אֶת־הַאֲהַבָה עַד שִׁתְּחַפִּין: מִי
זֹאת עָלָה מִן־הַמְּדָרֶךְ מִתְרַפֶּקֶת עַל־דוֹרָה
תַּחַת הַחֲפִיזוֹת עוֹרְרָתֶיךָ שְׁמָה חֲבִלָתָךְ אֲמֹךְ
שְׁמָה חֲבִלָה לְהַרְמֵךְ: שִׁמְנֵי כַּחוֹתָם עַל־לִבְךָ
כַּחוֹתָם עַל־זִרְעוֹךָ פִּרְעָה כַּמֹּת אֲהַבָה קִשָּׁה
כַּשְׂאוֹל קִנְיָה רִשְׁפִּיהָ רִשְׁפִּי אֲשֶׁ שִׁלְחָתֶיךָ:
מִיִּם רַבִּים לֹא יִזְכְּלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הַאֲהַבָה
וְהַרְוֹת לֹא יִשְׁטַפּוּהָ אִם־יִחְלוֹן אִישׁ אֶת־כָּל־הָזֶן
בֵּיתוֹ כַּאֲהַבָה מוֹדִי בְּחוּלִי לֹא:
לִנְיָ קִטְנָה וְשָׁרִים אֵין לָהּ מִהֲנַעֲשֶׂה לְאֶחָתִנִּי
בְּיוֹם שִׁדְדֶר־בָּהּ: אִם־חֻזָּמָה הִיא נִבְנָה עָלֶיךָ
פִּירַת כֶּסֶף וְאִם־חֻזָּמָה הִיא נִצּוֹר עָלֶיךָ לֹחַם
אֲדֹר: אֲנִי חוֹמָה וְשָׂדֵי כַּמְגֵּדִלוֹת אֲנִי הִיִּיתִי
כַּעֲרִי כַּמֹּצָאֵת שָׁלוֹם: כֶּרֶם
הִיָּה לְשִׁלְמָה בְּכַעַל הַמֶּנֶן וְתֵן אֶת־הַכְּרָם
לְנִטְרִים: אִישׁ וְיָבָב בַּפְּרָי אֶלְךָ כֶּסֶף: כֶּרֶמִי
שָׂלִי לִפְנֵי הָאֶלֶף לֶךְ שִׁלְמָה וּמִאֲתָם לְנִטְרִים
אֶת־פְּרִי: הִיוֹשֶׁבֶת בְּנִיִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים
לְקוֹלֶךְ הַשְּׁמִיעִינִי: בִּרְחֵן דוֹדִי וְדִמְחֵלֶךְ
לְצִבִּי אִלְעָפֶר הָאֵלִים עַל הַרִי בְּשָׁמִים: